

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR CROATIA

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2018

Slavica Singer ▪ Nataša Šarlija ▪ Sanja Pfeifer ▪ Sunčica Oberman Peterka

REPUBLIKA HRVATSKA
Ministarstvo gospodarstva,
poduzetništva i obrta

CEPOR

Centar za politiku i razvoj malih
i srednjih poduzetnika i poduzetništva

ICES

International Centre for
Entrepreneurial Studies

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

EQUIS

EFMD
EFMD EQUIS
International Centre for
Entrepreneurial Education,
J.J. Strossmayer University in Osijek, Croatia

efos

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA
Ekonomski fakultet u Osijeku

HRVATSKA UDRUGA BANAKA

CROATIAN BANKING ASSOCIATION

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR **CROATIA**

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2018

AUTORI

Slavica Singer
Nataša Šarlija
Sanja Pfeifer
Sunčica Oberman Peterka

SURADNICI

Danica Eterović
Oto Wilhelm

SPONZORI

Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku
ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
UNESCO Katedra za poduzetničko obrazovanje

MEDIJSKI POKROVITELJI
Hrvatska udruga banaka

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih
i srednjih poduzeća i poduzetništva

Iako su u izradi ove studije korišteni GEM podaci, za njihovu interpretaciju i korištenje odgovorni su isključivo autori. Dijelovi ove publikacije smiju se reproducirati bez odobrenja autora, ali bez izmjena i uz podatak o izvoru.

Izdavač:

CEPOR –

Centar za politiku razvoja
malih i srednjih poduzeća
i poduzetništva

www.cepor.hr

Zagreb

Godina izdanja: 2019.

Za izdavača:

Slavica Singer

Dizajn i priprema:

Grafika d.o.o.

Tisak:

Grafika d.o.o.

CIP zapis dostupan u
računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001027174

ISBN 978-953-7520-10-6

RECENZENTI

Prof. dr. sc. Miroslav Rebernik, University of Maribor, Faculty of Economics and Business

“For policy makers it is important to know why individuals become involved in entrepreneurship – is it because they have been pushed into it out of a necessity (necessity-driven entrepreneurship) or whether they have been pulled into it in order to exploit a promising business opportunity (opportunity-driven entrepreneurship). Based on such information, it is possible to design evidence-based policies in order to improve entrepreneurship context by eliminating identified bottlenecks. For Croatia’s policy makers is very important what GEM surveys are pinpointing education, R&D transfer, and regulatory burden as the major bottlenecks for several years.”

“It is of special value that the GEM Croatia 2018 publication provides a special chapter (Ch. 5) in which authors for the first time analyse and interpret GEM data on the question “In your country, most people would prefer that everyone had a similar standard of living” ...They analysed responses on that question from a set of socio-demographic variables as well as major GEM indicators of entrepreneurial activity for Croatia, Slovenia, Germany, Poland, Chile and Mexico. The highest support for similar standard of living were identified in Slovenia and Croatia (almost the same level), then in Germany, Mexico and Chile, and the least in Poland. It is an interesting new perspective of using GEM data for entering the global discussion on inequality and well-being, which has a great potential for further research.”

Prof. dr. sc. Bahrija Umihanić, Univerzitet u Tuzli, Ekonomski fakultet Tuzla

“Danas, kada Global Entrepreneurship Monitor (GEM) istraživanje, najveće svjetsko istraživanje poduzetništva, bilježi dvadeset godina kontinuiranog rada na prikupljanju setova podataka o poduzetničkim motivima, aktivnostima, aspiracijama, poduzetničkom ekosistemu, i kada GEM tim Hrvatske s ponosom predstavlja svoj 17-ti godišnji izvještaj o stanju poduzetništva u Republici Hrvatskoj čini se najprikladnijim pridružiti se čestitkama voditelju GEM tima Hrvatske prof.dr. Slavici Singer i njenom timu na sveukupnom doprinosu razvoju poduzetništva i poduzetničke kulture u Republici Hrvatskoj. Hrvatska je uz Sloveniju jedina zemlja u Jugoslovenskoj Europi, a jedna od rijetkih u svijetu, koja je osigurala kontinuitet učešća u GEM istraživanju koji je omogućio usporedbu Hrvatske sa svim zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanjima a na temelju kojih su u izvještajima predlagane vrlo precizne, korisne, upotrebljive i nadasve efikasne i efektivne preporuke za intervencije u različite aspekte poduzetničkog kapaciteta koje su temeljene na istraživačkim spoznajama a ne pretpostavkama (od oblikovanja nacionalnih politika, do pokretanja obrazovnih programa ili kreiranja financijskih instrumenata za različite faze životnog ciklusa poslovnog pothvata).”

Sadržaj

Popis tablica	
Popis slika	
Popis primjera	
Predgovor	8
Ukratko o najvažnijem	9
1. Uvod	13
GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja	13
GEM poduzetnički proces i GEM indikatori	15
Međunarodna dimenzija GEM istraživanja	17
O uzorku u Hrvatskoj	19
GEM istraživački tim u Hrvatskoj	19
Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj	19
2. Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do pothvata, od pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti, u međunarodnoj perspektivi	20
Percepcija o prilikama stagnira, a namjere za pokretanje poslovnog pothvata i dalje visoke	20
<i>Individualni atributi potencijalnih poduzetnika</i>	21
<i>Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu</i>	25
Nizak dinamizam poduzetničke strukture	26
<i>Rana poduzetnička aktivnost lagano raste, ali uz niski motivacijski indeks</i>	27
<i>Učestalije „odraslih“ poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)</i>	30
<i>Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti</i>	31
<i>Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture</i>	34
Malo rastućih poduzeća	35
<i>Ulaganja u tehnološku opremljenost, ali malo novih proizvoda</i>	36
<i>Još uvijek dominiraju tržišta „crvenog oceana“, uz osciliranje internacionalizacije</i>	38
<i>Očekivanja novog zapošljavanja – optimistična za 5+ novo zaposlenih, pesimistična za 10+</i>	42
Poduzetnička aktivnost zaposlenika – skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske	44
3. Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti	46
Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodost i dob	46
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji	49
Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti	50
Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne	51
Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji	55
Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu	73
4. Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2016.-2018.	75
Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (National Entrepreneurship Context Index) - novi GEM indikator	76
Komponente poduzetničke okoline	78
<i>Pristup novcima</i>	78
<i>Vladine politike prema poduzetništvu</i>	79

<i>Vladini programi za poduzetništvo</i>	82
<i>Poduzetničko obrazovanje</i>	83
<i>Transfer istraživanja i razvoja</i>	85
<i>Profesionalna i komercijalna infrastruktura</i>	87
<i>Otvorenost domaćeg tržišta</i>	88
<i>Fizička infrastruktura</i>	89
<i>Kulturne i društvene norme</i>	90
Djelotvornost poduzetničke okoline	90
5. Poduzetništvo, nejednakost i blagostanje – postoji li povezanost?	99
O definicijama i istraživačkim putokazima	99
Što ljudi misle o jednakosti - iz GEM perspektive	101
<i>Socio-demografska obilježja (spol, dob, obrazovanje, prihodi domaćinstva)</i>	101
<i>Poduzetnički atributi (percepcija o prilikama, osobnoj kompetenciji, poznavanje poduzetnika)</i>	102
<i>Društvene vrijednosti</i> <i>(biti poduzetnik je poželjna karijera, uspješni poduzetnici imaju visok društveni status)</i>	102
<i>Poduzetničke aktivnosti (ukupna rana aktivnost – TEA, TEA prilika, TEA nužda, „odrasli“ poduzetnici)</i>	102
Istraživački izazov – poziv na suradnju	102
6. Zaključci i preporuke	106
Zaključci	106
<i>O individualnim atributima i društvenim vrijednostima</i>	106
<i>O poduzetničkoj okolini</i>	107
<i>O poduzetničkoj aktivnosti</i>	107
<i>O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti</i>	109
Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)	110
<i>Odgovornost za promjene na osobnoj i institucionalnoj razini – polazište za preporuke</i>	110
<i>Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke</i>	111
<i>Preporuke za institucije - više odgovornost prema građanima</i>	111
Perspektiva Europskog semestra za 2019. godinu i GEM istraživanje	113
Literatura i reference:	116
Izabrani dokumenti Europske unije	117
Web izvori	117
Izvori podataka za izradu razvojnih profila regija	118
Radovi članova istraživačkog tima u kojima se referira na GEM istraživanje	119
Prilog 1	121
GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata	
Prilog 2	124
Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2018. godini	
Prilog 3	126
Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2018. godini	

Popis tablica:

Tablica 1:	Definicije GEM indikatora	16
Tablica 2:	Kategorije bruto domaćeg dohotka - 2018	18
Tablica 3:	Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2018. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku	18
Tablica 4:	Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - %	21
Tablica 5:	Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - %	22
Tablica 6:	Percepcija o poduzetničkim namjerama - %	24
Tablica 7:	Percepcija o strahu od promašaja - %	24
Tablica 8:	Percepcija o društvenom statusu poduzetnika, u EU perspektivi - %	25
Tablica 9:	Percepcija o društvenom statusu poduzetnika, usporedba s prosjekom zemalja po razvojnom kriteriju - %	26
Tablica 10:	Ukupna rana poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - %	27
Tablica 11:	Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog uočene prilike ili zbog nužnosti	28
Tablica 12:	Učestalost „odraslih“ poduzeća - %	30
Tablica 13:	Izlazak iz poslovne aktivnosti - %	31
Tablica 14:	Razlozi izlaska iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)	32
Tablica 15:	Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/„odrasla“ poduzeća	34
Tablica 16:	Korištenje novih tehnologija – za TEA poduzetnike (Koliko poduzetnika koristi nove tehnologije?) - %	36
Tablica 17:	Korištenje novih tehnologija – za „odrasle“ poduzetnike (Koliko poduzetnika koristi nove tehnologije?) - %	36
Tablica 18:	Novina proizvoda za kupce – TEA poduzetnici (Kolikom broju kupaca je proizvod nov?) - %	37
Tablica 19:	Novina proizvoda za kupce – „odrasli“ poduzetnici (Kolikom broju kupaca je proizvod nov?) - %	37
Tablica 20:	Intenzitet očekivane konkurencije – TEA poduzetnici (Koliko poduzetnika nudi isti proizvod?) - %	38
Tablica 21:	Intenzitet očekivane konkurencije – „odrasli“ poduzetnici (Koliko poduzetnika nudi isti proizvod?) - %	38
Tablica 22:	Intenzitet konkurentnosti – poduzetnici s inovativnim proizvodima i bez jake konkurencije, od TEA poduzetnika, 2018 – u %	39
Tablica 23:	Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – TEA poduzetnici - %	40
Tablica 24:	Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – „odrasli“ poduzetnici - %	40
Tablica 25:	Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici - %	42
Tablica 26:	Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – „odrasli“ poduzetnici* - %	42
Tablica 27:	Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %	44
Tablica 28:	Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodosti, mjerena TEA indeksom	46
Tablica 29:	Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %	47
Tablica 30:	Poduzetnička aktivnost mladih, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %	47
Tablica 31:	Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodosti - TEA Muškarci/TEA žene	47
Tablica 32:	Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %	49
Tablica 33:	Obrazovna razina i poduzetnički atributi, 2018. - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti	49
Tablica 34:	Obrazovna razina i uključenost u poduzetničku aktivnost u Hrvatskoj, 2018. – u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti	50
Tablica 35:	Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel u sektorima - %	50

Tablica 36:	<i>Karakteristike ICT sektora i prerađivačke industrije u Hrvatskoj, u usporedbi s Irskom i EU, 2016.</i>	51
Tablica 37:	<i>Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, %</i>	52
Tablica 38:	<i>Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, %</i>	52
Tablica 39:	<i>Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – motivacijski indeks (TEA Prilika/TEA Nužnost)</i>	54
Tablica 40:	<i>Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini - % odrasle populacije</i>	54
Tablica 41:	<i>Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije</i>	54
Tablica 42:	<i>Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije</i>	55
Tablica 43:	<i>Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2018.</i>	73
Tablica 44:	<i>NECI indeks</i>	77
Tablica 45:	<i>Zemlje s najboljim i najlošijim poduzetničkim kontekstom – NECI indeks</i>	77
Tablica 46:	<i>Pristup novcima, Hrvatska i EU zemlje</i>	79
Tablica 47:	<i>Vladine politike – prioriteti i podrška, Hrvatska i EU zemlje</i>	79
Tablica 48:	<i>Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje</i>	79
Tablica 49:	<i>Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje</i>	82
Tablica 50:	<i>Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje</i>	83
Tablica 51:	<i>Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje</i>	83
Tablica 52:	<i>Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje</i>	85
Tablica 53:	<i>Transfer istraživanja i razvoja – prosječne ocjene pojedinačnih izjava kojima se opisuje ova komponenta poduzetničke okoline, Hrvatska</i>	86
Tablica 54:	<i>Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje</i>	87
Tablica 55:	<i>Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje</i>	89
Tablica 56:	<i>Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje</i>	89
Tablica 57:	<i>Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje</i>	90
Tablica 58:	<i>Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje</i>	90
Tablica 59:	<i>Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj</i>	91
Tablica 60:	<i>Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016.-2018.</i>	92
Tablica 61:	<i>Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016-2018.</i>	93
Tablica 62:	<i>Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2018.</i>	95
Tablica 63:	<i>Životni standard – podjednak za sve, % odrasle populacije 18-64</i>	101

Popis slika:

Slika 1:	Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline	13
Slika 2:	Poduzetnički proces	15
Slika 3:	Operativne definicije ključnih kategorija poduzetničke aktivnosti	15
Slika 4:	Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog uočene prilike, usporedba Hrvatske s EU i grupacijom zemalja kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvojni kriterij, 2016.-2018.	28
Slika 5:	Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog nužnosti, usporedba Hrvatske s EU i grupacijom zemalja kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvojni kriterij, 2016.-2018.	29
Slika 6:	Motivacijski indeks ulaska u poduzetničku aktivnost – usporedba Hrvatske s EU i grupacijom zemalja kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvojni kriterij, 2016.-2018.	29
Slika 7:	Poduzetnička aktivnost (TEA indeksi) po rodnom kriteriju i dobnoj strukturi - %	48
Slika 8:	Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, 2016. - %	53
Slika 9:	Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, 2018. - %	53
Slika 10:	NECI indeks - sve GEM zemlje, 2018.	78
Slika 11:	Dinamika ocjena komponenti poduzetničke okoline, 2016.-2018.	94
Slika 12:	Kvaliteta komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i usporednim grupacijama, 2018.	95
Slika 13:	Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2018. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama	96
Slika 14:	NECI - Važnost i kvaliteta pojedinih komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska, 2018.	97
Slika 15:	Matrica važnosti i performanse (Impact Performance Matrix) – osnova za izbor intervencija u poboljšanje poduzetničke okoline	97

Popis primjera:

Pod povećalom 1:	Inovacije u GEM indikatorima	17
Pod povećalom 2:	Prvi i jedini elektro-solarni riječni brod na Dunavu – Danubiumtours, dobra vukovarska priča (poslovni pothvat zbog uočene prilike)	23
Pod povećalom 3:	Umjesto pojednostavljenja, kompliciranije i skuplje – troškovi likvidacije poduzeća	34
Pod povećalom 4:	Iz preživljavanja u crvenom, do stabilnog poslovanja i rasta u plavom oceanu – Alius grupa d.o.o., Rijeka	41
Pod povećalom 5:	GIG ekonomija i ekonomija dijeljenja – novi načini rada, tek u povojima u Hrvatskoj	45
Pod povećalom 6:	Obiteljski poslovni pothvati (poduzeća, obrti) – važni, ali ispod radara zakonske regulative	80
Pod povećalom 7:	Priča o pečatu – u nastavcima	81
Pod povećalom 8:	Vladini programi podržavanja razvoja poduzetništva – od potpornih institucija i tehnološke opremljenosti poduzeća do inovacijskih vaučera	82
Pod povećalom 9:	O obrazovanju i poduzetničkoj aktivnosti (od mita o poduzetniku koji se postaje rođenjem do poduzetničkih kompetencija koje nastaju učenjem)	84
Pod povećalom 10:	Inovacijski vaučeri – novina u programima za razvoj poduzetništva	87
Pod povećalom 11:	Transfer vlasništva – nastavak ili novi početak, a ne kraj poslovnog pothvata	88
Pod povećalom 12:	Poduzetnička okolina i poduzetnički ekosustav – u čemu je razlika?	98
Pod povećalom 13:	Hrana kao otpad i smeće, u siromašnoj zemlji (zašto to nije područje poduzetničkog interesa?)	103

Predgovor glavnog sponzora

Uključenost Hrvatske u međunarodni konzorcij Global Entrepreneurship Monitor (GEM) od 2002. godine omogućava nam sudjelovanje u najvećem svjetskom istraživanju poduzetništva. O njegovom značaju dovoljno govori činjenica da zemlje koje u posljednjih 10 godina sudjeluju u GEM istraživanju čine oko 70% svjetskog stanovništva i 85% svjetskog bruto domaćeg proizvoda. Istraživačko polazište je da poduzetnička aktivnost nije herojski čin pojedinca, već njegova osmišljena odluka na osnovi prepoznatih prilika i rezultat je interakcije s poduzetničkom okolinom (čije glavne komponente su: pristup novcu, vladine politike prema regulatornom okviru u kojem se poduzetničke aktivnosti ostvaruju, obrazovanje za poduzetničke kompetencije, suradnja istraživačkog i poslovnog sektora). GEM istraživanje daje uvid u različite oblike poduzetničke aktivnosti (samozapošljavanje, rast poduzetničkog pothvata kroz inovativnost i internacionalizaciju, ali i intenzitet poduzetničke aktivnosti zaposlenika).

Pokazatelji GEM istraživanja su referentne informacije u strateškim dokumentima o razvoju malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj, što je omogućilo oblikovanje politika na temelju istraživačkih spoznaja. Osim toga, uključenost Hrvatske u GEM istraživanje omogućava i usporedbu unutar Europske unije, ali i druge međunarodne usporedbe, kao npr. sa zemljama OECD-a, čijem članstvu težimo, a koje također koriste GEM pokazatelje.

GEM pokazatelji su vrijedni putokazi za intervencije u kvalitetu poduzetničke okoline. Utvrđena uska grla (kao npr. otežana lakoća poslovanja zbog administrativnih prepreka, ili nedostatan intenzitet transfera istraživanja u poslovni sektor) bila su dodatni poticaji Ministarstvu gospodarstva, poduzetništva i obrta da u 2018. godini počne mijenjati fokus svojih politika i programa, prema stvaranju poticajne investicijske klime i jačanju konkurentnosti malih i srednjih poduzeća kroz suradnju poslovnog i istraživačkog sektora (uvođenjem inovacijskih vaučera i programa za jačanje inovativnosti u području proizvoda). U 2018. godini svi programi bili su fokusirani na jačanje konkurentnosti malih i srednjih poduzeća (kroz inovativnost u području proizvoda). U 2019. godini uključujemo i jedan program izvan područja inovativnosti, namijenjen promociji poduzetništva, čime se doprinosi stvaranju poduzetničke kulture.

Jedino jačanjem konkurentnosti malih i srednjih poduzeća povećava se mogućnost njihove internacionalizacije, što se vidi i iz Nacionalnog programa reformi za 2019. godinu. U tom kontekstu posebno želim pozdraviti povezivanje malih i srednjih poduzeća unutar platforme 16 + 1 (odnosno 17 + 1 zbog priključivanja Grčke) kojom su povezane zemlje centralne i jugoistočne Europe s Kinom.

Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta nadležno je za web stranicu *16 + 1 SME Coordination Mechanism*, <https://ceec-china-sme.org/> te i ovim putem pozivam mala i srednja poduzeća da se prijave i ostvare važne kontakte za gospodarsku suradnju i investiranje.

U većini zemalja Europske unije GEM istraživanje financijski podržavaju brojni korisnici kao što su ministarstva gospodarstva, ministarstva rada, državne agencije za razvoj, državne agencije za zapošljavanje, banke (od centralnih, razvojnih do komercijalnih), gospodarske komore, udruge poslodavaca.

Zbog toga mi je veliko zadovoljstvo konstatirati da u ovom dugoročnom istraživačkom pothvatu Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta partnerski sudjeluje kao financijska podrška i korisnik rezultata, te pozdravljam i sudjelovanje Hrvatske udruge banaka kao medijskog pokrovitelja istraživanja.

Darko Horvat

ministar gospodarstva, poduzetništva i obrta

Zagreb, 12. travnja 2019.

UKRATKO O NAJVAŽNIJEM

U 2018. godini u GEM istraživanju sudjelovalo je 49 zemalja, koje čine 66% svjetskog stanovništva i 85,8% svjetskog bruto domaćeg proizvoda.

Dugogodišnje sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanju (od 2002. godine) omogućava uočavanje trendova i obrazaca poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj i grupama zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje, prvenstveno EU i zemljama čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada. Longitudinalne i međunarodne usporedbe omogućene su korištenjem standardiziranih indikatora izračunatih iz podataka prikupljenih istim istraživačkim alatima u skladu s teorijski utemeljenim konceptualnim okvirom.

GEM podaci prikupljeni od reprezentativnog uzorka odrasle populacije i eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline reflektiraju samoevaluaciju, očekivanja i percepciju o pojedinim aspektima poduzetničkog procesa (od individualnih atributa i društvenih vrijednosti do pojedinih faza životnog ciklusa poduzetničkih aktivnosti: pokretanje, rast, izlazak) i interakcije s poduzetničkom okolinom.

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2018., što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2018. godine) slučajnim izborom bilo uključeno 34.000 osoba. Neke zemlje, zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti **unutar** zemlje i djelotvornijim oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana, opredjeljuju se za veći uzorak (kao npr. u 2018. godini kao i u prijašnjim godinama veličine uzorka su u Austriji 4 540; Njemačkoj 4 250; Poljskoj 8 000; UK 9 000; Švedskoj 5 078; Španjolskoj 23 100). Pored slučajnog uzorka odraslih stanovnika u GEM istraživanju sudjeluju i eksperti koji vrednuju kvalitetu i važnost komponenti poduzetničke okoline – u 2018. godini svoje ocjene su dala 39 eksperta.

Analiza rezultata GEM istraživanja u 2018. godini u trogodišnjem kontekstu (2016.-2018.) potvrđuje stabilnost uočenih tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te identificira kritična područja koja zahtijevaju intervencije od razine pojedinca do institucija.

Za usporedbu Hrvatske sa svim zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanjima u 2018., 2017. i 2016. godini treba koristiti globalne godišnje izvještaje <http://gemconsortium.org/report>

O poduzetničkoj okolini

Poduzetnička okolina u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska i prometna, te dinamika domaćeg tržišta) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost. Posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničke okoline u Hrvatskoj su vladine politike prema regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, kulturne i društvene norme (sistem vrijednosti), te nedostatan doprinos osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih.

U 2018. godini, prvi puta se u GEM istraživanju koristi kompozitni indeks NECI (National Entrepreneurship Context Index) za procjenu snage nacionalnog poduzetničkog okvira, povezujući ocjene kvalitete i važnosti kojima se pojedinačno vrednuju sve komponente. Po vrijednosti NECI indeksa od 3,83 (1 - vrlo loša poduzetnička okolina, 10 – vrlo dobra poduzetnička okolina), Hrvatska je na zadnjem mjestu od 18 zemalja EU¹ koje su sudjelovale u GEM istraživanju poduzetničke okoline, čiji prosjek ocjene je 5,12 (najbolje ocijenjena poduzetnička okolina je u Nizozemskoj 6,51).

O poduzetničkoj aktivnosti Hrvatske u EU perspektivi

Percepcija o prilikama u neposrednoj okolini sudionika istraživanja stagnira (nakon porasta sa 24,6% u 2016. godini na 33,6% u 2017., u 2018. godini se zadržava na 33,1%), dok je u obje usporedne skupine (EU i zemlje slične razvojne razine) prisutan rast percepcije o prilikama. Razlika između Hrvatske i EU još uvijek je vrlo velika (33,1% vs. 44,2%) što govori i o značajnoj razlici u potencijalu koji određuje poduzetnički kapacitet zemlje. Istovremeno, Hrvatska je u vrhu EU po iskazanim poduzetničkim **namjerama** (u 2018. i 2017. godini je na prvom mjestu, u 2016. godini na 2. mjestu), što upućuje na veće učešće pokretanja poslovnih pothvata iz nužde, a ne zbog uočene prilike.

¹ u istraživanju poduzetničke aktivnosti sudjelovalo je 17 zemalja

Društvene vrijednosti o poduzetništvu ne podržavaju poduzetničko djelovanje. U 2018. godini se nastavlja obrazac iz prošlih godina: oko dvije trećine ispitanika smatra da biti poduzetnik je **dobar izbor karijere**, što je konzistentno s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata. Istovremeno, u Hrvatskoj je izuzetno **niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status** u društvu - u sve tri promatrane godine (2016.-2018.) Hrvatska je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika. U 2018. godini se taj raskorak povećava, jer u Hrvatskoj pada broj onih koji smatraju da poduzetnici imaju visok društveni status, a u grupi EU zemalja raste, te se razlika od 20 postotnih poena u 2017. godini povećava na 26 postotnih poena u 2018. godini.

Uloga medija na društveni stav o uspješnim poduzetnicima, a time i na razvoj poduzetničke kulture, izuzetno je značajna. Po percepciji anketirane odrasle populacije, Hrvatska je u 2016. i 2017. godini bila na začelju u obje grupe (EU i u grupi zemalja čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada), ali ipak s laganom tendencijom povećanja broja ljudi koji misle da medijska pažnja prema uspješnim poslovnim pothvatima jača, što je posebno vidljivo u 2018. godini.

Poduzetnička aktivnost Hrvatske mjerena kroz ukupnu ranu aktivnost – TEA indeks (do 42 mjeseca starosti) i aktivnost „odraslih“ poduzetnika (više od 42 mjeseca starosti) i dalje pokazuje dvije zabrinjavajuće situacije: nizak motivacijski indeks i malo učešće „odraslih“ poduzeća. U Hrvatskoj se u 2018. godini pojačava intenzitet ukupne rane poduzetničke aktivnosti (9,6%) i po tom pokazatelju je čak iznad prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, ali je to rezultat jačanja poduzetničke aktivnosti zbog nužde, a ne zbog uočeni prilika. Motivacijski indeks (omjer TEA zbog uočene prilike i TEA zbog nužde) u 2018. godini se zadržao na 1,9. Po motivacijskom indeksu, Hrvatska je na začelju u EU u cijelom promatranom razdoblju. Značaj motivacijskog indeksa za procjenu kapaciteta poduzetničkog djelovanja vidi se iz usporedbe s prosjekom motivacijskog indeksa za EU (u 2018. godini) od 5,3, što znači da u EU ima u prosjeku 5,3 puta više onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog uočene prilike a u Hrvatskoj samo je 1,9 puta više takvih poduzetnika.

Istovremeno, Hrvatska u razdoblju 2016.-2018. zadržava **gustoću „odraslih“ poduzeća** (broj „odraslih“ poduzeća na 100 odraslih stanovnika) na razini od oko 4,2%, ali to je još uvijek samo 62% od EU prosjeka u 2018. godini, iako je to značajno poboljšanje u usporedbi s 43% prosjeka EU u 2015. godini, kada je Hrvatska bila na zadnjem mjestu zbog najniže gustoće „odraslih“ poduzeća. Ovako niska razina prisutnosti „odraslih“ poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Najčešći razlozi **izlaska iz poslovne aktivnosti** su neprofitabilnost (19,7%, u odnosu na sve razloge izlaska), porezna opterećenja i birokracija (19,2%) i nova poslovna prilika (18,5%). Dobro je uočiti da izlazak iz poslovne aktivnosti zbog uočene nove prilike raste u odnosu na 2016. godinu, te padaju razlozi neprofitabilnosti, ali zabrinjava stabilnost prisutnosti razloga prestajanja rada zbog poreznih opterećenja (16,5% u 2016. godini, 19,2% u 2018.). Visoko učešće ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde u promatranom razdoblju upozorava na moguću nedovoljnu pripremljenost, a niska razina izlaska na administrativne prepreke s kojima se susreću poduzetnici koji žele izaći iz poslovnog pothvata.

Hrvatska i dalje ima **malo rastućih poduzeća**, koja se u GEM istraživanju definiraju pomoću pet kriterija: korištenje novih tehnologija, inovativnost u razvoju novih proizvoda, izloženost konkurenciji, izvozna orijentacija i očekivanje novog zapošljavanja. U 2018. godini nastvljavaju se već uočene pojave: Hrvatska ima značajnije više poduzeća (i TEA i „odraslih“) koja ulažu u najnovije tehnologije, ali ima manje poduzeća s novim proizvodima, zbog čega su na tržištu izložena većoj konkurenciji. U 2018. godini Hrvatska ima 30% TEA poduzeća i 28,3% „odraslih“ poduzeća s najnovijom tehnologijom prema 13,6% TEA i 7,9% „odraslih“ poduzeća u EU. Ali, u razdoblju 2016.-2018. oko 70% TEA i više od 75% „rastućih“ poduzeća u Hrvatskoj imaju proizvode koji nikome nisu novi.

Višegodišnja prisutnost ovog obrasca poduzetničke aktivnosti (tehnološka spremnost bez novih proizvoda) ukazuje i na razlog zašto se Hrvatska ne uspijeva pomaknuti na ljestvici konkurentnosti, jer se konkurentnost ne ostvaruje kroz tehnološku opremljenost, nego kroz inovativne proizvode. Pokazatelj konkurentnosti (kombiniranjem podataka o pothvatima s inovativnim proizvodima i bez jake konkurencije) pozicionirao je Hrvatsku (s 24,6%) malo ispod EU prosjeka (27,7%).

Zbog nedostatka novih proizvoda većina poduzeća još uvijek ne može izaći iz domaćeg tržišta „crvenog oceana“. TEA pothvati češće su orijentirani izvozu (50,3%, izvoz više od 26% od ukupnog prihoda) nego „odrasla“ poduzeća (34,4%).

Po **poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika** (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) Hrvatska je iznad prosjeka EU u svim godinama od kada se taj pokazatelj prati, tj. od 2011. godine. U 2018. godini 9,6% zaposlenika u Hrvatskoj imaju poduzetničku aktivnost unutar svog po-

dužeća, dok je prosjek za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 7,6%. Iako se visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika ponavlja iz godine u godinu, još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Identificirani dugogodišnji jaz između ulaganja u nove tehnologije i izostanak inoviranih proizvoda je područje u kojem bi poduzetno djelovanje zaposlenika (poboljšanje proizvodnih procesa, inoviranje proizvoda i organizacijskih rješenja, izlazak na nova tržišta) jačalo i konkurentnost poduzeća i izvlačilo poduzeća iz tržišta „crvenog“ oceana. Taj oblik poduzetničke aktivnosti predstavlja skriveni poduzetnički kapacitet Hrvatske o kojem nitko ne vodi računa, niti poduzeća, niti nacionalne politike iz područja inovacija, obrazovanja ili poreznih olakšica.

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti:

Poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i po rodosti i po dobi. Hrvatska još uvijek je značajnije „muška“ zemlja po poduzetničkoj aktivnosti, na razini prosjeka EU zemalja koje su u 2018. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlika u poduzetničkoj aktivnosti ne proizlazi iz razlika u motivaciji ili iz razlika u uočavanju prilika, nego je rezultat kombinacije majčinstva, organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom na ženi) i kulturološkog konteksta. Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi oscilira neznatno oko EU prosjeka, osim što se u 2018. godini vidi povećanje TEA indeksa u dobnoj skupini 25-34 godina i pad u dobnim skupinama iznad 45 godina.

I dalje se potvrđuje obrazac da su **obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji**, po čemu je Hrvatska slična prosjeku EU. Ljudi s višom razinom obrazovanja češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine.

Sektorska rasprostranjenost novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) pokazuje u razdoblju 2016.-2018. godine rast u sektoru usluga, ali još uvijek značajnije manje prisustvo poslovnih pothvata temeljenih na uslugama orijentiranim potrošačima (B2C) u usporedbi s EU i zemljama čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada.

Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne, ali su se u razdoblju 2016.-2018. pojavili određeni obrasci promjena u intenzitetu poduzetničkih aktivnosti po regijama. Najintenzivniji rast poduzetničke aktivnosti pokazuju Dalmacija, te Istra, Primorje i Gorski Kotar. Najveći pad poduzetničke aktivnosti je u Lici i Banovini, gdje je i razina poduzetničke aktivnosti najniža, ali istovremeno se poboljšava motivacijski indeks (od pretežnosti pokrenutih poslovnih pothvata zbog nužde u 2016. godini, u 2018. godini više je pokrenutih poslovnih pothvata zbog uočene prilike). U cijelom promatranom razdoblju najniža pozitivna percepcija o prilikama je u regijama Lika i Banovina, te Slavonija i Baranja, a najviša u Istri, Primorju i Gorskom Kotaru i u Dalmaciji. Regionalne razlike u motivacijskom indeksu i prepoznavanju prilika o čemu ovisi ostvarivanje poduzetničke aktivnosti upućuju na zaključak o potrebi regionalno profilirane podrške (posebno se to odnosi na usluge potpornih institucija, kao što su savjetovanja, edukativni programi, mentorski programi...). Smanjenje regionalnih razvojnih razlika zahtijeva ujednačavanje poduzetničke aktivnosti po regijama, ali i jačanje motivacijskog indeksa (tj. povećanje poduzetničkih pothvata koji su pokrenuti zbog uočene prilike, a ne nužde).

Jednakost, blagostanje i poduzetnička aktivnost

U 2018. godini prvi puta su analizirani i uspoređeni odgovori ispitanika o tome što misle o podjednakom životnom standardu za sve ljude: Hrvatska i Slovenija imaju podjednaku razinu odgovora koji podržavaju takav stav i u usporedbi sa šest zemalja dijele prvo i drugo mjesto, zatim slijedi Njemačka, Čile, Meksiko i na kraju je Poljska. Istovremeno, OECD-ove analize o povezanosti jednakosti i rasta bruto domaćeg proizvoda (blagostanja) pokazuju da kada se nejednakost u primanjima povećava, ekonomski rast pada. Daljnja istraživanje su potrebna za bolje razumijevanje povezanosti kulturoloških vrijednosnih odrednica i poduzetničkih namjera i aktivnosti, a time i ekonomskog rasta zemlje.

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama

Rješavanje identificiranih problema nije samo odgovornost jednog ministarstva, nego brojnih ministarstava (poduzetništva, gospodarstva, obrazovanja, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija).

Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju poticajne poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade i svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti i rastu) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike).

Za promjene je potreban **dogovor i suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Europskog semestra i Nacionalni program reformi je okosnica utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, obrazovanja, znanosti, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata.
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti «prozore prilika».
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva. Financijski osnažiti postojeći program Inovacijski vaučeri (pokrenut 2018. godine). Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima **za korištenje usluga industrijskih dizajnera**.
4. Osigurati da **formalno obrazovanje (od primarne do tercijarne razine)** bude osposobljeno za izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata u kontekstu izlaza iz neefikasne javne potrošnje koja sada obilježava ulaganja u obrazovanje u Hrvatskoj.
5. **Profesionalna infrastruktura** koja osigurava usluge za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta mora osigurati veći spektar i višu razinu usluga, posebno onih koje doprinose smanjenju poslovnih promašaja (uočavanje prilike, kompetencije, financijska pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (industrijski dizajn, sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...).
6. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodost, dob, sektore i regije.
7. **Povećanje kvalitete javne uprave** ključno je u stvaranju stimulirajuće okoline u kojoj djeluju poduzetnici.
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati **porezne olakšice** za one koji djeluju kao poslovni anđeli.
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se individualno poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo nepotpuna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem.
11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – novi program promocije poduzetništva Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta ojačati kroz suradnju s ministarstvima obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti.

1 Uvod

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

Međunarodna dimenzija istraživanja

O uzorku u Hrvatskoj

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

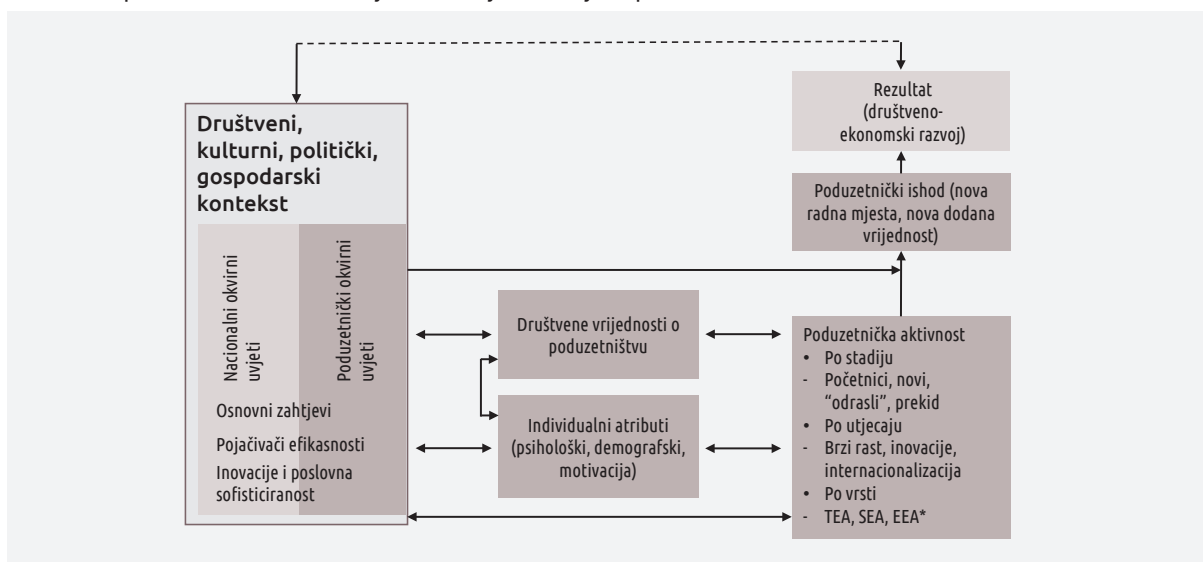
Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko empirijsko istraživanje poduzetničke aktivnosti. Inicijativom istraživača sa London Business School (UK) i Babson College (SAD) istraživanje je pokrenuto 1999. godine². Hrvatska sudjeluje u GEM istraživanju od 2002. godine i ovim izvještajem prezentiraju se promjene u poduzetničkom profilu Hrvatske u 2018. godini, uz usporedbu sa stanjem u 2016. i 2017. godini.

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM istraživanje temelji se na konceptualnom okviru koji polazi od pretpostavke da nacionalni ekonomski rast ovisi o kapacitetu društva da se kroz usklađene interakcije makroekonomskih faktora, poduzetničkih okvirnih uvjeta i poduzetničkog djelovanja na razini pojedinca doprinosi stvaranju novih vrijednosti³. Intenzitet povezanosti između komplementarnih mehanizama stvaranja nove vrijednosti (ljudi s intencijama pokretanja poslovnog pothvata, pokretanje poslovnih pothvata, rast postojećih poduzeća) i okoline prati se u GEM istraživanju iz perspektive pojedinca koji djeluje proaktivno, inovativno i odgovorno za svoje izbore (Slika 1).

Slika 1 Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline

*Vrste poduzetničke aktivnosti: TEA - ukupna rana poduzetnička aktivnost profitno orijentirana, SEA – ukupna rana poduzetnička aktivnost u društvenom poduzetništvu, EEA – poduzetnička aktivnost zaposlenika

Izvor: prema Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019 Global Report, 2018, str. 15 <http://www.gemconsortium.org/report>

² Te godine u istraživanju sudjelovalo je deset najrazvijenijih zemalja (G-7 zemlje: Francuska, Italija, Japan, Kanada, Njemačka, SAD, Ujedinjena Kraljevina, te Danska, Finska i Izrael), koje su željele dobiti odgovor zašto je poduzetnički kapacitet SAD veći nego u drugim razvijenim zemljama.

³ Spoznaje dobivene provedenim GEM istraživanjima od 1999. godine, kao i istraživačke provjere postavljenih pretpostavki omogućavaju aktualiziranje konceptualnog okvira bez ugrožavanja kvalitete usporedbe prikupljenih podataka i izrađenih indikatora od početka istraživanja.

Holistički pristup na kojem je utemeljen GEM konceptualni okvir omogućava istraživanje poduzetništva, kao multidimenzionalnog fenomena interakcije pojedinca i okoline, koji je prisutan u svim društvenim organizacijama, ne samo u gospodarstvu, nego i u obrazovanju, istraživanju, kulturi, vladinim institucijama, lokalnoj upravi. Za sada GEM prati poduzetničko djelovanje vlasnika/menadžera samo u sferi poslovnih pothvata, koji mogu biti profitno ili ne-profitno orijentirani, a od 2011. godine prati i poduzetničko ponašanje zaposlenika.

Unutar ovakvog konceptualnog okvira oblikovani su temeljni ciljevi istraživanja:

- Otkrivanje faktora koji utječu (stimulirajuće ili ograničavajuće) na prirodu i razinu poduzetničke aktivnosti neke zemlje
- Mjerenje razlika u poduzetničkim aspiracijama, ponašanju i aktivnostima, te kvalitete poduzetničke okoline unutar koje se obavlja poduzetnička aktivnost
- Otkrivanje implikacija vladinih politika na kapacitet poduzetništva i utjecaja poduzetništva na razvojne procese, te izgradnja platforme spoznaja za oblikovanje politika temeljenih na činjenicama koje mogu poboljšavati razinu poduzetničke aktivnosti u zemlji

U trokutu ovih ciljeva, rezultati GEM istraživanja imaju značajan teorijski i aplikativni utjecaj u odgovaranju na dva važna pitanja:

- Koliko su razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim društveno-ekonomskim rastom neke zemlje?
- Što vlade mogu činiti kako bi utjecale na razinu poduzetničkog djelovanja u zemlji, posebno kroz djelovanje na pojedine komponente poduzetničke okoline, kao što su obrazovanje, inovativna aktivnost, regulatorni okvir, porezna politika?

Teoretski utemeljeni konceptualni okvir i snažna empirijska komponenta istraživanja omogućavaju izgradnju konzistentne podloge za *policy* intervencije u cilju poboljšanja poduzetničke okoline unutar koje (i u interakciji s kojom) se ostvaruje poduzetnička aktivnost pojedinaca.

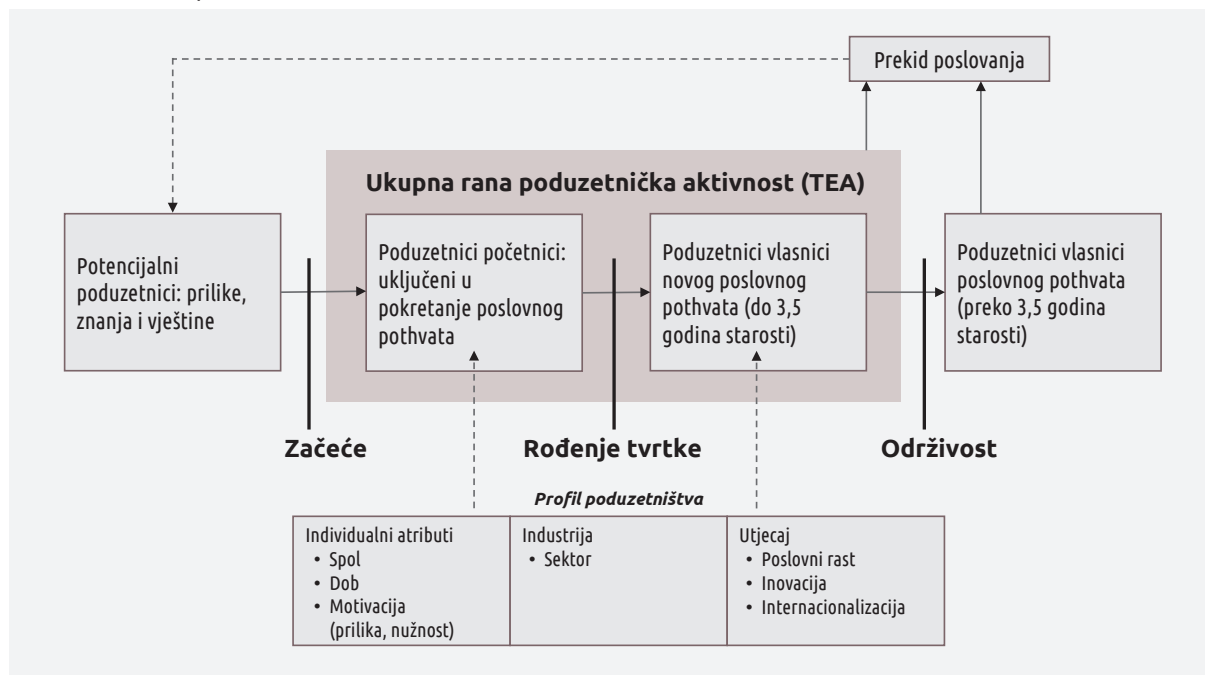
GEM istraživanje omogućava izgrađivanje osnove za vertikalno i horizontalno uspoređivanje poduzetničke aktivnosti neke zemlje, korištenjem jedinstvenog konceptualnog okvira istraživanja i jedinstvenih indikatora. Vertikalno uspoređivanje omogućava pojedinoj zemlji praćenje promjena poduzetničke aktivnosti i kvalitete poduzetničkog okruženja tijekom godina, te analizu efekata primijenjenih politika i instrumenata (za Hrvatsku je to od 2002-2018. godine). Horizontalno uspoređivanje omogućava svakoj zemlji međunarodno uspoređivanje u istom vremenu, odnosno izbor odgovarajućeg standarda (*benchmark-a*).

Kratki opis uzorka i metodologije istraživanja dat je u Prilogu 1.

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

GEM prati poduzetnički proces i mjeri različite komponente tog procesa (od percepcije društvenih vrijednosti fokusiranih na poduzetništvo, percepcije o prilikama, preko poduzetničkih namjera) do poduzetničkih pothvata u nastajanju i u ranoj fazi djelovanja (ne starijih od 42 mjeseca), te poduzetničkih aktivnosti u „odraslim“ poduzećima (starijim od 42 mjeseca) i poduzetničku aktivnost zaposlenika (Slika 2 i Slika 3).

Slika 2 Poduzetnički proces

Izvor: Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019 Global Report, 2018, str. 16 <http://www.gemconsortium.org/report>

Slika 3 Operativne definicije ključnih kategorija poduzetničke aktivnosti

Potencijalni poduzetnici u populaciji odraslih, 18-64 godina starosti	Indeks ukupne rane poduzetničke aktivnosti (TEA – total early entrepreneurial activity index), u % od odrasle populacije		„odrasla“ poduzeća, u % od odrasle populacije	Poduzetnička aktivnost zaposlenika, u % od odrasle populacije*
	Početnici Sam ili sa drugima pokušava pokrenuti vlastiti posao, samozapošljavanje	Novi poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, od 3 do 42 mjeseca starog	Poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starijeg od 42 mjeseca	Zaposlenici Zaposlenik razvija novi proizvod/ uslugu u protekle tri godine za poduzeće u kojem radi i sada je uključen u takve aktivnosti
	Poduzetnici uključeni u ranu poduzetničku aktivnost (TEA iz uočene prilike vs. TEA iz nužde)			

*Fokus je na zaposlenicima koji imaju vodeću ulogu u stvaranju i/ili implementaciji novih poslovnih aktivnosti, bez obzira gdje se takvi zaposlenici nalaze u organizacijskoj strukturi. Ta aktivnost ne odnosi se na optimiranje internih poslovnih procesa.

Za potrebe GEM istraživanja, a temeljeno na konceptualnom okviru i ciljevima istraživanja, utvrđeni su skupovi indikatora koji daju uvid o percepciji društvenih vrijednosti fokusiranih na poduzetničko djelovanje, o percepciji individualnih atributa, te indikatora poduzetničke aktivnosti i kvalitete okoline u kojoj se ostvaruje (ili ne) individualna poduzetnička aktivnost (Tablica 1).

Tablica 1 Definicije GEM indikatora

Društvene vrijednosti i percepcije	Indikatori poduzetničke aktivnosti	Percepcija o kvaliteti poduzetničke okoline
<p>Društvene vrijednosti Dobar izbor karijere Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da je poduzetništvo dobar izbor karijere</p> <p>Društveni status uspješnih poduzetnika Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da uspješni poduzetnici imaju visok društveni status</p> <p>Medijska pažnja poduzetništvu Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da postoji puno pozitivne medijske pažnje za poduzetništvo u njihovoj zemlji</p>	<p>Ukupna rana poduzetnička aktivnost – Total Early-stage Entrepreneurial Activity (TEA) Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji je u procesu pokretanja poslovnog pothvata (poduzetnik-početnik koji nije dobio plaću za više od 3 mjeseca) ili je vlasnik novog pothvata starog do 42 mjeseca i dobiva plaću za svoj rad za najmanje 3 mjeseca, ali ne više od 42 mjeseca. Ovaj indikator može se promatrati iz perspektive motivacije (zbog uočene prilike ili nužde), uključenosti (spol, dob), utjecaja poslovnog pothvata (nova radna mjesta, inovativnost, internacionalizacija) i sektora</p> <p>Stopa „odraslih“ poduzeća Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su sada vlasnici „odraslog“ poduzeća, tj. koji upravljaju vlastitim poduzećem koje isplaćuje plaće zaposlenicima i vlasniku, duže od 42 mjeseca</p> <p>Stopa prekida poslovanja Postotak populacije od 18-64 godine starosti (koji su ili poduzetnici-početnici ili vlasnici „odraslog“ poduzeća) koji su u zadnjih 12 mjeseci prestali sa svojim poslovnim pothvatom, ili prodajom, zatvaranjem, ili na neki drugi način</p>	<p>Prosječna vrijednost ocjena eksperata o kvaliteti devet komponenti poduzetničke okoline, korištenjem Likertove skale od 1 (jako nezadovoljavajuće) do 9 (jako zadovoljavajuće)³:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pristup novcima - vladine politike prema poduzetništvu - vladini programi za poduzetništvo - poduzetničko obrazovanje - transfer I & R - komercijalna i pravna infrastruktura - otvorenost domaćeg tržišta - fizička infrastruktura - kulturne i društvene norme
<p>Individualni atributi potencijalnog poduzetnika</p> <p>Percepcija o prilikama Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vide dobre prilike za pokretanje poslovnog pothvata u području gdje žive</p> <p>Percepcija o osobnim sposobnostima Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da imaju potrebne vještine i znanja za pokretanje poslovnog pothvata</p>	<p>Poduzetnička aktivnost zaposlenika⁴ - Entrepreneurial Employee Activity (EEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su kao zaposlenici uključeni u poduzetničke aktivnosti kao što je razvoj novih proizvoda / usluga ili pokretanje nove poslovne jedinice</p>	
<p>Poduzetničke namjere Postotak populacije od 18-64 godina starosti (iz toga su isključene osobe koje su aktivne u bilo kojoj fazi poduzetničkog djelovanja) koji namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u sljedeće tri godine</p> <p>Strah od promašaja Postotak populacije od 18-64 godina starosti koje strah od promašaja sprječava u pokretanju poslovnog pothvata.</p>	<p>Društveno poduzetništvo - Social Entrepreneurial Activity (SEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su angažirani u ranoj poduzetničkoj aktivnosti s društvenim ciljem</p>	

⁴ Od 2015. godine koristi se Likertova skala 1 do 9 – usporedivost s prijašnjim godinama kada je korištena Likertova skala ocjena 1 – 5, moguća je transformacijom vrijednosti skale 1-9 u skalu 1-5.

⁵ GEM mjeri poduzetničku aktivnost zaposlenika od 2011. godine.

Svaki od indikatora poduzetničke aktivnosti može se analizirati s obzirom na uključenost (rodnost, starost), obrazovnu razinu, industrijski sektor i utjecaj na razvoj gospodarstva (kroz stvaranje novih radnih mjesta, inovativnost i internacionalizaciju poslovanja).

Pod povećalom 1

Inovacije u GEM indikatorima

NECI – National Entrepreneurship Context Index (Indeks nacionalnog poduzetničkog konteksta/okoline)

Global Entrepreneurship Monitor konzorcij radi na razvoju novih kompozitnih indikatora koji će, uz postojeće indikatore, omogućiti praćenje promjena u poduzetničkom kapacitetu neke zemlje na razini ključnih komponenti GEM konceptualnog okvira (okolina/kontekst, društvene vrijednosti prema poduzetništvu, individualni atributi, poduzetnička aktivnost) (Slika 1). U ovom izvješću bit će predstavljen prvi kompozitni indikator o okolini u kojoj pojedinci djeluju i kroz svoju percepciju prepoznaju prilike i oblikuju namjere, te ih transformiraju (ili ne) u poduzetničku aktivnost. NECI – National Entrepreneurship Context Index (Indeks nacionalnog poduzetničkog konteksta/okoline) omogućava procjenu dvanaest komponenti poduzetničke okoline s obzirom na dvije dimenzije: kvalitetu (koliko doprinose ili otežavaju razvoj poduzetničkog kapaciteta u zemlji) i važnosti (za eventualne intervencije). Više o načinu izračunavanja, numeričkoj vrijednosti indikatora NECI i njegovih komponenti, te u kojoj mjeri pojedine komponente doprinose stvaranju povoljne poduzetničke okoline u Hrvatskoj detaljno je prezentirano u poglavlju 4.

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

U zadnjih deset godina zemlje koje godišnje sudjeluju u GEM istraživanju predstavljaju oko 70% svjetskog stanovništva i oko 85% svjetskog bruto domaćeg proizvoda. U 2018. godini u GEM istraživanju sudjelovalo je 49 zemalja, koje pokrivaju 66% svjetskog stanovništva i 85,8% svjetskog bruto domaćeg proizvoda.⁶

Za standardizaciju međunarodne usporedbe korištena su dva kriterija: geografski i razvojna razina, i to na temelju definicija Ujedinjenih naroda (svjetske makro geografske regije)⁷ i Svjetskog gospodarskog foruma (razvojne faze / dohodovne grupe). U razdoblju 2008-2017. u GEM istraživanju su gospodarstva / zemlje grupirane po kriteriju razvojnih faza (gospodarstva čiji razvoj je temeljen na resursima, efikasnosti ili inovativnosti)⁸. U 2018. godini taj kriterij je zamijenjen s kriterijem grupiranja gospodarstava s obzirom na razinu dohotka po stanovniku (niska, srednja, visoka)⁹, slijedeći promjenu koju je primjenio Svjetski gospodarski forum u prikazu globalnog indeksa konkurentnosti u izvještaju za 2018-2019. godinu. Svjetski gospodarski forum objašnjava promjenu razvojnog kriterija (od razvojnih faza do mjerenja dohotka) kroz činjenicu da 4. industrijska revolucija (4IR) radikalno mijenja gospodarstva i društva kroz redefiniranje načina rada, života i međusobne interakcije. Zbog toga 4IR kroz inovativnost i poduzetničku aktivnost otvara mogućnosti „preskakanja“ pojedinih razvojnih faza (Schwab, 2018, str.1), te je važnije promatrati koje rezultate pojedino gospodarstvo ostvaruje (a to je bruto domaći dohodak po stanovniku) nego u kojoj se razvojnoj fazi nalazi.

Grupiranje zemalja / gospodarstava prema kriteriju dohotka preuzima se od Svjetske banke, koja svake godine aktualizira tu kategorizaciju u srpnju za sljedećih 12 mjeseci (narednu fiskalnu godinu). Od srpnja 2018. godini važeći rasponi bruto domaćeg dohotka po stanovniku su:

⁶ Izračunato na temelju podataka o stanovništvu (Svjetski gospodarski forum, 2018.) i bruto domaćeg proizvoda u USD (Svjetska banka, 2017.)

⁷ Svjetske makro geografske regije <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>

⁸ Grupiranje zemalja s obzirom na razvojne faze <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>, str. 319-320

⁹ Svjetski gospodarski forum koristi četiri kategorije bruto domaćeg dohotka (niska, donja srednja, gornja srednja i visoka), ali su u GEM istraživanju kategorije niska i donja srednja spojene u kategoriju niska dohodovna grupa, gornja srednja kategorija je definirana kao srednja, a najveća grupa zemalja je u kategoriji visokog dohotka (Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019 Global Report, str. 16).

Tablica 2 Kategorije bruto domaćeg dohotka* - 2018

Prag	Bruto domaći dohodak po stanovniku (tekuća vrijednost US\$)	GEM kategorije
Niski dohodak	< 995	Niski dohodak
Donji srednji dohodak	996 - 3 895	
Gornji srednji dohodak	3,896 - 12 055	Srednji dohodak
Visoki dohodak	> 12 055	Visoki dohodak

*Bruto domaći dohodak (GNI - Gross National Income) je vrijednost bruto domaćeg proizvoda korigirana za tzv. faktor-ske dohotke (npr. rezultat aktivnosti izvan zemlje).

Izvor: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, 23. veljače 2019.

Hrvatska je od 2007. godine u grupi zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku (osim u 2016. godini).

U tablici 3 prikazano je grupiranje zemalja koje su sudjelovale 2018. godine u GEM istraživanju, prema geografskom kriteriju¹⁰ i po razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku.

Tablica 3 Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2018. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku

	Grupe gospodarstava s obzirom na razinu bruto domaćeg dohotka po stanovniku		
	Niski dohodak	Srednji dohodak	Visoki dohodak
Bliski istok i Afrika	Angola Egipat Madagaskar Maroko Mozambik* Sudan	Iran Libanon	Izrael Qatar Saudijska Arabija Ujedinjeni Arapski Emirati
Istočna i Južna Azija	Indija Indonezija	Kina Tajland	Japan Republika Koreja Tajvan, Kina
Latinska Amerika i Karibi		Brazil Kolombija Dominikanska Republika* Guatemala Meksiko* Peru	Argentina Čile Panama Puerto Riko Urugvaj
Europa i Sjeverna Amerika		Bugarska Kazahstan* Ruska Federacija Turska	Austrija Cipar Francuska Grčka Hrvatska Francuska Irska Italija Kanada Latvija* Luksemburg Nizozemska Njemačka Poljska Sjedinjene Američke Države Slovačka Slovenija Španjolska Švedska Švicarska Ujedinjena Kraljevina

*uključeni samo u izračun indeksa kvalitete poduzetničke okoline

¹⁰ U Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019 Global Report (str. 16) izvršene su izvjesne promjene u geografskom grupiranju zemalja tako što su spojene Europa i Sjeverna Amerika, te Bliski istok i Afrika.

O uzorku u Hrvatskoj

U svakoj zemlji utvrđuje se slučajnim izborom uzorak odraslih stanovnika, koji mora zadovoljiti kriterije dobi, spola i regionalne pripadnosti, te prigodni uzorak eksperata (najmanje 36) temeljen na kriteriju reputacije i iskustva u 9 različitih područja koja određuju poduzetničku okolinu u kojoj poduzetnici djeluju.

Veličina uzorka je minimalno 2000 odraslih stanovnika od 18-64 godine starosti. Neke zemlje, zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti *unutar* zemlje i djelotvornijim oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana, opredjeljuju se za veći uzorak (kao npr. u 2018. godini kao i u prijašnjim godinama veličine uzorka su u Austriji 4 540; Njemačkoj 4 250; Poljskoj 8 000; UK 9 000; Švedskoj 5 078; Španjolskoj 23 100).

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2018., što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2018. godine) slučajnim izborom bilo uključeno 34 000 osoba. Izbor uzorka i anketiranje odrasle populacije u Hrvatskoj obavlja IPSOS, u suradnji s istraživačkim timom GEM Hrvatska i globalnim GEM koordinacijskim timom, korištenjem standardiziranog upitnika.

U 2018. godini svoje ocjene o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline dala su 39 eksperata. Izbor eksperata i njihovo anketiranje obavlja GEM istraživački tim i CEPOR. Od uključenosti u GEM istraživanje, tj. od 2002. godine, 361 ekspert je sudjelovao u istraživanju (u nekim godinama, u skladu s propozicijama, mogli su sudjelovati isti eksperti kao i u nekoj od prethodnih godina, pa je tako broj ekspertskih doprinosa bio 663). U prilogu 2 je popis eksperata koji su u 2018. godini svojim mišljenjem pridonijeli praćenju promjena u kvaliteti pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i čiji stavovi su ugrađeni u izradu ove studije.

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

GEM istraživanje koordinira Global Entrepreneurship Research Association (GERA) čije sjedište je na London Business School (London), a provode ga nacionalni istraživački timovi. Koordinacijski tim odgovoran je za cjelinu istraživanja, za prikupljanje standardiziranih podataka iz međunarodnih izvora i izradu globalnog izvještaja s usporedbom razine poduzetničke aktivnosti među zemljama sudionicima istraživanja. Nacionalni istraživački timovi provode intervjue s ekspertima i istraživanje odrasle populacije, te analiziraju prikupljene informacije i izrađuju nacionalne izvještaje. GEM koordinacijski tim i nacionalni timovi obvezni su i javno promovirati istraživačke rezultate, upravo zbog njihovog značaja za *policy* intervencije u vođenju nacionalne ekonomske politike – globalni i nacionalni izvještaji dostupni su na www.gemconsortium.org/report. Sve publikacije o rezultatima GEM istraživanja u Hrvatskoj mogu se preuzeti na www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/¹¹.

U 2018. godini, Hrvatska je sudjelovala sedamnaesti put u GEM istraživanju. Nositelj istraživanja je CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništvo. Istraživački tim čini grupa istraživača sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: Slavica Singer (slavica.singer@efos.hr), voditeljica tima i članovi tima: Nataša Šarlija (natasa.sarlija@efos.hr), Sanja Pfeifer (sanja.pfeifer@efos.hr) i Sunčica Oberman Peterka (suncica.oberman.peterka@efos.hr). U provođenju anketiranja i intervjuiranja eksperata sudjelovala je Danica Eterović, CEPOR, a anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS, prema metodologiji i instrumentima koji su obavezni za sve sudionike u GEM istraživanju. U obradi prikupljenih podataka, izradi grafičkih prikaza i prevođenju studije na engleski jezik sudjeluje Oto Wilhelm, Ekonomski fakultet u Osijeku.

U prilogu 3 nalazi se popis svih nacionalnih GEM timova i sponzora, koji su sudjelovali u istraživanju u 2018. godini.

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

GEM istraživanje u Hrvatskoj od 2002. sufinancira Ministarstvo poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, te CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. U 2015. godini glavni je financijski sponzor bila Privredna banka Zagreb, a u 2016. godini Hrvatska udruga banaka.

U 2017. i u 2018. godini Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta ponovo je glavni financijski sponzor GEM istraživanja u Hrvatskoj, kao što je slučaj i u većini drugih zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju. Hrvatska udruga banaka i Hrvatska udruga poslodavaca su pokrovitelji medijske promocije rezultata istraživanja (u Zagrebu, Rijeci, Splitu i Osijeku u 2017. godini, te u Zagrebu i Varaždinu u 2018. godini).

¹¹ Singer et al, 2003.; Singer et al, 2006.; Singer et al, 2007; Singer et al., 2012; Singer et al., 2016; Singer et al., 2017; Singer et al, 2018. Pored toga, članovi istraživačkog tima sudjeluju na brojnim znanstvenim i stručnim konferencijama na kojima prezentiraju rezultate GEM istraživanja – popis radova je unutar dijela Literatura i reference.

2 Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do pothvata, od pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti, u međunarodnoj perspektivi

Percepcija o prilikama stagnira, a namjere za pokretanje poslovnog pothvata i dalje visoke

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

Nizak dinamizam poduzetničke strukture

Rana poduzetnička aktivnost lagano raste, ali uz niski motivacijski indeks

Učesće „odraslih“ poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Malo rastućih poduzeća

Ulaganja u tehnološku opremljenost, ali malo novih proizvoda

Još uvijek dominiraju tržišta „crvenog oceana“, uz osciliranje internacionalizacije

Očekivanja novog zapošljavanja - optimistična za 5+ novo zaposlenih, pesimistična za 10+

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

GEM istraživanje prati različitu poduzetničku aktivnost na individualnoj razini unutar neke zemlje (kao što je prikazano u Slici 2, poglavlje 1), korištenjem sljedećih definicija ključnih indikatora poduzetničke aktivnosti:

- Poduzetnici „početnici“ – oni koji sami ili sa drugima pokušavaju pokrenuti vlastiti posao, oni koji vide priliku, vjeruju da imaju sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata i namjeravaju to učiniti, te kojima je plaćena naknada za ne više od 3 mjeseca
- Novi poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat iz kojeg isplaćuju plaću vlasniku najmanje 3 mjeseca, ali manje od 42 mjeseca
- Ukupna rana poduzetnička aktivnost (TEA) – uključeni poduzetnici „početnici“ i novi poduzetnici
- „Odrasli“ poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat stariji od 42 mjeseca
- Poduzetnička aktivnost zaposlenika

Međunarodna usporedba poduzetničke aktivnosti Hrvatske promatra se iz dvije perspektive – perspektive Europske unije i perspektive grupacije kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvojnu razinu (do 2017. godine to je bila grupa zemalja čiji rast gospodarstva je temeljen na efikasnosti, a od 2018. godine grupa zemalja visokog bruto domaćeg dohotka po stanovniku¹²).

Percepcija o prilikama stagnira, a namjere za pokretanje poslovnog pothvata i dalje visoke

Osobe s izgrađenim osobnim preferencijama prema pokretanju poslovnog pothvata predstavljaju polazište poduzetničkog procesa, koji počinje prepoznavanjem prilika i oblikovanjem namjere o pokretanju poslovnog pothvata. Osobne preferencije konceptualizirane su kroz interakciju individualnih atributa potencijalnih poduzetnika i društvenih vrijednosti prema poduzetništvu.

¹² Do ove promjene je došlo zbog toga što je Svjetski gospodarski forum u 2018. godine napustio klasifikaciju zemalja po kriteriju razvojnih faza i preuzeo klasifikaciju zemalja po bruto domaćem dohotku po stanovniku koju izrađuje Svjetska banka (razlozi su objašnjeni u poglavlju 1).

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

U GEM konceptualnom okviru, individualni atributi o kojima ovisi izgradnja poduzetničkog kapaciteta pojedinaca identificirani su kao:

- Percepcija o prilikama
- Percepcija o vlastitim vještinama i znanjima za pokretanje poslovnog pothvata
- Percepcija o namjerama za pokretanje poslovnog pothvata
- Strah od promašaja

Definicije tih indikatora opisane su u Tablici 1, poglavlje 1.

Percepcija o prilikama procjenjuje se na odgovorima uzorka odrasle populacije o tome prepoznaju li prilike za pokretanje poslovnog pothvata u narednih 6 mjeseci u sredini u kojoj žive (Tablica 4).

Tablica 4 Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - %

Godina	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju*	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske**	Prosjek	Rang Hrvatske**
2016.	24,6	36,7 78,5 Švedska	19/22	42,5	30/32
2017.	33,6	42,6 79,5 Švedska	13/18	43,8	22/26
2018.	33,1	44,2 81,6 Švedska	14/17	46,6	26/31

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U 2018. godini percepcija o postojanju prilika za pokretanje poslovnog pothvata u neposrednoj okolini sudionika istraživanja u Hrvatskoj stagnira, dok u grupi zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju i u grupi zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku) percepcija o prilikama nastavlja rasti u odnosu na 2017. godinu. To zadržava Hrvatsku u zadnjoj trećini obje grupe zemalja i dovodi do povećanja jaza između percepcije o prilikama u Hrvatskoj i usporednim grupama zemalja.

Razlika u percepciji o prilikama određuje i ostale komponente o kojima ovisi poduzetnička aktivnost (prvenstveno namjeru i odluku o pokretanju poslovnog pothvata). I upravo te razlike govore o ogromnoj razlici u potencijalu koji određuje poduzetnički kapacitet zemlje: dok u Hrvatskoj tek jedna trećina odraslih stanovnika vidi poslovne prilike u svojoj okolini, u EU je to 44% odraslih (a u Švedskoj blizu 82% odraslih stanovnika).

Dok percepcija o prilikama daje uvid o tome što ispitanici vide u svojoj okolini, percepcija o vlastitim sposobnostima o pokretanju poslovnog pothvata otkriva što misle o sebi (Tablica 5).

Tablica 5 Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - %

Godina	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnem kriteriju*	
		Prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	Prosjeak	Rang Hrvatske**
2016.	50,2	43,7 60,2 Poljska	4/22	54,6	19/32
2017.	50,8	44,0 53,3 Slovenija	3/18	53,5	14/26
2018.	52,3	44,4 53,3 Slovačka	2/17	46,6	9/31

*do 2017. godine razvojnna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po pokazatelju percepcije o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata Hrvatska je u svim promatranim godinama iznad EU prosjeka. Zanimljivo je da zemlja s najvišom razinom prepoznavanja poslovnih prilika (Švedska, 81,6% u 2018. godini) ima i vrlo kritičnu odraslu populaciju - po percepciji osobnih sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata tek nešto više od jedne trećine Šveđana misli da ima takve kompetencije (38,4% u 2018. godini, a tako je bilo i u 2017. godini).

Raskorak između visoke percepcije o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata u Hrvatskoj i niske razina percepcije o prilikama otvara pitanja o realnosti takve samouvjerenosti (posebno u usporedbi sa Švedskom). Kako to da oni koji misle da su sposobni pokrenuti poslovni pothvat ne vide poslovnu priliku - zato što prilika nema ili ih ne znaju prepoznati (a to dalje otvara pitanje kako obrazovni sistem doprinosi osposobljenosti ljudi za pokretanje poslovnog pothvata, uključujući i znanja i vještine za prepoznavanje prilika). Detaljnije o povezanosti obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, vlastite osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera i straha od promašaja) i poduzetničke aktivnosti u poglavlju 3, a o kvaliteti obrazovanja kao komponenti poduzetničke okoline u poglavlju 4.

Pod povećalom 2

Prvi i jedini elektro-solarni riječni brod na Dunavu – Danubiumtours, dobra vukovarska priča (poslovni pothvat zbog uočene prilike)

Zrinka i Zoran Šesto, oboje rođeni Vukovarci, upoznali su se u Zagrebu kao prognanici i nakon rođenja sina vratili u Vukovar 2001. godine. Sa višim ekonomskim / turističkim obrazovanjem, bez puno iskustva, ali s čvrstom odlukom „vratiti se i ostati“ traže ideju i priliku. Do ideje ih je vodila povijest Vukovara – nekada grada s brodogradilištem, jakim lukom, brodovima koji su dolazili iz Beča i Budimpešte i pristajali u Vukovaru. Pri tome imali su i izvrsnog vodiča u povijest Vukovara – Petra Brozovića, Zrinkinog oca i njegove knjige Pamćenje zaborava (2005.).

Ideja je bila imati brod, voziti goste po Dunavu, oko Vukovara. A prilika? Za to su im osim izleta u prošlost, trebale informacije iz sadašnjosti kako bi mogli procijeniti budućnost svog pothvata. Prvo su otišli u Sisak, gdje je Nacionalni centar za sigurnost unutarnje plovidbe i Brodo Sisak i raspitali se o mogućnosti nabavke elektro broda za plovidbu na Dunavu. Imali su rješenje za diesel brod, ali su znali da bi to troškovno bilo neodrživo.

„Nismo bili zadovoljni odgovorima jer su nam nudili “klasične” brodove, a mi smo imali svoju viziju broda kakvog želimo i kakav danas imamo u vlasništvu (elektro/solarni, panoramski, ustakljen). Iako su nas uvjerovali da elektro brod ne može ploviti po Dunavu, mi smo dokazali suprotno.“

Poslije Siska, otišli su u Passau i Berchtesgaden u Njemačkoj i vidjeli panoramske brodove za plovidbu po Dunavu, razgovarali s vlasnicima i prikupili vrijedne informacije o toj vrsti poslovnog pothvata. Sada su trebali procjene koliko zainteresiranih korisnika svog panoramskog broda bi mogli imati, koliko vremena će trebati da dođu do točke pokrića, gdje mogu napraviti brod koji žele, po kojoj cijeni, gdje naći novce, tko će raditi na brodu.

Brod je izgrađen za devet mjeseci u poduzeću Jedinstvo u Zagrebu i hrvatski je proizvod, sa solarnim baterijama firme Solvis iz Varaždina (jedino su baterije Vitron nizozemske). Kreditiran je sredstvima HBOR-a iz programa Žene u poduzetništvu - razvoj malog i srednjeg poduzetništva (1,6 milijuna kuna plus PDV). Nisu uspjeli doći do sredstava iz EU, niti je lokalna samouprava bila zainteresirana.

Projektne aktivnosti (poslovni plan, nacrt broda, zahtjev za kredit) započele su 2013. godine a prva plovidba je bila u listopadu 2015. godine. Zoran, zapovjednik putničkog broda i Zrinka mornar su posada. Točku pokrića ostvarili su nakon tri godine rada, u 2018. godini imali su 9 000 putnika, uglavnom iz Hrvatske – na dnevnim, noćnim plovidbama, s kino predstavama, proslavama. Panoramski brod Magenta 1 Vukovar WaterBus ima kapacitet 60 mjesta i omogućava posjetiteljima da sa Dunava vide vukovarske znamenitosti.

Brod Magenta 1 Vukovar WaterBus je iskorak iz agencijskog poslovanja dovođenja gostiju u Vukovar, koje su Zrinka i Zoran pokrenuli još 2007. godine (DMC Danubiumtours).

Hrvatski Telekom je marketinški sponsor broda, a u planu je izgradnja elektro punionice za brod u Vukovaru od strane partnera Hrvatskog Telekoma.

“Zadovoljni smo s našim poslovnim pothvatom, ali moglo je biti jednostavnije i brže: bezbroj papira, potpisa, čekanja na potpise od nadležnih institucija - npr. čekali smo 4 mjeseca na potpis iz HAMAG-a zbog godišnjih odmora! Želimo se razvijati i rasti, ali to ne ovisi samo o nama. Trenutno nam je najveći problem naći kvalificirane zaposlenike (riječni zapovjednici i mornari), a ne možemo ih “uvesti”. I dalje smo entuzijasti, ali bilo bi lakše i djelotvornije kada bi lokalna uprava pomogla oko boljeg povezivanja svih nas koji djelujemo u Vukovaru i Vukovarsko-srijemskoj županiji – proizvođača hrane, vina, turističkih firmi, ali i u izgradnji određene infrastrukture, npr. elektro punionice za brod, pristanište kod Arheološkog muzeja.”

Ideja i uočena prilika, upornost, znanje i predanost odrednice su ovog uspješnog poslovnog pothvata. Kao jedini elektro solarni brod na Dunavu zbog promicanja dekarbonizacije prometnog sustava u skladu s EU direktivom 94/14, dobili su 2016. godine priznanje Vijeća za međunarodnu suradnju Jadransko-jonske komisije i počasni naziv Ambasadora alternativnih goriva.

„Vukovar živi na Dunavu“, kaže Zrinka, „a sada i mi. I mislimo tu ostati.“

Više na <http://danubiumtours.hr>

<http://vukovarwaterbus.hr/>

Danubiumtours
V U K O V A R

Uočavanje prilika i procjena osobne osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata pretpostavke su za oblikovanje namjere da se prilika pretvori u pothvat. U razdoblju 2016.-2018. odrasla populacija u Hrvatskoj značajnije češće nego što je to prosjek za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju izražava namjeru o pokretanju poslovnog pothvata – u 2017. i 2018. godini Hrvatska je na 1. mjestu (Tablica 6), uz relativno stabilnu razinu straha od promašaja u 2018. godini u odnosu na 2017. (Tablica 7).

Tablica 6 Percepcija o poduzetničkim namjerama - %

Godina	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnem kriteriju*	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske**	Prosjek	Rang Hrvatske**
2016.	22,3	14,8 23,5 Poljska	2/22	29,8	22/32
2017.	22,8	13,8 22,8 Hrvatska	1/18	30,1	16/26
2018.	22,4	13,6 22,4 Hrvatska	1/17	20,4	11/31

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 7 Percepcija o strahu od promašaja - %

Godina	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnem kriteriju*	
		Prosjek/najniži	Rang Hrvatske**	Prosjek	Rang Hrvatske**
2016.	46,0	46,6 35,1 Nizozemska	12/22	38,6	27/32
2017.	37,1	44,0 32,9 Nizozemska	4/18	39,1	13/26
2018.	39,6	44,15 34,8 Nizozemska	6/17	40,4	15/31

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Iako strah od promašaja ima i kulturološku dimenziju, neposredni pritisak npr. nužnost rješenja egzistencijalnog problema zatomit će strah i pojačati samopouzdanje čak i kod onih koji ne vide prilike. U Hrvatskoj je prepoznatljiv upravo ovakav obrazac ponašanja (u usporedbi s EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju u razdoblju 2016-2018.): ispodprosječno prepoznavanje prilika (Hrvatska na začelju), iznadprosječna uvjerenost o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata i značajno iznadprosječno iskazivanje namjera o pokretanju poslovnog pothvata (druga u 2016. godini, prva u 2017. i 2018. godini).

Taj raskorak između prepoznavanja prilika i namjera otvara pitanje motivacije za uključivanje u poduzetničku aktivnosti (zbog uočene prilike ili nužde). Niska razina odrasle populacije u Hrvatskoj koja vidi priliku u svojoj okolini upozorava na odlučivanje o pokretanju poslovnog pothvata zbog izostanka bilo kojih drugih opcija, tj. zbog nužde. To potvrđuje i vrlo niski motivacijski indeks (koji govori o odnosu pokrenutih poslovnih pothvata iz uočene prilike i onih koji su pokrenuti iz nužde), analiziran kasnije u ovom poglavlju.

Osim toga, institucionalna uređenost i stabilnost gospodarstva dodatno utječu na intenzitet iskazanog straha od promašaja. Na primjer, najnižu razinu straha od promašaja češće izražavaju ljudi u zemljama sa stabilno dobrim gospodarstvima (kao što je Nizozemska, oko 35%), dok je najviša razina u Grčkoj (70% u 2016., 70% u 2017., 58% u 2018.). Istovremeno, najnižu percepciju o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u sredini u

kojoj žive izrazili su ispitanici u Grčkoj (13% u 2016., 14% u 2017., 19% u 2018.). Najnižu percepciju o namjerama izrazili su ispitanici u Španjolskoj u sve tri promatrane godine (od 6-7%).

Učenje iz iskustva drugih / kapacitet umrežavanja bitna je karakteristika koja može doprinijeti prepoznavanju prilika, osjećaju osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjerama, ali i smanjivanju straha od promašaja. Na pitanje o tome "poznate li nekoga tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle dvije godine", Hrvatska je neznatno iznad prosjeka za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2018. godini: 34,6% ispitanika je odgovorilo potvrdno (EU prosjek je 33,6%; Grčka ima najmanje 23,5%, a Poljska najviše 40,1%). Obrazovna razina utječe na kapacitet učenja od drugih / umrežavanja (postoji statistički značajna veza): obrazovaniji iznad srednjoškolske razine češće poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje dvije godine. Među onima sa srednjoškolskim obrazovanjem podjednak je broj onih koji znaju / ne znaju nekoga tko je pokrenuo poslovni pothvat, a među onima s nižim obrazovanjem dominiraju oni koji ne poznaju nikoga.

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

U GEM istraživanju se društvene vrijednosti o poduzetništvu propituju kroz stavove ispitanika o tome što misle o poduzetničkoj karijeri, o društvenom statusu poduzetnika i medijskoj pažnji prema uspješnim poduzetnicima (Tablica 8). U 2018. godini se nastavlja obrazac iz prošlih godina: oko dvije trećine ispitanika smatra da biti poduzetnik je dobar izbor karijere, što je konzistentno s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata (Tablica 6). Međutim, istovremeno, u Hrvatskoj je izuzetno niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu. U cijelom razdoblju 2016-2018. Hrvatska je zemlja s najmanjim postotkom anketirane populacije koja tako misli (ispod 50%) u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (čiji prosjek je iznad 66%) (Tablica 8), ali i u usporednoj grupi zemalja s obzirom na razvojni kriterij (Tablica 9). U 2018. godini se taj raskorak povećava, jer u Hrvatskoj pada broj onih koji smatraju da poduzetnici imaju visok društveni status, a u grupi EU zemalja raste, te se razlika od 20 postotnih poena u 2017. godini povećava na 26 postotnih poena u 2018. godini (Tablica 8).

Uloga medija na društveni stav o uspješnim poduzetnicima, a time i na razvoj poduzetničke kulture, izuzetno je značajna. Po percepciji anketirane odrasle populacije, Hrvatska je u 2016. i 2017. godini bila na začelju u obje grupe (EU i u grupi zemalja čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada), ali ipak s laganom tendencijom povećanja broja ljudi koji misle da medijska pažnja prema uspješnim novim poslovnim pothvatima jača, što je posebno vidljivo u 2018. godini.

Tablica 8 Percepcija o društvenom statusu poduzetnika, u EU perspektivi¹- %

Godina	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere		Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu		Medijska pažnja poduzetništvu	
	Hrvatska	EU/Rang HR	Hrvatska	EU/Rang HR	Hrvatska	EU/Rang HR
2016.	62,2	57,4 6/21*	45,6	66,5 21/21*	47,2	54,3 15/21*
2017.	62,2	58,6 6/18	47,7	67,0 18/18	48,1	55,6 15/18
2018.	62,1	59,8 7/17	43,0	69,2 17/17	53,7	56,9 10/17

¹ rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

*podaci za 1 zemlju nisu raspoloživi

Tablica 9 Percepcija o društvenom statusu poduzetnika, usporedba s prosjekom zemalja po razvojnom kriteriju² - %

Godina	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere		Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu		Medijska pažnja poduzetništvu	
	Hrvatska	Grupa zemalja po razvojnom kriteriju Prosje/Rang	Hrvatska	Grupa zemalja po razvojnom kriteriju Prosje/Rang	Hrvatska	Grupa zemalja po razvojnom kriteriju Prosje/Rang
2016.	62,2	66,9 20/30*	45,6	66,9 30/30*	47,2	61,1 26/30*
2017.	62,2	65,7 15/24*	47,7	66,3 23/24*	48,1	60,1 20/24*
2018.	62,1	57,9 14/31	43,0	67,6 31/31	53,7	60,6 21/31

² do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

* podaci za 2 zemlje nisu raspoloživi

Najviše vrijednosti indikatora društvenog statusa poduzetnika u EU imaju zemlje s najrazvijenijim gospodarstvima. Od 2012. godine u Nizozemskoj je najveći broj ispitanika koji smatraju da biti poduzetnik je dobar izbor karijere (oko 79%) – taj niz je u 2018. godini prekinut jer je Poljska preuzela vodstvo (s 86%). Najviši društveni status imaju uspješni poduzetnici u Finskoj (oko 85%) i Irskoj (oko 83%), a medijska pažnja uspješnim poduzetnicima najviša je u Irskoj (od 72 - 76% ispitanika tako misli), Portugalu (oko 72%) i Finskoj (oko 68%) – u 2018. godini vodstvo preuzima Slovenija (77%).

Društvene vrijednosti o poduzetništvu (posebno stav o poduzetničkoj karijeri i društvenom statusu uspješnih poduzetnika) u velikoj mjeri određuju hoće li (i kako će) pojedinci transformirati svoje individualne attribute (percepciju o osobnom kapacitetu prepoznavanja prilika, o sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata, o namjerama i strahu od promašaja) u poduzetničku aktivnost. Kompleksnost ovog procesa potenciraju i međupovezanosti unutar ove dvije grupe činitelja o kojima ovisi poduzetničko djelovanje na individualnoj razini (npr. pretežnost medijske pažnje kriminalnim primjerima poduzetničkih pothvata utječe na gubljenje želje/namjere za pokretanjem poslovnog pothvata i povećanje straha od promašaja). Sinergijski efekt tih povezanosti ostvaruje se kroz kapacitet poduzetničkog djelovanja koji uključuje pokretanje i rast poslovnog pothvata. Dugotrajnost prisutnosti pozitivnog stava o poduzetničkoj karijeri u Hrvatskoj nije praćena i stavovima o društvenom statusu, kao ni medijskoj pažnji uspješnim poduzetničkim pothvatima, što godinama ugrožava kapacitet poduzetničkog djelovanja.

Nizak dinamizam poduzetničke strukture

Promjena gospodarske strukture neke zemlje ovisi o dinamici životnih ciklusa individualnih poslovnih pothvata (koji se prate kroz faze pokretanja, rasta i izlaska iz poslovne aktivnosti). Uređeni statistički sistemi prate promjene u ovim fazama životnog ciklusa nekog registriranog poslovnog pothvata, pri čemu se koriste podaci o demografiji novih poslovnih pothvata, te stopi preživljavanja. Promjene u poslovnoj demografiji prate se s obzirom na njihov utjecaj na razinu zaposlenosti u zemlji.¹³

GEM istraživanje u značajnoj mjeri obogaćuje statističke podatke o poslovnoj demografiji kroz praćenje promjena u kontingentima poslovnih pothvata u pojedinim fazama životnog ciklusa i razlozima izlaska iz poslovne aktivnosti. Sve GEM indikatore poduzetničke aktivnosti moguće je analizirati s obzirom na spol, dob i obrazovanost anketirane odrasle populacije, te očekivanja o rastu zaposlenosti svakog poslovnog pothvata. Na taj način GEM doprinosi stvaranju informacijske platforme koja omogućava procjenu poduzetničkog kapaciteta na razini zemlje (s obzirom na prepoznavanje prilika i namjere pokretanja poslovnog pothvata, inovativnost i dinamiku promjena), ali i oblikovanje *policy* intervencija u komponente poduzetničke okoline koje bi podržavale takve namjere. Istovremeno, indikatori GEM istraživanja su važni za praćenje ostvarenja nacionalnih ciljeva iz Europe 2020, te Europskog semestra.

¹³ EUROSTAT prati poslovnu demografiju kroz podatke o aktivnoj populaciji poduzeća, kada su pokrenuta, stopi preživljavanja (prateći njihov životni vijek u razdoblju od pet godina nakon pokretanja) i vrijeme prestanka poslovne aktivnosti. Na primjer, stope rađanja i smrti poduzeća, te stopa preživljavanja čine dio strukturalnih indikatora kojima se prati progres u ostvarivanju revidirane Lisabonske agende. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/entrepreneurship/business-demography>

Dinamika promjena poduzetničke strukture u Hrvatskoj, u međunarodnoj perspektivi, analizirana je korištenjem GEM informacija o veličini kontingenata poslovnih pothvata u pojedinim fazama životnog ciklusa.

Rana poduzetnička aktivnost lagano raste, ali uz niski motivacijski indeks

Intenzitet pokretanja novih poslovnih pothvata mora osigurati održivu vitalnost gospodarske strukture, što znači da mora kompenzirati gubitak poslovnih pothvata. Novi poslovni pothvati u pravilu donose nove ideje, nove tehnologije, nove proizvode, izlazak na nova tržišta i na taj način doprinose povećanju produktivnosti i konkurentnosti.

U GEM istraživanju se rana poduzetnička aktivnost mjeri postotkom odrasle populacije 18-64 godina starosti koji su pokrenuli poslovni pothvat (ne stariji od 3 mjeseca) i onih koji imaju poslovni pothvat stariji od 3 mjeseca ali mlađi od 42 mjeseca (i koji isplaćuju plaću vlasniku), na temelju čega se izračunava TEA – *Total Early-stage Entrepreneurial Activity* (Tablica 10).

Tablica 10 Rana poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - %

Godina	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju*	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske**	Prosjek	Rang Hrvatske***
2016	8,4	8,6 16,2 Estonija	11/22	14,2	25/32
2017.	8,9	8,3 19,4 Estonija	7/18	18,5	20/26
2018.	9,6	7,6 12,3 Nizozemska	6/17	10,0	15/31

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Razlozi za pokretanje poslovnog pothvata mogu se grupirati s obzirom na kriterij motiviranosti: zbog uočene prilike ili zbog nužde. Indikatorima TEA Prilika - postotak odrasle populacije koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog uočene prilike i TEA Nužnost - postotak odrasle populacije koji su to učinili zbog nužde (npr. ostali bez posla, nemaju drugu opciju i sl.) u GEM istraživanju se prati promjena u motivacijskom indeksu. Poželjno je da motivacijski indeks, kao omjer TEA Prilika i TEA Nužnost, bude veći od 1, jer to znači da ima više onih koji su ušli u poduzetničku aktivnost svojom voljom, jer su vidjeli poslovnu priliku koju žele iskoristiti i u pravilu su bolje pripremljeni za realizaciju svoje namjere. Motivacijski indeks ispod 1 znači da ima više onih koje je situacija natjerala na poduzetničku aktivnost, iako to nisu željeli. Visoki motivacijski indeks stvara optimističnu poslovnu atmosferu i zbog toga postoje višestruke odgovornosti raznih segmenata poduzetničke okoline da to osiguraju (od obrazovanja koje doprinosi prepoznavanju poslovne prilike i jača kompetencije ljudi da prepoznatu priliku transformiraju u pothvat, do djelotvorne suradnje istraživanja i poslovnog sektora te vladinih intervencija u eliminiranju regulatornih barijera). Iako je intenzitet pokretanja poslovnih pothvata u Hrvatskoj prvi puta u 2018. godini iznad prosjeka EU (9,6 vs. 7,6 - Tablica 10), motivacijski indeks je značajnije niži (1,9 vs. 5,3 - Tablica 11).

Tablica 11 Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog uočene prilike ili zbog nužnosti

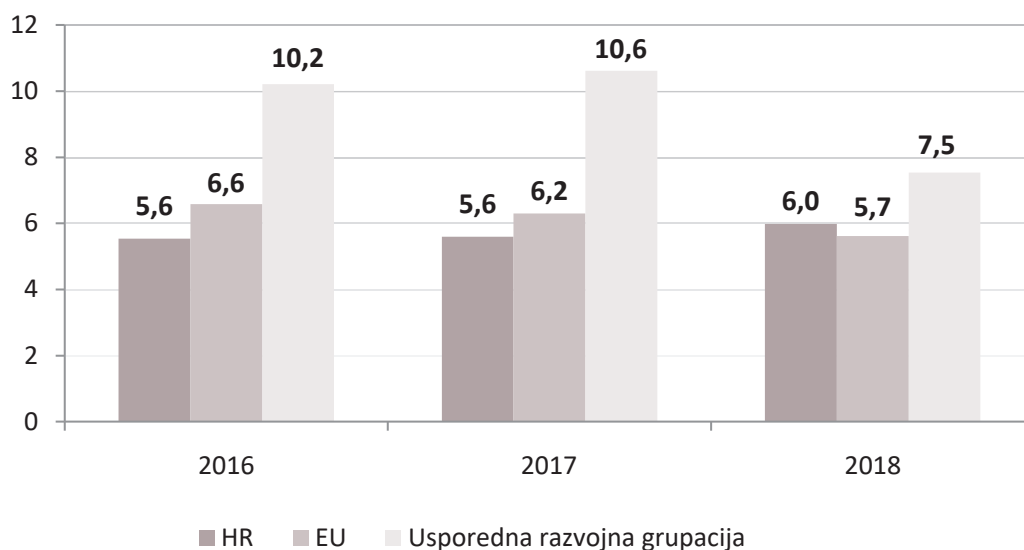
Godina	TEA Prilika %		TEA Nužnost %		Motivacijski indeks TEA Prilika/TEA Nužnost		
	Hrvatska	EU prosjek/ najviši	Hrvatska	EU prosjek/najniži	Hrvatska		EU prosjek**
					TEA Prilika / TEA Nužnost	Rang u EU*	
2016.	5,6	6,6 12,9 Estonija	2,6	1,7 0,3 Švedska	2,2	20/22	5,3
2017.	5,6	6,2 14,7 Estonija	3,1	1,6 0,6 Švedska	1,8	17/18	5,0
2018.	6,0	5,7 9,9 Nizozemska	3,1	1,4 0,4 Poljska	1,9	17/17	5,3

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

**EU prosjek za motivacijski indeks izračunat je tako da je prvo za svaku zemlju izračunat TEA prilika/TEA Nužnost, a onda prosjek tih indeksa za EU

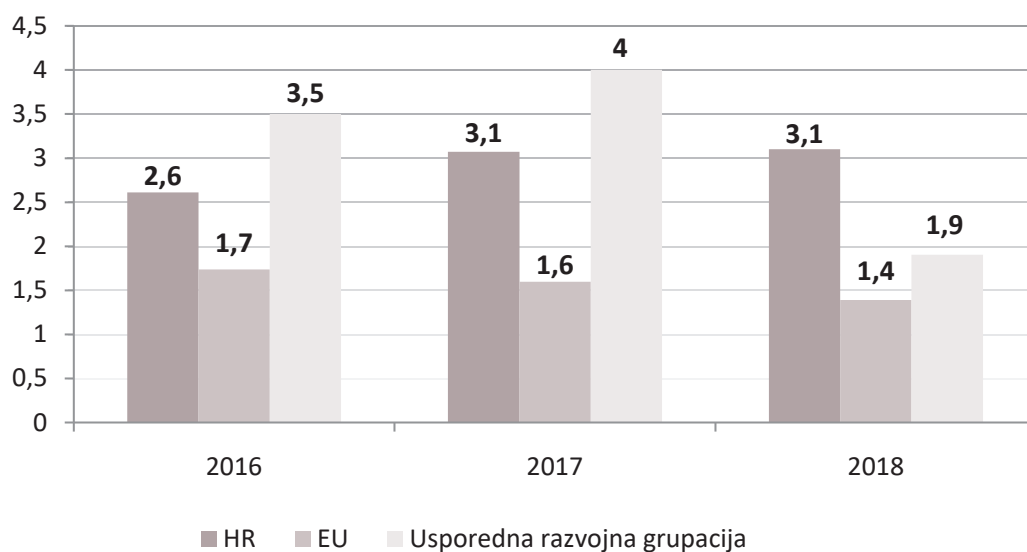
Ispodprosječne vrijednosti motivacijskog indeksa u Hrvatskoj u odnosu na EU u cijelom razdoblju 2016.-2018. drže Hrvatsku na začelju EU zemalja uključenih u GEM istraživanje. Postotak poduzetnika koji pokreću poslovni pothvat iz nužde značajno je veći od prosjeka EU zemalja (npr. u 2018. godini 3,1% prema 1,4%), a postotak poduzetnika koji to čine zbog uočene prilike je tek u 2018. godini neznatno iznad prosjeka EU (Slike 4, 5 i 6).

Slika 4 Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog uočene prilike, usporedba Hrvatske s EU i grupacijom zemalja kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvojni kriterij*, 2016.-2018.

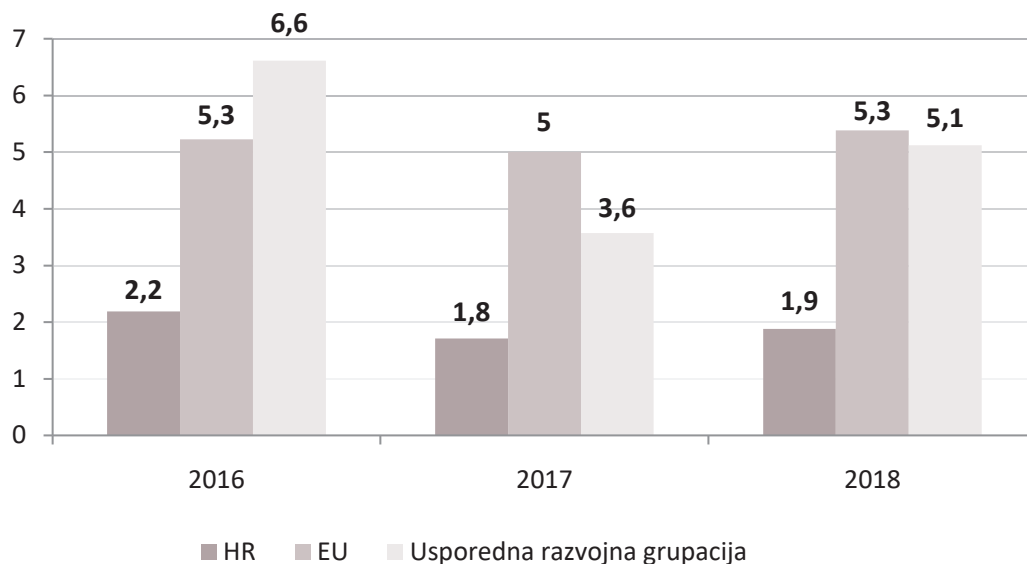
*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Slika 5 Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog nužnosti, usporedba Hrvatske s EU i grupacijom zemalja kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvojni kriterij*, 2016.-2018.

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Slika 6 Motivacijski indeks ulaska u poduzetničku aktivnost – usporedba Hrvatske s EU i grupacijom zemalja kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvojni kriterij*, 2016.-2018.

* do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Nizak motivacijski indeks (relativno veće učešće onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog nužde) znači slabljenje poduzetničkog kapaciteta u vrlo osjetljivoj ranoj fazi životnog pothvata. Ulazak u poduzetničku aktivnost zbog nužde često znači privremeno rješenje, što se odražava i na voljnost ulaganja resursa (osobnih i financijskih), a time takvi poslovni pothvati povećavaju rizik smanjenja stope preživljavanja.

Niska razina ulaska u poduzetničku aktivnost zbog uočene prilike proizlazi iz niske razine percepcije o prilikama: na primjer, Bugarska ima u cijelom promatranom razdoblju takav obrazac – vrlo niski pokazatelj o poduzetničkoj aktivnosti zbog uočene prilike (TEA Prilika je 4,1% u 2018., 3,7% u 2017., 3,3% u 2016.), a po percepciji o prilikama je na predzadnjem mjestu: samo 19 – 21% ispitanika smatra da u narednih 6 mjeseci postoje poslovne prilike u sredini gdje žive u sve tri promatrane godine.

Visoki motivacijski indeks prisutan je u zemljama s jakim gospodarstvima: Danska (16,8 u 2014. godini), Luksemburg (9,3 u 2015. godini), Švedska (19,6 u 2016. godini), Nizozemska (11,6 u 2017. godini). U 2018. najviši motivacijski indeks je u Poljskoj (10,9%), Nizozemskoj (9,0%) i Švedskoj (7,9%).

Učešće „odraslih“ poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)

„Odrasla“ poduzeća u GEM istraživanju definiraju se kao poduzeća starija od 42 mjeseca. U razdoblju 2016-2018. Hrvatska ne uspijeva dostići prosjek EU s obzirom na gustoću „odraslih“ poduzeća i stalno se nalazi na začelju i EU zemalja i grupe zemalja čijoj razvojnoj razini pripada (Tablica 12).

Tablica 12 Učešće „odraslih“ poduzeća - %

Godina	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju*	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske**	Prosjek	Rang Hrvatske**
2016.	4,2	6,8 14,1 Grčka	21/22	8,6	29/32
2017.	4,4	7,1 12,4 Grčka	14/18	8,9	21/26
2018.	4,2	6,9 13% Poljska	15/17	6,8	25/31

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Pokazatelj o „odraslim“ poduzećima, uz pokazatelj o ranoj poduzetničkoj aktivnosti (TEA - poduzetnici „početnici“ i novi poduzetnici) daje mogućnost procjene poduzetničkog kapaciteta neke zemlje. U razdoblju 2016.-2018. učešće „odraslih“ poduzeća se zadržava tek na razini od 62% učešća „odraslih“ poduzeća u Europskoj uniji (što je ipak bolje od 43% u 2015. godini). Ovako niska prisutnost „odraslih“ poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što uz niski motivacijski indeks novopokrenutih poslovnih pothvata ozbiljno upozorava na vrlo krhku gospodarsku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Dok fazu rane poduzetničke aktivnosti određuje intenzitet pokretanja poslovnog pothvata i motivacija (zbog prilike ili nužde), faza „odrastanja“ poslovnih pothvata ovisi o stopi preživljavanja i rastućeg kapaciteta pokrenutih poslovnih pothvata.

Stopa odrastanja (preživljavanja) poslovnih pothvata doprinosi stvaranju potrebne gustoće „odraslih“ poduzeća i dobar je indikator vitalnosti gospodarske strukture. Stopa preživljavanja poslovnih pothvata opada vremenom – jednogodišnja stopa preživljavanja u Europskoj uniji je na razini od 80% (poduzeća rođena 2015. godine, aktivna i u 2016. godini), a nakon pet godina pada na razinu ispod 50%¹⁴ (iste stope preživljavanja prisutne su i u SAD¹⁵). Za Hrvatsku ne postoje još podaci o petogodišnjoj stopi preživljavanja¹⁶, a postojeće stope preživljavanja su u u donjoj srednjoj grupi: jednogodišnja stopa je 83,9%, trogodišnja 63%, a 4-godišnja 61,5%.¹⁷

¹⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate 28.2.2019.

¹⁵ <https://www.smallbizdaily.com/small-businesses-survival-rates-rise/> 28.2.2019.

¹⁶ Najnoviji podaci o poslovnoj demografiji EU raspoloživi su za 2016. godinu, a budući da je Hrvatska članica EU od 2013. postoje samo podaci za 4-godišnje razdoblje 2013-2016. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate 28.2.2019.

¹⁷ Prema podacima o poslovnoj demografiji u EU za 2016. godinu, najviša stopa jednogodišnjeg preživljavanja bila je u Švedskoj (96,7%), a iznad 90% u Nizozemskoj, Belgiji i Grčkoj. Najniže jednogodišnje stope preživljavanja bilježe Litva (63,4%) i Portugal (73,3%). Najveće stope petogodišnjeg preživlja-

Analiza razloga skraćivanja ili produženja životnog vijeka poslovnog pothvata daje dijagnostički uvid u razloge zašto do takvih promjena dolazi. Skraćivanje očekivanog životnog vijeka može biti rezultat loše pripremljenosti poslovnog pothvata, nedostatka inovativnosti, neodgovarajućih znanja i vještina za reagiranje na promjene na tržištu. Ipak, bez obzira na kontekst, skraćivanje stope preživljavanja zahtijeva intenziviranje ulaska u poduzetničke pothvate, jer će se u protivnom baza gospodarske strukture smanjivati, što čini cijelu gospodarsku strukturu krhkom. Dobro je ako je duži životni vijek poslovnog pothvata rezultat kontinuirane inovativnosti koja osigurava održivu konkurentnost, ali je loše ako je duži životni vijek rezultat poteškoća oko izlaska iz poslovnog pothvata koji je nekonkurentan – npr. administrativne barijere izlaska iz poslovnog pothvata mogu produžiti stopu preživljavanja, ali bez rasta, što čini gospodarsku strukturu taocem neuspješnih pothvata.

Upravo pokazatelj o učešću „odraslih“ upozorava kako vrijednosti pojedinih indikatora zahtijevaju interpretaciju koja uključuje i neke druge perspektive, kao što je perspektiva kapaciteta obnavljanja poduzetničke strukture i perspektiva inovativnosti postojećih „odraslih“ poduzeća. Nizozemska i Bugarska mogu biti dobar primjer: obje zemlje imaju nadprosječno učešće odraslih poslovnih pothvata (12% vs. 8,4% u 2018. godini) i imaju vrlo niski kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture promatrane kroz odnos broja ranih (TEA) i „odraslih“ poduzeća (1% vs. 0,7%). Razlike su u motivacijskom indeksu: u Nizozemskoj ima 9 puta više onih koji su poslovni pothvat pokrenuli zbog uočene prilike u odnosu na one koji su to učinili zbog nužde, a u Bugarskoj samo 2,4 puta više. Osim toga, razlika je i po kriteriju inovativnosti: u Nizozemskoj 23,8% poslovnih pothvata ima proizvod koji ima lidersku poziciju na tržištu, a u Bugarskoj je samo 14,9% takvih poslovnih pothvata¹⁸. Uz te sličnosti i razlike u poduzetničkom profilu Nizozemske i Bugarske, najopipljivija razlika je u razini efikasnosti gospodarstva, mjerena kroz razinu BDP po stanovniku (u Nizozemskoj 53 900 USD, u Bugarskoj 21 800 USD, 2017.)¹⁹. Niska efikasnost bugarskog gospodarstva i ovi pokazatelji upućuju na mogući zaključak da samo pokretanje poslovnih pothvata i njihovo „odrastanje“ bez kapaciteta doprinosa stvaranja nove vrijednosti uz nizak omjer TEA i „odraslih“ poslovnih pothvata samo okoštava nekonkurentnu poduzetničku strukturu.

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

GEM istraživanje prati intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti i razloge tog čina. Prestanak poslovne aktivnosti dio je životnog ciklusa poslovnog pothvata i potrebne procedure ne bi smjele otežavati taj čin, nego što je moguće više sačuvati vrijednost resursa i omogućiti njihovu prenamjenu. Najčešći razlozi prestanka poslovne aktivnosti su neodgovarajuća profitabilnost, želja za promjenom, prodaja, odlazak u mirovinu, nasljeđivanje i sl.

U Tablici 13 prikazan je postotak onih koji su izašli iz poslovne aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci, a čija poslovna aktivnost nije nastavljena, u grupi poduzetnički aktivnih ispitanika od 18-64 godine starosti (poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti ili „odrasli“ poduzetnici).

Tablica 13 Izlazak iz poslovne aktivnosti - %

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2016.	3,4	21/22	2,0	0,8 Italija	3,8 Grčka
2017.	1,9	9/18	2,1	1,0 Njemačka	4,7 Grčka
2018.	2,2	13/17	1,9	1,1 Italija	3,1 Austrija

*rang Hrvatske u grupi zemalja EU uključenih u GEM istraživanje, pri čemu je rang računat prema najmanjem postotku

I tumačenje pokazatelja o izlasku iz poslovne aktivnosti nije jednoznačno nego ovisi o kontekstu, zbog čega je rang manje važan. Važniji pokazatelj je intenzitet izlaska: niska razina prestanka poduzetničkog djelovanja može značiti da se radi o dobro uočenoj poslovnoj prilici i dobro osmišljenom i vođenom poduzetničkom pothvatu, ali i postojanje barijera koje otežavaju prestanak poslovnih aktivnosti. Visoki postotak izlaska iz poduzetničke

vanja su u Belgiji (64%) i Švedskoj (60%), a najveći rizik o ne-preživljavanju imaju poduzeća pokrenuta u Portugalu (samo 28%). Izvor za podatke o poslovnoj demografiji EU je http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics 28.2.2019.

¹⁸ Bosma, N., Kelley, D. (2018), str. 117, 125 i 129

¹⁹ Ibid, str. 80 (za Bugarsku) i str. 93 (za Nizozemsku)

aktivnosti može značiti da se radi o loše procijenjenoj poslovnoj prilici ili o nepripremljenosti za vođenje poslovnog pothvata (nedovoljno znanja, nedostatak tima, novaca...), pa je dobro ako se izlaskom iz takvih poslovnih aktivnosti brzo preusmjeravaju resursi za neke nove početke.

Osim u 2016. godini, Hrvatska je po postotku poslovnih pothvata (poduzeća) koja su prestala djelovati u zadnjih 12 mjeseci oko prosjeka EU. Razumijevanje značenja ovog pokazatelja zahtijeva stvaranje „grozda“ niza drugih indikatora poduzetničkog djelovanja i prepoznavanje njihove povezanosti: niska razina prepoznavanja prilika u svojoj sredini (Tablica 4), istovremeno visoka samouvjerenost o sposobnostima za poduzetničko djelovanje (Tablica 5) i visoka razina izraženih namjera za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 6) u Hrvatskoj praćena je vrlo niskim motivacijskim indeksom (1,9, u 2018. – Tablica 11). Ti pokazatelji upućuju na pretpostavku o nedovoljnoj pripremljenosti za pokretanje i vođenje poslovnog pothvata, ali je moguće da i poduzetnička okolina ne prepoznaje poteškoće onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog nužde i ne osigurava potrebne usluge (npr. specijalizirane usluge edukacije, savjetovanja, povezivanje s istraživačkim institucijama...).

U pravilu, zemlje s visokim motivacijskim indeksom (tj. prisutnost znatno više onih koji u poslovni pothvat ulaze zbog uočene prilike nego zato što ih je na to prisilila nužda) češće imaju i niži postotak izlaska iz poslovne aktivnosti. Na primjer, u 2018. godini Poljska s najvišim motivacijskim indeksom (10,9%) ima ispodprosječnu stopu izlaska iz poslovnih pothvata (1,4%), a Nizozemska s motivacijskim indeksom od 9,0, ima stopu izlaska na razini prosjeka EU (1,9%). I u prethodnim godinama ovaj obrazac je bio prisutan što potvrđuje tvrdnju da pokretanje poslovnog pothvata zbog uočene prilike donosi izuzetno važan emocionalni i ekspertski kapital u poslovni pothvat i čine ga stabilnim.

Međutim podaci ne potvrđuju i obrnut odnos između niskog motivacijskog indeksa i visokog postotka izlaska, što upućuje na nisku dinamiku promjena u toj grupi poslovnih pothvata, iako je rizičnost preživljavanja poslovnih pothvata u toj grupi visoka.

Najlošija kombinacija za vitalnost gospodarske strukture je nizak motivacijski indeks i nizak intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti, što je slučaj s Bugarskom (2,4 vs. 1,8%) i Španjolskom (3,1 vs. 1,7%). To dovodi do okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture, koji ne doprinose niti stvaranju nove vrijednosti niti novom zapošljavanju. Najčešći uzrok takve situacije je u neodgovarajućim regulatornim rješenjima, koji otežavaju izlaz iz poslovne aktivnosti.

Uz intenzitet izlaza iz poslovnih aktivnosti, važno je znati i razloge. U razdoblju 2016.-2018. došlo je do izvjesne promjene u strukturi razloga (Tablica 14).

Tablica 14 Razlozi izlaza iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)

Razlog	2016.			2017.			2018.		
	Hrvatska	EU/Rang HR**	Grupa zemalja po razvojnem kriteriju*/Rang HR**	Hrvatska	EU/Rang HR**	Grupa zemalja po razvojnem kriteriju*/Rang HR	Hrvatska	EU/Rang HR**	Grupa zemalja po razvojnem kriteriju*/Rang HR**
Prodaja	1,7	4,4 15/22	4,9 27/32	0	5,1 18/18	4,6 26/26	0,6	6 16/17	6,9 30/31
Nova prilika	6,1	12,3 18/22	9,5 22/32	5,6	11,8 14/18	8,2 17/26	18,5	12,8 4/17	11,4 4/31
Neprofitabilnost	25,3	33,7 15/22	38,3 28/32	34,2	30,9 6/18	38,8 17/26	19,7	26 10/17	27,7 22/31
Problemi s financijama	12,1	10,7 9/22	14,8 18/32	15,2	11,6 5/18	15,2 13/26	7,4	11,7 11/17	11,1 21/31
Vladine politike/porezna politika/birokracija	16,5	7,7 3/22	6,2 4/32	12,5	12,5 8/18	7,1 5/26	19,2	9,9 3/17	8,7 4/31
Ostalo***	38,3	31,2 6/22	26,3 3/32	32,5	28,1 11/18	26,1 4/26	34,6	33,6 10/17	34,2 16/31
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

***mirovina, osobni razlozi, iznenadni događaji

Od analiziranih razloga izlaska iz poslovne aktivnosti, kategorija "ostali" je relativno stabilna u sve tri promatrane godine i kreće se oko prosjeka usporednih grupacija (EU i zemlje s obzirom na razvojnu razinu). Oscilirajuće se ponašaju kategorije "neprofitabilnost" i "problemi s financijama" s obećavajućim padom u 2018. godini. Zanimljiv je podatak da u 2018. godini raste broj izlazaka zbog uočene nove prilike, što upućuje na utjecaj niskog motivacijskog indeksa (značajnije lošiji omjer između pokrenutih pothvata zbog uočene prilike i zbog nužde). Ako je ulazak u poduzetničku aktivnost bio rezultat nužde te ako je kasnije uočena bolja prilika, dobro je da izlazak bude što brži i da se sačuva što je moguće više resursa za novi poslovni pothvat.

Dvije kategorije izlaza iz poduzetničke aktivnosti (zbog porezne politike i birokracije, te zbog prodaje) bitno su različitog intenziteta u Hrvatskoj nego u usporednim grupacijama. Osim u 2017. godini, u Hrvatskoj je dvostruko više izlazaka iz poslovnog pothvata zbog porezne politike i birokracije nego u EU, što upozorava i dalje na ograničavajuće djelovanje dijelova poduzetničke okoline.

Posebno je zabrinjavajuće što je u Hrvatskoj prodaja poslovnog pothvata gotovo nepostojeći vid izlaza iz poduzetničke aktivnosti (0,6% od svih izlazaka u 2018. godini i nalazi se na predzadnjem mjestu u usporednim grupacijama, gdje je taj vid izlazaka na razini 6% u EU i 6,9% u grupi zemalja s visokim bruto društvenim dohotkom po stanovniku). U Europskoj uniji, najveće učešće prodaje je u Luksemburgu (16,1%), Austriji (15,7%), Švedskoj (12,7%) i Španjolskoj (9,6%)²⁰. I u ovom slučaju, nedostatak odgovarajućih regulatornih rješenja, ali i nepostojanje institucionalne podrške takvim transakcijama u Hrvatskoj (kroz edukaciju, savjetovanje, kontakte) marginalizirali su ovakav vid izlaska poduzetnika iz poduzetničke aktivnosti, a upravo prodajem se sprječava gubitak resursa (ljudskih, financijskih, materijalnih) koji mogu biti korišteni u istom ili drugačijem poslovnom pothvatu u novom vlasništvu.

Poslovni promašaj, umirovljenje ili gubljenje interesa za poslovni pothvat ne bi trebali biti razlozi za degradiranje resursa koji mogu biti korišteni za neke druge poslovne pothvate. Izlaz iz poslovnog pothvata treba obaviti brzo, sačuvati što je moguće veći dio vrijednosti uloženi resursa i na taj način otvoriti put novoj prilici. Prema istraživanju Svjetske banke – Doing Business 2019 za rješavanje problema nesolventnosti / izlaska iz poslovnih aktivnosti u Hrvatskoj treba 3,1 godina (bez promjena u zadnjih nekoliko godina) uz 34% sačuvane vrijednosti imovine (neznatno povećanje u odnosu na 30,1% u 2008. godini)²¹. Po ovim podacima Hrvatska je blizu Grčkoj (3,5 godine, 33,2% sačuvane vrijednosti resursa na kraju procesa rješavanja nesolventnosti). Zemlje koje vode računa o efikasnosti rješavanja problema nesolventnosti (kroz regulatorna rješenja i efikasnost institucija uključenih u te procese) nastoje proces likvidacije skratiti, a troškove tog procesa smanjiti. U toj grupi zemalja su: Japan (0,6 godina, 92,4% sačuvane vrijednosti imovine), Finska (0,9 godina; 88,3%), SAD (1 godina, 81,8%), Njemačka (1,2 godina, 80,4%) i Norveška (0,9 godina, 92%), Nizozemska (1,1 godina, 89,8%), Irska (0,4 godine, 86%), Slovenija (0,8 godina, 88,7%)²². Istovremeno, troškovi procesa rješavanja nesolventnosti u Hrvatskoj su 14,5% vrijednosti imovine, ali u Norveškoj 1%.

²⁰ Global Entrepreneurship Monitor: 2018/2019 Global Report, str. 118.

²¹ <http://documents.worldbank.org/curated/en/804811468261878882/pdf/505100WP0DB020100HRV0Box342000B01PUBLIC1.pdf>, str. 45 – 28.2.2019.

²² <http://www.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/resolving-insolvency> - 28.2.2019.

Pod povećalom 3

Umjesto pojednostavljenja, kompliciranije i skuplje – troškovi likvidacije poduzeća

U slučaju da vlasnik poduzeća odluči likvidirati poduzeće, sukladno izmjenama u Zakonu o doprinosima od 1. siječnja 2019. godine, za likvidatora poduzeća, bez obzira prima li za to naknadu ili ne, treba plaćati doprinose ukoliko se za tu osobu ne uplaćuju doprinosi po nekoj drugoj osnovi (obveznik plaćanje doprinosa može biti poduzeće ili sam likvidator).

Trajanje procesa likvidacije u Hrvatskoj je najčešće više od godinu dana. S obzirom na obavezu plaćanja doprinosa za likvidatora, ukupan trošak likvidacije za samo poduzeće zbog promjene zakonodavnog okvira od siječnja 2019. godine dodatno poskupljuje za 24 000,00 kn (ili sasvim precizno 24 051,46 kn!). S obzirom da brže rješavanje zahtjeva za likvidacijom od strane Trgovačkog suda smanjuje troškove likvidacije, sporost suda otvara prostor za pritiske na zaposlenike Trgovačkog suda, koji se mogu pretvoriti i u korupciju.

Za razliku od Hrvatske, u Belgiji likvidator, također, može i ne mora primati naknadu za svoj posao. U slučaju da likvidator dobiva naknadu za svoj rad, **postoji obveza plaćanja doprinosa** – kao i kod nas. Ali, ako nema naknade za posao likvidatora, u Belgiji ne postoji niti obveza plaćanja doprinosa. Za razliku od Hrvatske, postupak likvidacije može trajati i do 3 mjeseca.

Pitanja za zakonodavce, pravosuđe...

1. Zašto se vlasnike poduzeća, koji ga zatvaraju radi odlaska u mirovinu ili lošeg financijskog rezultata, prisiljava da kao likvidatori poduzeća budu prijavljeni na puno radno vrijeme s propisanom minimalnom mjesečnom osnovicom za obračun doprinosa? I još nešto, pri tome nitko ne odgovara što postupak likvidacije traje dulje od potrebnog zbog neučinkovitog pravosuđa.

2. Zašto postupak likvidacije u Hrvatskoj traje godinu dana i dulje?

Ali, možda ima nade – Vlada je na sjednici održanoj 4.4.2019. uputila u Sabor konačne prijedloge izmjena Zakona o trgovačkim društvima i Zakona o sudskom registru, kojima će se olakšati osnivanje trgovačkog društva, **kao i njegovo brisanje iz sudskog registra**.

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Održiva stabilnost poduzetničke strukture zahtijeva odgovarajući kapacitet obnavljanja, kojeg određuje intenzitet stvaranja novih poslovnih pothvata, stopa odrastanja (preživljavanja), odnosno učešće „odraslih“ poduzeća, te intenzitet i razlozi izlaska iz poslovne aktivnosti.

Obnavljanje poduzetničke strukture treba osigurati stabilnu bazu „odraslih“ poduzeća, ali i unutar te kategorije poduzeća treba osigurati njihovo kontinuirano inoviranje. To je posebno važno za zemlje kao što je Hrvatska, gdje je smanjenje još uvijek visoke nezaposlenosti (7,8% %, kraj 2018. godine; EU prosjek 6,6%, Slovenija 5,2%, Nizozemska 3,6%) jedino moguće kroz jačanje gospodarstva. Novo zapošljavanje ne ostvaruje se u svim poduzećima koja prežive pet i više godina²³, što ovisi o karakteristikama inovativnih intervencija kojima se tokom životnog ciklusa osvježava / povećava konkurentnost.

Kapacitet obnavljanja gospodarske strukture može se procijeniti omjerom GEM pokazatelja o ukupnoj ranoj (mlađoj od 42 mjeseca) poduzetničkoj aktivnosti (TEA) i prisutnosti „odraslih“ poduzetničkih pothvata (starijih od 42 mjeseca) (Tablica 15).

Tablica 15 Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/„odrasla“ poduzeća

Godina	TEA/„odrasla“ poduzeća		
	Hrvatska	Najveći u EU	Najmanji u EU
2016.	2,0	2,9 Luksemburg	0,4 Grčka
2017.	2,0	2,8 Luksemburg	0,4 Grčka
2018.	2,3	3,2 Luksemburg	0,4 Poljska

²³ U samo devet zemalja (Irska, Finska, Nizozemska, Luksemburg, Bugarska, Danska, Belgija, Estonija i Norveška) je zaposlenost povećana u poduzećima koja su preživjela 5 godina djelovanja. Najveći pad zaposlenosti u poduzećima te starosti bio je u Portugalu, Španjolskoj i Češkoj. Izvor: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate – 28.2.2019.

Najbolji koeficijent obnavljanja „odraslih“ poduzeća je onaj koji omogućava održavanje vitalnosti gospodarske strukture zemlje. To zahtijeva toliko više pokretanja novih poslovnih pothvata koliko je potrebno da se gustoća „odraslih“ poduzeća poveća ili barem održava, da rezultira iz dominacije poslovnih pothvata pokrenutih zbog uočene prilike, te da poslovni pothvati imaju održivu konkurentnost (što ovisi o kapacitetu inovativnosti)²⁴.

Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranje aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa poslovnih pothvata (od pokretanja, preko „odrastanja“ poslovnog pothvata, do rasta i izlaska iz poslovne aktivnosti).

Koliko na stopu obnavljanja poduzetničkog kapaciteta gospodarstva utječe kvalitativna dimenzija pokretanja poslovnih pothvata može se vidjeti kada se u izračun umjesto postotka novopokrenutih poslovnih pothvata (TEA) stavi motivacijski indeks (TEA prilika/TEA nužnost) u odnos s postotkom „odraslih“ poduzeća. Tada se pokazatelj obnavljanja poduzetničke strukture mijenja (podaci iz 2018. godine): u Hrvatskoj stopa obnavljanja pada s 2,3 na 0,5; u Luksemburgu sa 3,2 na 2,0; u Poljskoj se povećava s 0,4 na 0,8; u Grčkoj s 0,6 pada na 0,5.

Ove revidirane stope obnavljanja poduzetničkog kapaciteta potvrđuju koliko je važan motivacijski indeks, jer značajno prisustvo ljudi poduzetnički aktivnih zbog nužnosti određuje i sposobnost vođenja poslovnog pothvata kroz proces transformacije novih poduzetničkih pothvata u „odrasla“ poduzeća (starija od 42 mjeseca). Nedovoljna pripremljenost za taj proces poništava napore koji se ulažu u pokretanje poslovnih pothvata, što upravo pokazuje revidirana stopa obnavljanja poduzetničkog kapaciteta u Hrvatskoj, o čemu trebaju voditi računa i vladine politike.

Malo rastućih poduzeća

Da bi se zadržala zaposlenost ili čak i povećavala potrebno je, osim preživljavanja, osigurati i veće učešće rastućih poslovnih pothvata.

Za rast poslovnog pothvata potrebna je opredjeljenost vlasnika, postojanje proizvoda / usluge koji zadovoljavaju neke nezadovoljene potrebe dovoljnom broju kupaca da bi pothvat bio financijski održiv dugoročno, te niz međusobno povezanih resursa (ljudski, socijalni i financijski kapital) i uvjeta koji stimuliraju ili ograničavaju rast poslovnog pothvata (regulatorni okvir, obrazovanje, suradnja poslovnog i istraživačkog sektora, raspoloživost profesionalne infrastrukture, fizička infrastruktura, otvorenost tržišta...).

Kompleksnost ovih interakcija (tržišta, volje vlasnika, poduzetničke okoline) uvjetuje intenzitet rasta poslovnih pothvata. Zbog mogućnosti usporedbe OECD je definirao brzorastuća poduzeća²⁵ kao rijetku, ali izuzetno važnu dimenziju gospodarstva svake zemlje. Brzorastuća poduzeća su nositelji konkurentnosti a time i stvaranja nove dodane vrijednosti i nove zaposlenosti.

U 2016. godini nastavljen je rast brzorastućih poduzeća u EU, mjeren rastom zaposlenih za 10% ili više: u 177 000 poduzeća ili 10,7% svih aktivnih poduzeća s najmanje 10 zaposlenih bilo je 15,2 milijuna zaposlenih (a u 2015. godini takvih poduzeća bilo je 9,2% s 13,5 milijuna zaposlenih). Između članica EU postoje značajne razlike po učešću brzorastućih poduzeća: od 16% takvih poduzeća u Irskoj i Malti, preko velike grupe zemalja s oko 12-13% (Latvija, Nizozemska, Portugal, Poljska, Slovenija, Slovačka, Švedska, UK, Španjolske...) i Grčke (7,2%) do manje od 3% u Rumunjskoj i Cipru. U Hrvatskoj u strukturi aktivnih poduzeća u 2016. godini povećano je učešće brzorastućih poduzeća na 12,2% (sa 11,7% u 2015. godini i 10,6% u 2014. godini), odnosno 1 551 brzorastuće poduzeće zapošljavalo je 102 960 zaposlenih (u 2015. bilo je 1 459 poduzeća sa 103 955 zaposlenih, u 2014. godini 1 275 poduzeća sa 79 777 zaposlenih).²⁶

Zbog takvog značaja brzorastućih poduzeća od 2006. godine GEM prati i taj segment poslovnih pothvata, koristeći se sljedećim kriterijima za ocjenu radi li se o brzorastućem poduzeću:

²⁴ U SAD u intenzivno patentnim prerađivačkim industrijama čak je 95,9% malih poduzeća, a u visoko tehnološkim industrijama 98,5% malih poduzeća. Mala poduzeća su zbog svoje fleksibilnosti okosnica inovativnosti, te je njihov gubitak od ključnog značaja za gospodarstvo. <https://www.smallbizdaily.com/small-businesses-survival-rates-rise/>

²⁵ Europska unija koristi definiciju OECD koja kaže da su brzorastuća poduzeća ona koja imaju godišnji rast veći od 20% godišnje u 3-godišnjem razdoblju (pri čemu se rast može mjeriti brojem zaposlenih ili prometom) ili ukoliko poduzeće ima rast zaposlenih po godišnjoj stopi od 10% ili više u trogodišnjem razdoblju (uz 10 zaposlenih na početku razdoblja). http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics 28.2.2019.

²⁶ U 2017. godini u Hrvatskoj je bilo 1 678 brzorastućih poduzeća sa 118 971 zaposlenim. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#High_growth_enterprises 28.2.2019.

- Inovativnost u korištenju novih tehnologija (najnovije tehnologije – do 1 godine starosti, tehnologije od 1 do 5 godina starosti, bez novih tehnologija)
- Inovativnost u razvoju novih proizvoda (proizvodi su novi svima, nekima, nikome)
- Izloženost konkurenciji (isti proizvod nude svi, neki, nitko)
- Intenzitet internacionalizacije (nema kupaca izvan zemlje, 1-25%, 26-75%, 76-100%)
- Očekivanje novog zapošljavanja u roku od 5 godina (više od 20 zaposlenika, 6-19, 1-5, ništa)

Ulaganja u tehnološku opremljenost, ali malo novih proizvoda

Hrvatska poduzeća (TEA poduzetnici i „odrasli“) već godinama imaju ulaganja u nove tehnologije značajno iznad prosjeka zemalja usporednih grupacija (Tablica 16 i Tablica 17), ali istovremeno zaostaju po učešću poduzeća čiji proizvodi su novina svim kupcima (Tablica 18 i Tablica 19).

Tablica 16 Korištenje novih tehnologija – za TEA poduzetnike* (Koliko poduzetnika koristi nove tehnologije?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Grupa zemalja po razvojnem kriteriju**
	Najnovije tehnologije	Nove tehnologije (1-5 godina)	Bez novih tehnologija	Najnovije tehnologije	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća s najnovijom tehnologijom	
2016.	27,3	33,2	39,5	14,5	28,7 Slovenija	19,4
2017.	22,0	34,5	43,5	15,6	34,9 Cipar	19,9
2018.	30,0	26,75	43,7	13,6	30,0 Hrvatska	14,7

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Tablica 17 Korištenje novih tehnologija – za „odrasle“ poduzetnike* (Koliko poduzetnika koristi nove tehnologije?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Grupa zemalja po razvojnem kriteriju**
	Najnovije tehnologije	Nove tehnologije (1-5 godina)	Bez novih tehnologija	Najnovije tehnologije	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća s najnovijom tehnologijom	
2016.	28,0	19,2	52,8	5,1	28,0 Hrvatska	8,8
2017.	24,1	26,4	49,5	7,5	24,1 Hrvatska	8,6
2018.	28,3	20,6	51,1	7,9	28,3 Hrvatska	6,6

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

U razdoblju 2016.-2018. učešće TEA i „odraslih“ poduzeća u kategoriji onih koji koriste najnoviju tehnologiju je gotovo izjednačeno, što nije bio slučaj u prethodnim godinama (uvijek su TEA poduzeća češće imala najnoviju tehnologiju nego „odrasla“ poduzeća). Hrvatska je zemlja s najvećim učešćem „odraslih“ poduzeća s najnovijom tehnologijom u Europskoj uniji u sve tri promatrane godine, te na 1. mjestu po učešću TEA poduzeća s najnovijom tehnologijom u 2018. godini.

Iako je Hrvatska bolja po tehnološkoj opremljenosti svojih poduzeća od EU i usporedne skupine zemalja s obzirom na razvojnu razinu, po inovativnosti proizvoda Hrvatska zaostaje (Tablica 18 i Tablica 19).

Tablica 18 Novina proizvoda za kupce – TEA poduzetnici* (Kolikom broju kupaca je proizvod nov?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju **
	Nov svima	Nov nekima	Nikome nov	Nov svima	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća čiji proizvodi su novi svima	
2016.	10,9	17,2	71,9	13,9	30,6 Italija	17,1
2017.	14,2	14,1	71,7	15,1	33,5 Francuska	13,3
2018.	13,8	17,9	68,3	15,7	32,2 Cipar	18,9

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Tablica 19 Novina proizvoda za kupce – „odrasli“ poduzetnici* (Kolikom broju kupaca je proizvod nov?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju **
	Nov svima	Nov nekima	Nikome nov	Nov svima	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća čiji proizvodi su novi svima	
2016.	9,6	14,6	75,8	7,9	19,6 Irska	13,6
2017.	6,4	12,4	81,2	9,8	25,2 Italija	12,5
2018.	7,5	16,1	76,4	10,7	27,1 Italija	12,7

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

U svim promatranim godinama Hrvatska je ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju s obzirom na kategoriju proizvoda koji je nov svima (osim za „odrasla“ poduzeća u 2016. godini). Usporedba s Italijom još je dramatičnija, jer u obje kategorije poslovnih pothvata (TEA i „odrasli“) po učešću poduzeća s proizvodima koji su novi svima, Italija je na prvom ili drugom mjestu. U 2018. godini, u Italiji je takvih poduzeća bilo oko 27% i u skupini TEA i „odraslih“ pothvata, što znači da je to oko 2 puta više nego u Hrvatskoj kod TEA pothvata i čak 3,6 puta više kod „odraslih“ pothvata. Postojanost ovakvog zaostajanja u inovativnosti proizvoda je zabrinjavajuća, jer otvara pitanje djelotvornosti ulaganja u tehnološku opremljenost, ali i razine inovativnosti unutar poduzeća, a time i konkurentnosti. Konkurentnost se ne ostvaruje kroz tehnološku opremljenost, nego kroz inovativne proizvode.

Još uvijek dominiraju tržišta „crvenog oceana“, uz osciliranje internacionalizacije

Nedostatak novih proizvoda (68% TEA i 76% „odraslih“ poduzeća imaju proizvode koji nikom nisu novi - Tablica 18 i Tablica 19) gura hrvatska poduzeća na tržišta „crvenog“ oceana gdje mnogi nude iste proizvode (Tablica 20 i Tablica 21). To je već godinama vidljivo u obje kategorije poduzeća – TEA i „odraslih“. TEA poduzetnicima trebalo je 10 godina da od odnosa 50 : 50 u 2002. godini (50% poduzeća na tržištu s mnogo ponuđača i 50 % poduzeća na tržištima na kojima isti proizvod nudi manje poduzeća ili nitko) postignu odnos od 40% : 60% u 2011. godini (Singer et al., 2012, str. 34). Međutim, od tada taj odnos se vraća prema 50 : 50%, da bi u 2018. godini bio 45 : 55% (Tablica 20).

Kod „odraslih“ poduzeća prijelaz u manje „crveni“ ocean (na tržišta na kojima isti proizvod nudi manji broj poduzeća) bio je puno zahtjevniji, jer je i polazište bilo značajnije nepovoljnije (od 78 : 22% u 2002. godini na 59 : 41% u 2011. godini) (Singer et al., 2012, str. 34). Taj proces nastavljen je uz oscilacije, u 2018. godini ostvaren je odnos 55 : 45% (Tablica 21).

Tablica 20 Intenzitet očekivane konkurencije – TEA poduzetnici* (Koliko poduzetnika nudi isti proizvod?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju**
	Mnogi nude	Neki nude	Nitko ne nudi	Nitko ne nudi	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji nemaju konkurenciju	
2016.	44,5	47,5	8,0 15	9,5	19,3 Irska	8,8
2017.	51,1	40,6	8,3 11	9,6	18,1 Irska	7,2
2018.	44,8	42,4	12,8 5	10,5	18,75 Irska	9,9

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Tablica 21 Intenzitet očekivane konkurencije – „odrasli“ poduzetnici* (Koliko poduzetnika nudi isti proizvod?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju**
	Mnogi nude	Neki nude	Nitko ne nudi	Nitko ne nudi	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji nemaju konkurenciju	
2016.	59,5	35,6	4,9	4,4	12,3 Mađarska	5,7
2017.	50,9	31,3	17,9	5,6	17,9 Hrvatska	5,2
2018.	55,0	39,5	5,5	5,2	11,7 Luksemburg	5,0

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Izlazak iz „crvenog“ oceana gdje mnogi nude iste proizvode zahtijeva proizvode koje zbog svoje inovativnosti mogu nuditi samo neki, tj. oni koji su ulaganjem u razvoj novih proizvoda povećali svoju konkurentnost. Pokazatelj konkurentnosti koji povezuje proizvod i ponuđače ključna je pretpostavka stvaranja kapaciteta za rast poslovnih pothvata, pa je usporedba razlika među zemljama vrlo informativna (Tablica 22).

Tablica 22 Intenzitet konkurentnosti - poduzetnici s inovativnim proizvodima i bez jake konkurencije*, od TEA poduzetnika, 2018 – u %

Zemlja	%	Rang
Luksemburg	47,9	1
Cipar	38,6	2
Austrija	37,0	3
Irska	35,8	4
Švedska	33,7	5
Njemačka	30,5	6
Grčka	28,4	7
Francuska	28,1	8
Slovenija	25,5	9
Hrvatska	24,6	10
Italija	24,3	11
Nizozemska	23,8	12
Španjolska	22,3	13
Slovačka	22,0	14
UK	21,6	15
Bugarska	14,9	16
Poljska	12,2	17
Prosjeak	27,7	

*oni koji su na pitanje Kolikom broju kupaca je proizvod nov? odgovorili sa "nov svima" i "nov nekima", i oni koji su na pitanje Koliko poduzetnika nudi isti proizvod? odgovorili sa "nitko ne nudi" i "neki nude"
Izvor: Global Entrepreneurship Monitor – 2018/2019 Global Report, str. 125

U 2018. godini je u Hrvatskoj, u kategoriji „odraslih“ poduzeća bilo 12,1% poduzeća koja su imala proizvod koji je bio nov svima ili nekima i uz nisku konkurenciju (jer samo nekoliko ili nitko ne nudi takav proizvod). Ovo potvrđuje da novi poslovni pothvati donose i višu razinu inovativnosti, što je važna kvalitativna dimenzija obnavljanje gospodarske strukture neke zemlje.

Rast poslovnih pothvata u zemljama s malim domaćim tržištem, kao što je i u Hrvatskoj, zahtijeva izlazak na međunarodna tržišta. Osciliranje intenziteta internacionalizacije na razini od 40% (onih koji ostvaruju više od 25% prodaje izvozom) i 34% u obje kategorije poduzeća (novih i „odraslih“) dodatno potvrđuje da problem nedostatka proizvoda koji su novi kupcima zatvara vrata rastu poduzeća kroz internacionalizaciju (Tablica 23 i Tablica 24) i onemogućava izlazak poduzeća iz „crvenog“ oceana.

Tablica 23 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – TEA poduzetnici* - %

Godina	Hrvatska				EU		Grupa zemalja po razvojnem kriteriju** 76-100%
	Nema kupaca izvan zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2016.	16,5	45,0	24,2	14,3	9,1	19,6 Grčka	5,1
2017.	19,1	29,5	33,4	18,0	9,4	24,5 Slovenija	4,6
2018.	11,4	48,35	24,5	15,8	9,6	23,6 Luksemburg	9,3

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Tablica 24 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – „odrasli“ poduzetnici* - %

Godina	Hrvatska				EU		Grupa zemalja po razvojnem kriteriju** 76-100%
	Nema kupaca izvan zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2016.	14,4	48,8	22,4	14,5	7,0	14,5 Hrvatska	6,8
2017.	18,0	41,6	28,8	11,6	6,1	13,1 Luksemburg	3,9
2018.	18,4	47,3	18,6	15,8	7,9	32,9 Luksemburg	7,1

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Hrvatska je u obje kategorije poslovnih pothvata (TEA i „odrasli“) u svim godinama iznad prosjeka usporednih grupacija u ostvarivanju prodaje od izvoza iznad 76%, ali ispod zemalja s najvišom razinom internacionalizacije.

Pod povećalom 4

Iz preživljavanja u crvenom, do stabilnog poslovanja i rasta u plavom oceanu – Alius grupa d.o.o., Rijeka

Nakon nekoliko godina rada u malom poduzeću koje se bavilo video-nadzorom, Predrag Krndija kreće u poduzetničke vode 2002. godine. Isplatom partnera 2007. godine nastavlja sa tri djelatnika razvoj poduzeća Alius grupa d.o.o., prvo kao zastupnik opreme za video nadzor, a zatim razvija vlastiti softver za evidenciju radnog vremena. Industrija video-nadzora vrlo je zasićena, kao i industrija prodaje softvera za evidenciju radnog vremena („crveni ocean“), te je mogućnost ostvarivanja profita vrlo mala, a borba za svakog kupca postaje vrlo zamorna - financijski i vremenski. Proizvodi se međusobno ne razlikuju, mogućnosti za diferencijaciju vrlo su male i jedini kriterij kupca u odabiru proizvoda je cijena.

U komunikaciji sa svojim najvećim kupcem u segmentu evidencije radnog vremena, Alius grupa prepoznaje potrebu za kvalitetnim proizvodom specijaliziranim za potrebe farmaceutske industrije koji bi omogućio mjerenje temperature i vlage u prostorijama u kojima se skladište lijekovi. Nakon dvije godine sustavnog rada na razvoju takvog proizvoda (koji financira isključivo iz vlastitih prihoda), Alius grupa počinje prodavati novi proizvod Pharmalogger postojećoj internacionalnoj farmaceutskoj kompaniji sa kojom je do tada surađivala na području tehničke zaštite, te drugim kupcima u farmaceutskoj industriji.

U Hrvatskoj su zaštitili ime, industrijski dizajn i znak. Dizajn imena, loga i promotivnog materijala je usmjeren isključivo na korištenje ovog proizvoda u farmaceutskoj industriji, u kojoj je konkurencija u segmentu ovakvih proizvoda puno manja („plavi ocean“). S proizvodom Pharmalogger, Alius grupa pokriva 30-40% hrvatskog farmaceutskog tržišta (Pharmalogger sistemi su instalirani u više od 400 ljekarni i 50 skladišta veletrgovništva), a ulaze i na tržište Bosne i Hercegovine. Upravo je specijalizacija i diferencijacija proizvoda temelj konkurentne prednosti Alius grupe, budući da su konkurentski proizvodi manje specijalizirani, te su samim tim manje fleksibilni u odgovoru na potrebe kupaca/korisnika (npr. konkurencija iz Kine je jeftinija, ali i nedovoljno prilagođena potrebama neke specifične industrije).

Konkurentna prednost Pharmaloggera je u fokusiranju na farmaceutsku industriju, ali ne na jednu fazu u rukovanju s lijekovima, nego na cijeli „hladni“ lanac kroz koji proizvod prolazi od proizvodnje do krajnjeg kupca. Alius grupa ima vlastiti umjerni laboratorij za umjeravanje opreme, koji je akreditiran prema normi HRN EN ISO/IEC 17025 i slijedivošću na svjetske laboratorije, za godišnju kalibraciju sondi temperature i vlage, što je dodatna konkurentna prednost, jer to ne rade drugi proizvođači takvih proizvoda.

Upravo ova prilagođenost Pharmaloggera potrebama različitih sudionika u farmaceutskoj industriji je glavna prednost koja će omogućiti jaču tržišnu penetraciju kada budu implementirani stroži standardi u monitoringu cijelog „hladnog“ lanca od proizvodnje do potrošnje lijekova u Hrvatskoj i okolnim zemljama. Primjena takvih standarda u EU je ključni argument za optimizam vlasnika i zaposlenika Alius grupe za agresivniji ulazak na EU tržište.

Tržišna prilika za razvoj proizvoda Pharmalogger bila je činjenica da je FDA (US Food and Drug Administration) upozorila na važnost povećane pažnje zbog učestalih nuspojava korištenja lijekova uslijed neadekvatnog rukovanja i skladištenja. Vrlo dinamične promjene u pooštavanju reguliranja standarda proizvodnje i distribucije lijekova zahtijevaju precizno i *real-time* mjerenje bitnih faktora koji utječu na uvjete rukovanja lijekovima u cijelom „hladnom“ lancu (vlažnost i temperature zraka). Alius grupa prati trendove u industriji, sudjeluje na različitim farmaceutskim sajmovima, te u suradnji s partnerima nude i organiziraju edukacije za ljekarne, vezano uz njihovu djelatnost i prezentaciju njihovih proizvoda.

Sposobnost poduzeća da prepozna potrebu određene industrije za proizvodom specifičnih karakteristika te odgovori na tu potrebu kroz razvoj odgovarajućeg proizvoda omogućila je Alius grupi opstanak na tržištu, ostvarenje leaderske pozicije na tržištu Hrvatske, te rast i razvoj. „Biti najmanje tri koraka ispred, predviđajući prilike, ali i probleme i opasnosti, razlozi su zašto smo uspjeli izaći iz „crvenog oceana“ i ući u „plavi ocean“, kaže Predrag Krndija, vlasnik.

<http://www.alius.hr/>

<http://www.pharmalogger.com/hr/>

Očekivanja novog zapošljavanja – optimistična za 5+ novo zaposlenih, pesimistična za 10+

Uz kriterije tehnološke opremljenosti, inovativnosti proizvoda, izloženosti konkurenciji i internacionalizacije, GEM istraživanje definira poslovni pothvat koji ima potencijal za intenzivni rast ako očekuje da će u razdoblju od pet godina povećati zaposlenost za najmanje 50%, uz uvjet da očekuje ostvarenje od najmanje 10 zaposlenih na kraju tog razdoblja. Pod jako intenzivnim rastom podrazumijeva se zapošljavanje od 20 i više zaposlenika u razdoblju od 5 godina (ovi podaci su raspoloživi samo za TEA pothvate, ne i za „odrasla“ poduzeća) (Tablica 25).

Tablica 25 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici* - %

Godina	5+ novog zapošljavanja			10+ novog zapošljavanja, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Grupa zemalja po razvojnom kriteriju**	Hrvatska	EU	Grupa zemalja po razvojnom kriteriju**
2016.	33,8	25,8	23,3	25,9	17,4	14,7
2017.	33,6	21,8	22,5	19,0	14,2	13,6
2018.	31,4	23,4	27,4	21,4	14,6	17,1

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Očekivanje novog zapošljavanja je veće za kategoriju zapošljavanja 5+ u narednih pet godina nego za zapošljavanje 10+ zaposlenika, i u Hrvatskoj, i u EU i u zemljama čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada. Poduzetnici u Hrvatskoj su značajnije optimističniji u vezi zapošljavanja u usporedbi sa zemljama koje sudjeluju u GEM istraživanju. Teško je naći opravdanje za takav optimizam, posebno imajući u vidu lošiju pozicioniranost Hrvatske s obzirom na inovativnost proizvoda i veću izloženost konkurenciji zbog nedostatka inovativnijih proizvoda. Upravo zbog takvih razloga, izražena najviša i najniža očekivanja novog zapošljavanja u Irskoj i Bugarskoj čine se mnogo utemeljenija: u kategoriji 5+ novog zapošljavanja, u Irskoj 47,4% TEA poduzetnika to očekuje, a u Bugarskoj samo 3,4%. U kategoriji 10+ novog zapošljavanja, 35,1% TEA poduzetnika u Irskoj to očekuje i tek 0,9% TEA poduzetnika u Bugarskoj.

Optimizam Hrvatske za zapošljavanje u svim promatranim godinama pozicionira Hrvatsku na visoka mjesta (npr. u 2017. godini Hrvatska je na 6. mjestu od 18 EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u procjeni novog zapošljavanja 10+ zaposlenika u narednih 5 godina). U 2017. godini, najveće očekivanje u kategoriji 5+ ima Hrvatska (sa 33,6% je na 1. mjestu od EU zemalja). Istovremeno, Hrvatska ima visoko učešće poduzetnika koji očekuju da će u narednih 5 godina zaposliti 1-5 zaposlenika (37,7% u 2018. i u 2017. godini, ali u ovoj kategoriji je prisutan trend pada: 42,2 % u 2015., 38,7% u 2016.).

Iako GEM istraživanje prati i kategoriju očekivanja o 20+ novog zapošljavanja u 5-godišnjem razdoblju, brojke pokazuju da je to teško ostvarivo, jer se ta očekivanja kreću na razini od oko 1% (u tome gotovo da ne postoje razlike između Hrvatske i usporednih grupa). Najniža očekivanja su bila u Bugarskoj, Grčkoj i Cipru (na razini od oko 0,1%), a najviša u Irskoj i Estoniji (na razini od 2%) u razdoblju 2016.-2018.

„Odrasli“ poduzetnici značajnije su oprezniji u predviđanju novog zapošljavanja (Tablica 26).

Tablica 26 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – „odrasli“ poduzetnici* - %

Godina	10+, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Grupa zemalja po razvojnom kriteriju**
2016.	6,5	4,0	5,8
2017.	11,0	4,0	5,3
2018.	2,2	3,8	6,1

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

**do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Ako se izuzme iskazano očekivanje „odraslih“ poduzetnika u 2017. godini, u Hrvatskoj pada očekivanje rasta zaposlenosti (u 2015. godini 9,3% ispitanika je očekivalo rast zaposlenosti od 10+ u narednih 5 godina). U 2018. godini, Hrvatska je prvi put značajnije manje optimistična od prosjeka ispitanika u usporednim grupacijama. Najnižu razinu očekivanja rasta zaposlenosti imaju „odrasli“ poduzetnici u Grčkoj i Bugarskoj (ispod 1%), a najvišu Irska i Luksemburg.

Još uvijek visoka razina nezaposlenosti u Hrvatskoj (oko 8% u 2018. godini)²⁷ zahtijeva nadprosječni optimizam, ali ukoliko nije praćen i drugim pokazateljima poduzetničke aktivnosti (višim motivacijskim indeksom, višom razinom inovativnosti proizvoda), te izgradnjom podržavajuće poduzetničke okoline, onda to nema snagu pokretanja promjena.

Usporedba Hrvatske s prosjekom Europske unije i zemljama u kojima su brzo rastuća poduzeća najviše zastupljena, korisna je informacija za utvrđivanje pozicije Hrvatske.²⁸ Iako se brzo rastući poslovni pothvati (godišnji rast zaposlenosti od 10% ili više) nalaze u svim sektorima gospodarstva, u 2016. godini u Europskoj uniji dominantno su prisutni u raznim uslužnim djelatnostima: Informacije i komunikacija (16,5%), Administrativne i podržavajuće uslužne djelatnosti (14,8%), Transport i skladištenje (13%) i Profesionalne, znanstvene i tehničke aktivnosti (12%).

Učešće brzo rastućih poduzeća u ukupnom broju aktivnih poduzeća, 2016.:

Hrvatska	12,2% (3,4% 2012.)
Europska unija	10,7%
Irska	16,3%
Malta	16,2%
Španjolska	13,9%
Mađarska	13,0%

Zaposleni u brzo rastućim poduzećima – učešće od ukupno zaposlenih u aktivnim poduzećima, 2016.:

Hrvatska	14,2%
Europska unija	15,2%
Irska	25,0%

Učešće brzo rastućih poduzeća u djelatnosti Informacijsko-komunikacijska tehnologija, 2016.:

Hrvatska	13,0%
Europska unija	16,5%
Irska	20,1%
Latvija	19,7%
Portugal	19,6%

Učešće brzo rastućih poduzeća u djelatnosti Građevinarstvo, 2016.:

Hrvatska	12,9%
Europska unija	9,6%

²⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Recent_developments
28.2.2019.

²⁸ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/3/36/High-growth_enterprise_shares_in_EU_Member_States%2C_2016_%28%25%29_.png
28.2.2019.

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

GEM konceptualni okvir definira poduzetnički kapacitet zemlje kao ukupnost poduzetničke aktivnosti u fazi pokretanja poslovnog pothvata (TEA ili rana poduzetnička aktivnost), u razvoju pothvata (starijeg od 42 mjeseca) i poduzetničke aktivnosti zaposlenika.²⁹

Poduzetnički aktivnim zaposlenicima definiraju se oni koji su razvili novi proizvod ili uslugu ili koji su pokrenuli novu poslovnu jedinicu za svog poslodavca. Definicija poduzetničke aktivnosti zaposlenika isključuje inicijative zaposlenika koje su fokusirane na optimizacije internih radnih procesa (Tablica 27).

Tablica 27 Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %

Godina	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju*	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske**	Prosjek	Rang Hrvatske**
2016.	10,4	7,1 10,9 Austrija	3/22	4,5	3/32
2017.	9,2	7,0 12,8 Estonija	6/18	3,7	1/26
2018.	9,6	7,6 13,4 Irska	5/17	7,3	9/31

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U svim promatranim godinama Hrvatska ima iznadprosječnu poduzetničku aktivnost zaposlenika u odnosu na zemlje EU i zemlje čijoj razvojnoj fazi pripada. Hrvatska je po pokazatelju poduzetničke aktivnosti zaposlenika u 2018. godini na 5. mjestu od 17 EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Rang zemalja s najvišom razinom poduzetničke aktivnosti zaposlenika u EU u 2018. godini je:

1. Irska 13,4%
2. Luksemburg 10,1%
3. Ujedinjeno kraljevstvo 10,0%
4. Nizozemska 10,0%
5. Hrvatska 9,6%

Zemlje s najnižom stopom poduzetničke aktivnosti zaposlenika iz grupe EU zemalja su Bugarska (0,6% u 2018. godini; 0,74% u 2017. godini, 1,33% u 2016. i 0,53% u 2015. godini), te Poljska 3,0.

Iako se visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika u Hrvatskoj ponavlja iz godine u godinu, još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Identificirani dugogodišnji jaz između ulaganja u nove tehnologije i izostanak inoviranih proizvoda (Tablice 16, 17, 18 i 19) je područje u kojem bi poduzetno djelovanje zaposlenika (poboljšanje proizvodnih procesa, inoviranje proizvoda i organizacijskih rješenja, izlazak na nova tržišta) jačalo i konkurentnost poduzeća i izvlačilo poduzeća iz tržišta „crvenog“ oceana.

²⁹ Podaci o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika prikupljeni su od početka provođenja GEM istraživanja, ali se tek od 2011. godine prezentiraju kroz pokazatelj o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika, kojeg su razvili Bosma, Wennekers i Amoros (2012). Postoji šira i uža definicija: šira definicija se odnosi na ove aktivnosti u zadnje tri godine, a uža definicija se odnosi na aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci.

Pod povećalom 5

GIG ekonomija i ekonomija dijeljenja – novi načini rada, tek u povojima u Hrvatskoj

Digitalne platforme olakšavaju razmjenu između onih koji nešto nude i onih koji nešto trebaju. Karakteristični svjetski primjeri su Uber, Airbnb ili on-line platforme za oglašavanje ponude / potražnje poslova kao što je MojPosao.net www.moj-posao.net ili za najam/lizing roba, nekretnina, pristupa uslugama kao npr. www.njuskalo.hr ili www.trebam.hr

GIG ekonomija* je pronalaženje *on-line* ili *on-site* krakoročnih uslužnih poslova (prijevodi, isporuke, čuvanje djece...) korištenjem digitalnih platformi, a ekonomija dijeljenja je kada se drugima omogućava korištenje vlastite imovine, roba ili usluga, po mogućnosti za novčanu naknadu.

Iako se i u Hrvatskoj događa početak gig ekonomije i ekonomije dijeljenja, institucionalno su to prilično nepoznate aktivnosti (prvenstveno za zakonodavni okvir).

Intervjuirani eksperti su na pitanja o tome koliko nacionalne politike omogućavaju razvoj digitalnih platformi, koliko su one važne za nacionalno gospodarstvo, koliko ih poduzetnici koriste, koliko digitalne platforme ugrožavaju prava zaposlenika i umirovljenika... odgovorili vrlo niskim ocjenama:

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji	Najlošiji
2018.	4,66	5,46	6,48 Irska	4,66 Hrvatska

Hrvatska je od 18 EU zemalja uključenih u GEM 2018 ciklus na zadnjem mjestu po ocjenama o značaju gig ekonomije.

*The rise and growth of gig economy in the Netherlands, SEO Amsterdam Economics, Amsterdam, March 2018, Commissioned by the Ministry of Social Affairs and Employment

3 Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji
Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti
Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne
Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji
Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Mogućnost poduzetničkog djelovanja mora biti dostupna svima, jer u sebi uključuje i neka od temeljnih ljudskih prava (pravo na rad, na primjer), ali je i preduvjet za ostvarivanje UN održivih razvojnih ciljeva³⁰ (cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast, cilj 10 Smanjenje nejednakosti, cilj 5 Rodna ravnopravnost, cilj 9 Industrija, inovacije i infrastruktura, cilj 4 Kvalitetno obrazovanje...). Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti daje uvid u uključenost, pametnu specijalizaciju (sektorski fokus) i uravnoteženost regionalnog razvoja, te predstavlja svojevrsni indikator kvalitete života u zemlji.

Analiza rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti temelji se samo na pokazateljima o ranoj poduzetničkoj aktivnosti (poslovni pothvati do 3,5 godina starosti - TEA).

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob

Rodna (ne)uravnoteženost poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj zadržava se godinama na razini od 1,7 – 2 puta više muškaraca od žena, što je na razini prosjeka EU zemalja (Tablica 28). Veća uravnoteženost obično je prisutna u zemljama koje imaju visoku nezaposlenost (npr. Bugarska u promatranom razdoblju, Španjolska u 2014. i 2018.), ali je vrlo često prisutna i u visoko razvijenim zemljama (npr. u Nizozemskoj, Kanadi, SAD).

Tablica 28 Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodnosti, mjerena TEA indeksom

Godina	TEA muškarci %	TEA žene %	TEA Muškarci/TEA Žene		
			Hrvatska	EU	Najuravnoteženiji
2016.	11,2	5,6	2	1,8	1,1 Bugarska
2017.	11,5	6,4	1,8	1,7	1,1 Nizozemska
2018.	12,1	7,1	1,7	1,8	1,1 Španjolska

Da gospodarska nerazvijenost izjednačava muškarce i žene u poduzetničkom djelovanju vidljivo je i na sub-nacionalnoj razini u Hrvatskoj. U najmanje razvijenim regijama je rodna uravnoteženost najviša: u Lici i Banovini (1,68; 1,05 i 0,96 u promatranim godinama) i Slavoniji i Baranji (1,34; 1,53 i 1,25 u promatranim godinama).

Razlika u poduzetničkoj aktivnosti ne proizlazi iz razlika u motivaciji ili iz razlika u uočavanju prilika, nego je rezultat kombinacije majčinstva, organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom na ženi) i kulturološkog konteksta. Statistički nema razlike između 61% muškaraca i 50% žena koje vide poslovnu priliku u narednih šest mjeseci u sredini u kojoj žive, niti postoji razlika između motivacijskog indeksa 1,95 za muškarce i 1,85 za žene. Od svih muškaraca koji imaju poslovni pothvat ne stariji od 42 mjeseca (TEA aktivni) 63,3% je onih koji su to učinili zbog uočene prilike, a od svih TEA aktivnih žena 59,6% je to učinilo iz istog razloga. Zbog nužde je poslovni pothvat pokrenulo 32,4% TEA aktivnih muškaraca i 32,2% TEA aktivnih žena. Ovi pokazatelji izuzetno su važni za institucije odgovorne za stvaranje uvjeta u kojima žene mogu ostvarivati svoje poduzetničke aktivnosti ravnopravno s muškarcima. To znači da moraju postojati npr. servisi kojima se dio obaveza žena u obitelji smanjuje (briga o djeci, briga o starijim članovima obitelji – vrtići, boravak u školi, domovi za starije osobe...), ali i značajnije korištenje prava na roditeljni dopust za muškarce.

³⁰ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 5.3.2019.

Rasprostranjenost rane poduzetničke aktivnosti po kriteriju dobi stabilna je uz neznatne oscilacije, osim što se u 2018. godini vidi povećanje TEA indeksa u dobnoj skupini 25-34 i pad u dobnim skupinama iznad 45 godina (Tablica 29). Poduzetnički su najaktivnije dobne skupine 25-34 i 35-44. U odnosu na usporedne grupe (EU i zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku) u Hrvatskoj je značajnije manje poduzetnički aktivnih u starijim dobnim skupinama, iznad 45 godine starosti (17% u Hrvatskoj vs. 32% u EU).

Tablica 29 Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

Godina	Dobna skupina				
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
2016.	13,5	32,8	28,3	18,0	7,5
2017.	16,1	30,5	26,7	18,5	8,2
2018.	15,8	42,2	24,9	11,8	5,3
EU 2018	12,3	30,6	25,4	20,4	11,4
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2018	13,1	30,8	25,5	20,0	10,6

U 2018. godini značajno je povećano učešće mladih u dobi 18-34 u poduzetničkim aktivnostima (na 57% s 46% u 2017.) i iznad je prosjeka usporednih grupa zemalja (Tablica 30).

Tablica 30 Poduzetnička aktivnost mladih, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

Godina	Mladi (dobne skupine 18-24 + 25-34)			
	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju*
		Prosjek	Zemlja s dominantnim učešćem mladih	
2016.	46,3	41,6	57,9 Estonija	49,2
2017.	46,6	41,0	55,3 Poljska	48,7
2018.	58,0	42,9	58,0 Hrvatska	43,9

*do 2017. godine razvojna faza gospodarstva temeljenog na efikasnosti, u 2018. visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

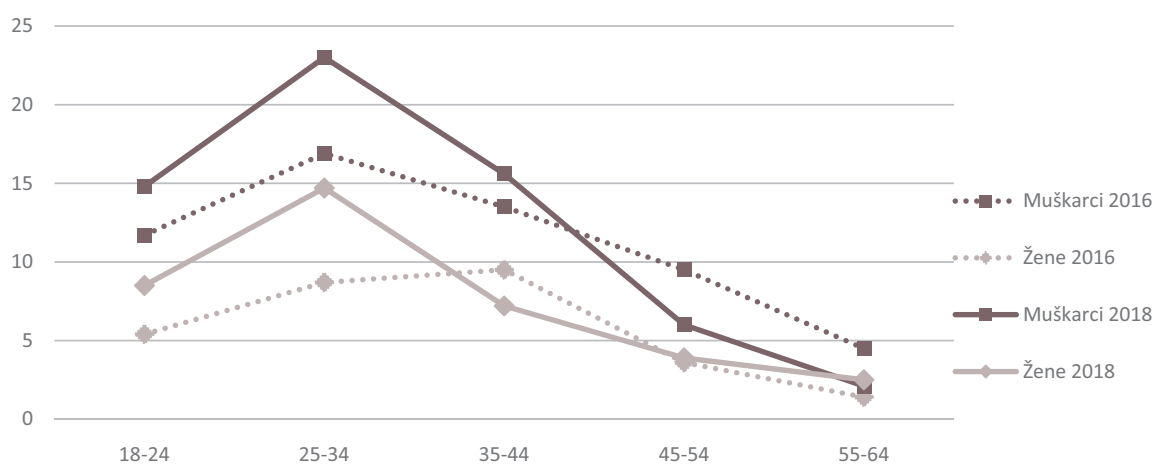
Dobna rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti s obzirom na kriterij rodosti dopunjuje informaciju o razlikama u poduzetničkim aktivnostima muškaraca i žena (Tablica 31 i Slika 7).

Tablica 31 Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodosti - TEA Muškarci/TEA Žene

Dobne skupine	TEA Muškarci / TEA Žene		
	2016.	2017.	2018.
18-24	2,2	2,3	1,7
25-34	1,9	2,4	1,6
35-44	1,4	1,3	2,2
45-54	2,6	1,3	1,5
55-64	3,2	2,6	0,8
Prosjek	2,0	1,8	1,7

Slika 7 Poduzetnička aktivnost (TEA indeksi) po rodnom kriteriju i dobnoj strukturi - %

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Muškarci 2016.	11,7	16,9	13,5	9,5	4,5
Žene 2016.	5,4	8,7	9,5	3,6	1,4
Muškarci 2017.	14,9	17,9	12,9	7,9	5,0
Žene 2017.	6,4	7,5	10,0	6,3	1,9
Muškarci 2018.	14,8	23,0	15,6	6,0	2,1
Žene 2018.	8,5	14,7	7,2	3,9	2,5

Poduzetnički su najaktivniji muškarci u dobnoj skupini 25-34, a žene u dobnoj skupini 35-44 (osim u 2018. godini, kada je najviše poduzetnički aktivnih žena u dobnoj skupini 25-34). Najveća razlika u poduzetničkoj aktivnosti po kriteriju rodosti je u dobi 25-34, što proizlazi iz majčinstva, ali i raspoloživosti uvjeta koji omogućavaju ravnopravnije uloge u organizaciji obiteljskog života (jaslice, vrtići, obroci u školama i na radnom mjestu, intenzivnije korištenje roditeljskog dopusta očeva, kulturološki stav prema ulozi žena u obitelji...).

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Rezultati GEM istraživanja u 2018. godini potvrđuju spoznaje iz prethodnih godina da su obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji ne samo u Hrvatskoj nego i u grupama zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU zemlje, grupa zemalje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku) (Tablica 32).

Tablica 32 Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %

Godina	Manje od srednje škole	Srednja škola	Tercijarno obrazovanje	Postdiplomsko obrazovanje
2016.	1,5	8,8	12,6	9,7
2017.	8,4	8,6	10,8	12,3
2018.	2,7	10,0	13,4	18,7
EU, 2018.	4,8	6,8	9,6	12,6
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2018	7,8	8,5	11,7	14,3

Ljudi s višom razinom obrazovanja češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine (Tablica 33).

Tablica 33 Obrazovna razina i poduzetnički atributi, 2018. - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti

Obrazovna razina	Vide dobre prilike u sredini gdje žive u narednih 6 mjeseci		Imaju znanje i vještine za pokretanje poslovnog pothvata		Imaju namjeru pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine		Poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle 2 godine	
	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da
Niže od srednje škole	20,9	12,1	24,6	10,1	19,6	10,3	20,6	10,0
Srednja škola	65,1	59,8	61,9	65,2	61,8	68,1	63,5	63,2
Tercijarno obrazovanje	12,9	24,1	12,4	21,5	16,8	18,7	14,4	23,5
Postdiplomsko obrazovanje	1,1	4,0	1,1	3,2	1,8	2,9	1,5	3,3
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Analiza povezanosti obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, vlastite osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera i straha od promašaja) potvrdila je postojanje zavisnosti između svih atributa i obrazovanja, osim straha od promašaja:

- U prepoznavanju prilika bolji su oni s tercijarnom razinom obrazovanja ili više.
- U ocjeni osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata bolji su oni sa srednjoškolskom i i višom razinom obrazovanja (pri čemu se razlika između onih koji misle da imaju odnosno da nemaju takva znanja i vještine povećava iznad srednjoškolske obrazovne razine).
- U izražavanju namjera za pokretanje poslovnog pothvata u sljedeće tri godine, također raste pozitivan stav u skupinama ispitanika sa srednjoškolskim i višim obrazovnim razinama, ali su razlike puno manje između onih koji ne namjeravaju i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat obzirom na obrazovnu razinu).
- Bolje se umrežavaju (poznaju nekoga tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle dvije godine) obrazovaniji.

Strah od propašaja prisutan je u vrlo sličnom intenzitetu kod svih, neovisno o obrazovnoj razini, što govori više o kulturološkom stavu. Ako je propašaj stigmatiziran u društvu, tada su individualna obilježja „nadvladana“ takvim kontekstom.

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji, posebno oni koji pokreću poslovni pothvat zbog uočene prilike. Međutim, statistički nije potvrđena takva relacija između obrazovne razine i pokretanja poslovnog pothvata iz nužde (Tablica 34).

Tablica 34 Obrazovna razina i uključenost u poduzetničku aktivnost u Hrvatskoj, 2018. – u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti

Obrazovna razina	TEA		TEA prilika		TEA nužda	
	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da
Niže od srednje škole	18,3	4,7	17,9	2,6	16,4	9,7
Srednja škola	63,2	66,3	63,5	63,8	63,2	72,6
Tercijarno obrazovanje	16,7	24,7	16,8	27,6	17,5	17,7
Postdiplomsko obrazovanje	1,8	4,2	1,8	6,0	2,1	0,0
Ukupno	100	100	100	100	100	100

U 2018. godini u Hrvatskoj je među onima koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog uočene prilike najmanje onih s manje od srednjeg obrazovanja (2,6%) vs. 9,7% s takvim obrazovanjem među onima koji su to učinili zbog nužde. Istovremeno, među onima koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog nužde manje je s tercijarnom razinom obrazovanja (17,7%) vs. 27,6% s takvim obrazovanjem među poduzetnicima zbog uočene prilike. Sa srednjim obrazovanjem je 63,8% među poduzetnicima zbog uočene prilike i 72,6% među poduzetnicima zbog nužde.

Sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti

U GEM istraživanju prati se rana poduzetnička aktivnost (mjerena TEA indeksom) u 11 različitih djelatnosti koje se mogu grupirati u sljedeća četiri sektora: ekstraktivni, prerađivački, poslovne usluge orijentirane poduzećima i poslovne usluge orijentirane krajnjim potrošačima³¹ (Tablica 35).

Tablica 35 Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel u sektorima - %

Godina	Ekstraktivna industrija	Prerađivačka industrija	Usluge orijentirane	
			poduzećima (B2B)	potrošačima (B2C)
2016.	16,3	28,5	20,9	34,3
2017.	20,6	25,6	22,4	31,4
2018.	8,3	22,8	30,3	38,5
EU, 2018.	5,0	20,6	26,3	48,2
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2018	3,7	21,4	23,5	51,4

³¹ Ekstraktivna industrija: poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo; Prerađivačka industrija: građevinarstvo, prehrambena industrija, transport, komunikacije, komunalne usluge, veleprodaja; Usluge orijentirane poduzećima (B2B): financijske usluge, nekretnine, sve poslovne usluge; Usluge orijentirane potrošačima (B2C): maloprodaja, motorna vozila, hotelski smještaj, ugostiteljstvo, zdravstvene usluge, obrazovanje, socijalne usluge, rekreativne djelatnosti.

Sektorska distribucija novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) pokazuje u razdoblju 2016.-2018. godine rast u sektoru usluga, ali još uvijek značajnije manje prisustvo poslovnih pothvata temeljenih na uslugama orijentiranim potrošačima (B2C) u usporedbi s EU i zemljama čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada.

Rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti po djelatnostima / sektorima ukazuje na razinu specijalizacije ali i razlike u privlačnosti za poduzetničko djelovanje u pojedinom sektoru. Zbog toga je važno da oni koji razmišljaju o pokretanju poslovnog pothvata ali i oni koji su odgovorni za oblikovanje poduzetničke okoline imaju u vidu i karakteristike pojedinih industrija. Na primjeru prerađivačke industrije i ICT sektora, može se vidjeti kako statističke informacije o novo osnovanim poduzećima, neto rastu broja poduzeća (rođenja/smrt), stopama 3-godišnjeg preživljavanja i broju zaposlenih u novo osnovanim poduzećima dodatno potvrđuju važnost razumijevanja specifičnosti pojedinih sektora (Tablica 36).

Tablica 36 Karakteristike ICT sektora i prerađivačke industrije u Hrvatskoj, u usporedbi s Irskom i EU, 2016.

ICT	Hrvatska	Iraska	EU
Broj novih poduzeća	644	1 241	139 726
Neto rast	4,3%	1,8%	4,0%
Broj zaposlenih u poduzećima osnovanim u t-1 godini, preživjelim u t godini	1 460	2 052	203 897
Stopa preživljavanja t+3	71,3%	...	60,0%
Prerađivačka industrija			
Broj novih poduzeća	1 172	1 196	170 000
Neto rast	-1,22%	2,24%	0,30%
Broj zaposlenih u poduzećima osnovanim u t-1 godini, preživjelim u t godini	4 837	2 132	394 037
Stopa preživljavanja t+3	63,6%	88,8% (2015.)	61%

Izvor: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate 12.3.2019.

Neto rast i stopa preživljavanja su vrijedne informacije o dinamici ulaska i izlaska poslovnih pothvata u različitim sektorima (npr. u SAD, najvišu stopu preživljavanja imaju poslovni pothvati u zdravstvu, a najnižu u građevinarstvu).³² Za one koji žele pokrenuti poslovni pothvat, informacija o negativnoj stopi neto rasta u prerađivačkoj industriji u Hrvatskoj za 2016. godini ima dodatnu težinu ako se zna da su takve stope evidentirane od 2013. godine (od kada je Hrvatska uključena u Eurostat): -3,1% u 2013., -2,8% u 2014., -1,9% u 2015.

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne

Za potrebe GEM istraživanja, županije i Grad Zagreb grupirani su u šest regija, po kriteriju geografsko-povijesnog poimanja regionalne strukture Hrvatske:

- Zagreb i okolica
- Slavonija i Baranja
- Sjeverna Hrvatska

³² Izvor: <https://www.smallbizdaily.com/small-businesses-survival-rates-rise/> 12.3.2019. U Hrvatskoj, poslovni pothvati u građevinarstvu također imaju najnižu stopu 3-godišnjeg preživljavanja (59,3%, u 2016.) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate

- Lika i Banovina
- Istra, Primorje i Gorski Kotar
- Dalmacija

U razdoblju 2016.-2018. pojavili su se određeni obrasci promjena u intenzitetu poduzetničkih aktivnosti po regijama. Najintenzivniji rast poduzetničke aktivnosti pokazuju Dalmacija, te Istra, Primorje i Gorski Kotar. Najveći pad poduzetničke aktivnosti je u Lici i Banovini, gdje je i razina poduzetničke aktivnosti najniža, ali istovremeno se poboljšava motivacijski indeks (od pretežnosti pokrenutih poslovnih pothvata zbog nužde u 2016. godini, u 2018. godini više je pokrenutih poslovnih pothvata zbog uočene prilike). Iznenadujuće je da poduzetnička aktivnost u Zagrebu i okolici pada i od 2017. godine se pozicionira na 3. mjesto od šest regija u Hrvatskoj. Slavonija i Baranja pokazuje oscilacije na vrlo niskoj razini poduzetničke aktivnosti, dok se poduzetnička aktivnost u Sjevernoj Hrvatskoj drži oko prosjeka Hrvatske (Tablica 37).

Tablica 37 Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, %

Godina	Zagreb okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2016.	11,4	5,7	8,1	7,5	7,5	7,7	8,4
2017.	9,9	5,1	8,8	6,7	9,8	11,2	8,9
2018.	9,4	6,6	8,4	4,7	11,4	14,4	9,6

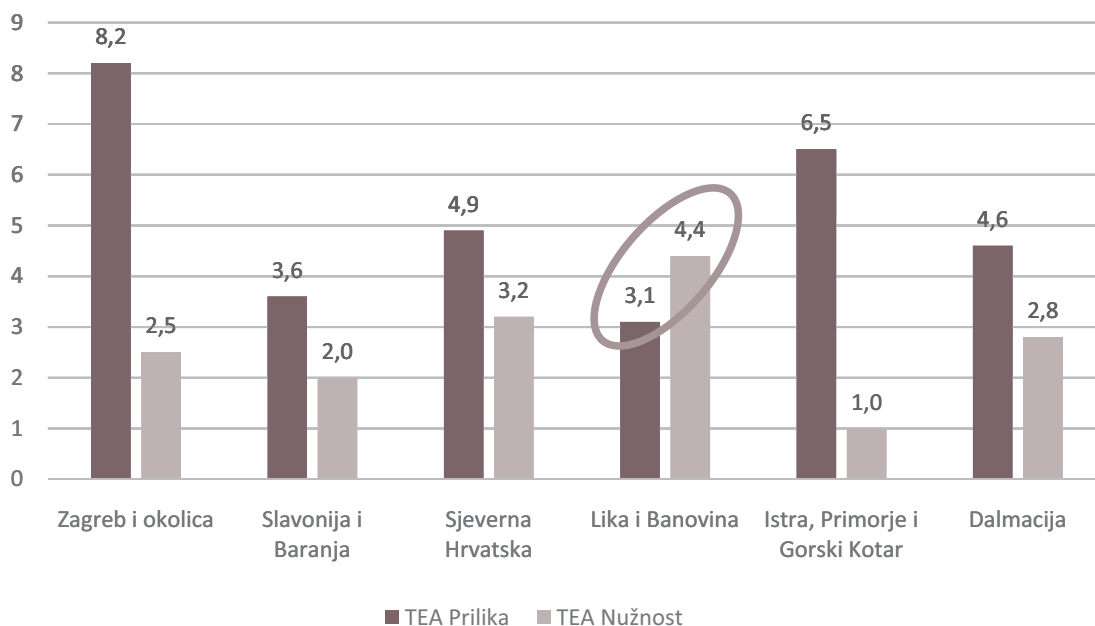
Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost (uočena prilika ili nužnost) (Tablica 38, Slika 8 i Slika 9) dopunjavaju sliku o regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti. Promjene u odnosu broja ljudi koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog uočene prilike ili zbog nužde utječu i na vitalnost poduzetničkih pothvata, odnosno stopu odrastanja (preživljavanja), kao što je bilo prikazano u Poglavlju 2. Rast poduzetničke aktivnosti (mjereno TEA indeksom) u Dalmaciji praćen je rastom pokretanja poslovnih pothvata zbog prilike, a rast poduzetničke aktivnosti u Istri, Primorju i Gorskom Kotaru praćen je rastom pokretanja poslovnih pothvata zbog nužde. Ili, pad poduzetničke aktivnosti praćen je poboljšanim motivacijskim indeksom, a *status quo* u poduzetničkoj aktivnosti Sjeverne Hrvatske praćen je pogoršanjem motivacijskog indeksa. To je primjer kako se ovakvi pokazatelji moraju interpretirati kao cjelina, a ne izolirano.

Tablica 38 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, %

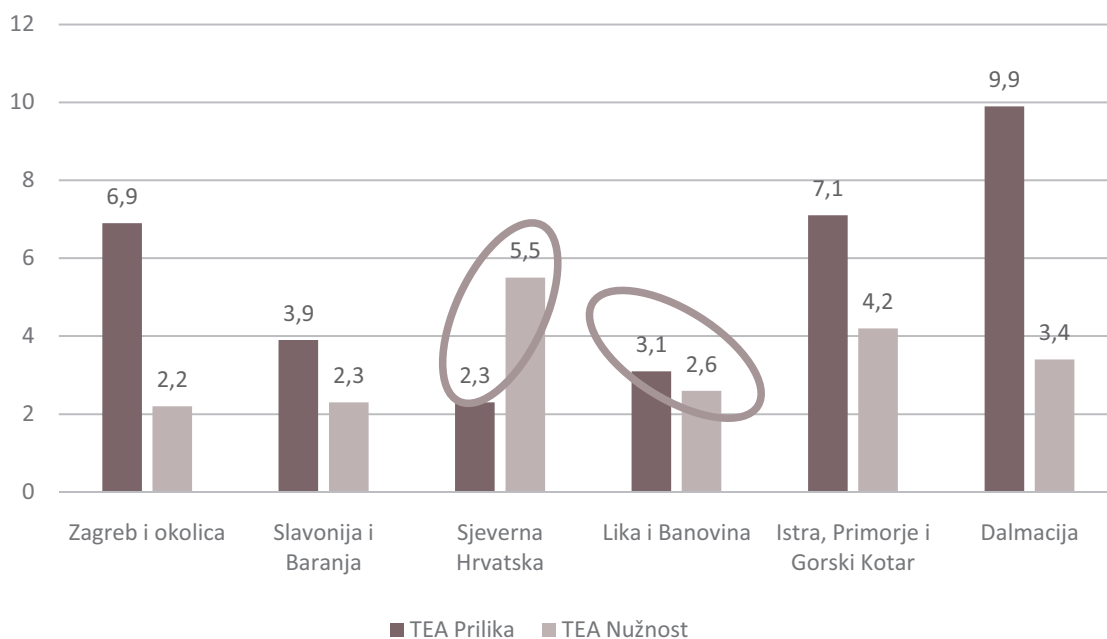
Regija	2016.		2017.		2018.	
	TEA prilika	TEA nužnost	TEA prilika	TEA nužnost	TEA prilika	TEA nužnost
Zagreb i okolica	8,2	2,5	6,8	2,6	6,9	2,2
Slavonija i Baranja	3,6	2,0	2,4	2,7	3,9	2,3
Sjeverna Hrvatska	4,9	3,2	5,2	3,6	2,3	5,5
Lika i Banovina	3,1	4,4	2,9	3,1	3,1*	2,6*
Istra, Primorje i Gorski Kotar	6,5	1,0	8,1	1,7	7,1	4,2
Dalmacija	4,6	2,8	6,7	4,5	9,9	3,4
Hrvatska	5,6	2,6	5,6	3,1	6,0	3,1

*trogodišnji prosjek 2016.-2018., jer je u 2018. godini uključenost ispitanika u Lici i Banovini u uzorak bila mala

Slika 8 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, 2016. - %

Slika 9 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, 2018. - %

Motivacijski indeks izražen omjerom ranih poduzetničkih pothvata pokrenutih iz uočene prilike ili nužnosti upućuje na kvalitativnu dimenziju poduzetničke aktivnosti. Vrijednost motivacijskog indeksa ispod 1 govori o pretežnosti poduzetničkih aktivnosti iz nužde a ne zbog uočene prilike. Lika i Banovina u sve tri godine ima vrijednost motivacijskog indeksa ili ispod 1 ili tek neznatno iznad 1, a Slavonija i Baranja, te Sjeverna Hrvatska imaju također vrlo niske omjere u cijelom promatranom razdoblju. Najbolje omjere imaju Istra, Primorje i Gorski Kotar (osim u 2018. godini), te Zagreb i okolina (Tablica 39).

Tablica 39 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – motivacijski indeks (TEA Prilika/TEA Nužnost)

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2016.	3,3	1,8	1,5	0,7	6,5	1,6	2,2
2017.	2,6	0,9	1,4	0,9	4,8	1,5	1,8
2018.	3,1	1,7	0,4	1,2	1,7	2,9	1,9

Pokretanje poslovnog pothvata ovisi o postojanju namjere, koja je rezultat ili prepoznate prilike ili nužde, ali i straha od promašaja. Ove tri komponente (prepoznavanje prilika, namjera o pokretanju poslovnog pothvata, strah od promašaja) različitog su intenziteta u pojedinim regijama.

U cijelom promatranom razdoblju najniža pozitivna percepcija o prilikama je u regijama Lika i Banovina, te Slavonija i Baranja, a najviša u Istri, Primorju i Gorskom Kotaru i u Dalmaciji (Tablica 40). Zanimljivo je da su Zagreb i okolica tek oko prosjeka Hrvatske u 2017. i 2018. godini.

Tablica 40 Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2016.	31,7	14,1	21,7	11,4	31,9	28,1	24,6
2017.	34,2	20,9	27,6	24,8	45,8	45,3	33,6
2018.	34,9	20,8	27,2	17,2	44,9	45,9	33,1

Regionalna distribucija namjera za pokretanje poslovnog pothvata ima sličnu strukturu (Tablica 41): Lika i Banovina značajnije zaostaje za prosjekom Hrvatske, dok su Zagreb, Dalmacija i Istra, Primorje i Gorski Kotar gotovo izjednačeni s iznad prosječnim učešćem ljudi s namjerama za pokretanje poslovnog pothvata. Najmanji broj ispitanika s namjerama za pokretanje poslovnog pothvata u 2018. godini je u Sjevernoj Hrvatskoj, gdje je upravo te godine zabilježen i najlošiji motivacijski indeks (0,4).

Tablica 41 Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2016.	26,4	20,0	20,6	16,2	23,7	22,2	22,3
2017.	22,8	17,9	21,7	19,1	28,4	26,1	22,8
2018.	26,8	19,2	14,4	17,5	23,0	27,8	22,4

U 2018. godini (kao i prijašnjih godina) najveće varijacije između regionalnih vrijednosti su kod prepoznavanja poslovnih prilika (17,2% Lika i Banovina vs. 45,9% Dalmacija), dok broj ljudi s namjerama za pokretanje poslovnog pothvata jedino raste u Dalmaciji, gdje i pada broj ljudi sa strahom od promašaja u razdoblju 2016-2018 (Tablica 42).

Tablica 42 Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2016.	45,9	47,9	45,1	48,1	46,7	44,0	46,0
2017.	33,7	39,2	40,7	38,9	35,0	37,6	37,1
2018.	37,1	38,9	47,7	43,4	39,5	34,7	39,5

Regionalne razlike u ove tri komponente o kojima ovisi ostvarivanje poduzetničke aktivnosti (Tablice 39, 40 i 41) upućuju na zaključak o potrebi regionalno profilirane podrške (posebno se to odnosi na usluge potpornih institucija, kao što su savjetovanja, edukativni programi, mentorski programi...).

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

Dugotrajne regionalne razvojne razlike u Hrvatskoj potvrđuju razni pokazatelji, kao što je bruto domaći proizvod po stanovniku, razina (ne)zaposlenosti, razina konkurentnosti, koncentracija poduzeća i sl. GEM pokazatelji na sub-nacionalnoj razini (regionalnoj) također upozoravaju na razlike u poduzetničkoj aktivnosti koje dopunjavaju sliku o razvojnoj neuravnoteženosti.

Od 2010. godine razvijenost na razini lokalnih jedinica prati se i kompozitnim indeksom razvijenosti³³. Odlukom Vlade Republike Hrvatske o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (Narodne novine 132/2017) utvrđeno je novo razvrstavanje županija u 4 skupine – 2 ispodprosječne i 2 iznadprosječne skupine, od 1.1.2018.³⁴:

- u I. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave
- u II. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave
- u III. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave
- u IV. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave.

Budući da se ovom publikacijom prikazuju rezultati GEM istraživanja za 2018. godinu, korišten je indeks razvijenosti koji se primjenjuje od 1.1.2018. godine.

Radi dobivanja boljeg uvida u povezanost poduzetničke aktivnosti i pokazatelja razvijenosti za svaku regiju izrađena je osobna karta izabranih „tvrđih“ pokazatelja razvijenosti, koji su korišteni iz javnih izvora (uz svaki izvor je navedena i godina za koju postoje zadnji podaci). Pri tome je uočen problem raspoloživosti pokazatelja razvijenosti na sub-nacionalnoj razini: ili ih nema (na primjer, podatak o kontingentu zaposlenih je raspoloživ ali ne i podatak o stopi zaposlenosti koji je značajnije informativniji) ili su vremenski neusklađeni.

Osobna karta izabranih „tvrđih“ pokazatelja razvijenosti za regiju sadrži podatke o:

- fizičkim pokazateljima (površina, stanovništvo, vitalni indeks).
- ljudskom kapitalu (obrazovanost).

³³ Do sada su provedena dva izračuna indeksa razvijenosti: 2010. godine (kategorizacija korištena u razdoblju 2010.-2013.), te 2013. godine (kategorizacija korištena u razdoblju 2014.-2016.). Indeks razvijenosti za 3-godišnje razdoblje 2018-2020. je izračunat kao prilagođeni prosjek standardiziranih vrijednosti odabranih pokazatelja u određenom vremenskom razdoblju (2014.-2016.): prosječni dohodak po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti, prosječni izvorni prihod jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, opće kretanja stanovništva i stupanj obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje), indeks starenja. Promjenama iz 2017. godine definirano je da status potpomognutih područja imaju sva područja ispod prosjeka razvijenosti Republike Hrvatske. Izmjenama i dopunama Zakona o regionalnom razvoju (NN 132/17) definirano je novo razvrstavanje jedinica područne/lokalne uprave, s početkom važenja od 1.1.2018., koje se koristi u ovoj publikaciji.
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/dosadasnji-izracuni-indeksa-razvijenosti/3741>,
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

³⁴ <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

- razvijenosti (bruto domaći proizvod, konkurentnost, nezaposlenost, rizik od siromaštva)
- poslovnoj demografiji i poslovnoj uspješnosti.

Izvori za korištene „tvrde“ pokazatelje razvijenosti regija su:

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2016. godina
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD PO STANOVNIKU ZA REPUBLIKU HRVATSKU I PREMA NKPJS-u 2012. - 2. RAZINA I ŽUPANIJE, tablica 12.1.2.2., Državni zavod za statistiku
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/.../Bruto%20domaci%20proizvod.xls
- Broj stanovnika, 2017. godina
Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2017., Priopćenje broj 7.1.3. od 14.9.2018. godine
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-03_01_2018.htm
- Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih), 2017. godina – Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018, Državni zavod za statistiku, Zagreb, prosinac, 2018., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2018/sljh2018.pdf
- Obrazovanost, 2011. godine
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku
Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće br 1582, 2016., obrada: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek
- Nezaposlenost, 2018. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Stopa rizika od siromaštva, 2011. godine
Izračunata kao procjena dohodovnog siromaštva prema odraslom ekvivalentu s linijom siromaštva od 24 000 Kn. Državni zavod za statistiku proveo je 2016. godine, u suradnji sa Svjetskom bankom istraživanje pod nazivom "Mapiranje i procjena geografske raspodjele rizika od siromaštva i socijalne isključenosti za mala područja Republike Hrvatske", jer zbog malog uzorka anketna istraživanja kojima se prati rizi od siromaštva nisu reprezentativna na nižim teritorijalnim razinama, zbog čega podaci o siromaštvu nisu dostupni na tim razinama.
https://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Osobna%20potrosnja%20i%20pokazatelj%20siromastva/Methodologija_HBS.htm
- Zaposlenost, 2017. godina
Podatak o stopi zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini nije raspoloživ zbog toga što podaci o radno sposobnom stanovništvu (osobe starije od navršениh 15 godina) postoje samo iz popisa stanovništva (tj. iz 2011. godine) i nisu aktualizirani u godišnjoj dinamici.³⁵ Zbog toga se broj zaposlenih prikazuje samo u tablici o uspješnosti poslovanja, na temelju podataka iz FINA-e.
- Indeks razvijenosti, prema razvrstanju županija, od 1.1.2018. godine
Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na županijskoj razini (temeljem vrijednosti pojedinačnih pokazatelja iz razdoblja 2014.-2016.), Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 5.1.2018.
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>
- Konkurentnost, 2013. godine
Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013., Zagreb, 2014. www.konkurentnost.hr
- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 30.6.2018.
Priopćenje broj 11.1.2/1 od 9. kolovoza 2018. , https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/11-01-02_01_2018.htm
- Uspješnost poslovanja, stanje 31.12.2017., izračunato iz FINA baze podataka za 2017. godinu, Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Osijek

³⁵ Stopa zaposlenosti je postotni udio zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu, a radno sposobno stanovništvo čine osobe starije od navršениh 15 godina (definicije Državnog zavoda za statistiku).

Zagreb i okolica

	Površina (km2)	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Broj stanovnika po km2 2017.	Vitalni indeks 2017.
Grad Zagreb	641	802 762	1 252,36	91,5
Zagrebačka	3 060	311 416	101,77	75,7
Ukupno/prosjek	3 701	1 114 178	301,05	83,6
Rang*	6	1	1	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i konkurentnost

	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2018.	2016.	2013.	2013.	2013.
Grad Zagreb	117,76	19 546	1	2	3
Zagrebačka županija	105,89	8 595	7	4	5
Prosjek	111,83	14 071			
Rang*	1	1			

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Ljudski kapital

	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Grad Zagreb	802 762	0,3	28,98
Zagrebačka županija	311 416	0,8	12,45
Ukupno/Prosjek	1 114 178	0,55	20,72
Rang*	1	5	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

	Nezaposlenost, prosjek 2018.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Grad Zagreb	4,2	9,8
Zagrebačka županija	7,8	16,7
Ukupno/Prosjek	6,0	13,3
Rang*	5	5

*rang temeljen na ukupnim / prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2018.

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Grad Zagreb	82 619	103	10 272	13	15 301	19
Zagrebačka županija	16 079	52	51 133	164	4 644	15
Ukupno/Prosjek	98 698	89	61 405	55	19 945	18
Rang*		1		1		3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2017.

	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Grad Zagreb	349 174	964 262	15,1	-9 929	-2,8	362 115
Zagrebačka županija	47 908	844 285	16,3	1 050	2,2	56 744
Ukupno/Prosjek	397 082	904 274	15,7	-8 879	-2,2	418 859
Rang*	1	1	6	6	5	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Slavonija i Baranja

	Površina (km2)	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Broj stanovnika po km2 2017.	Vitalni indeks 2017.
Požeško-slavonska	1 823	69 583	38,17	60,8
Brodsko-posavska	2 030	143 827	70,85	63,6
Osječko-baranjska	4 155	283 035	68,12	61,0
Vukovarsko-srijemska	2 454	159 213	64,88	55,1
Ukupno/Prosjeck	10 462	655 658	62,67	60,13
Rang*	3	4	5	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i konkurentnost

	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2018.	2016.	2013.	2013.	2013.
Požeško-slavonska županija	93,95	6 346	21	20	21
Brodsko-posavska županija	93,45	6 292	16	14	14
Osječko-baranjska županija	96,01	8 834	11	13	09
Vukovarsko-srijemska županija	91,99	6 563	20	21	18
Prosjeck	93,85	7 009			
Rang*	6	6			

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Ljudski kapital

	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Požeško-slavonska županija	69 583	1,6	10,01
Brodsko-posavska županija	143 827	1,2	9,47
Osječko-baranjska županija	283 035	1	12,73
Vukovarsko-srijemska županija	159 213	1,6	9,45
Ukupno/Prosjeck	655 658	1,35	10,42
Rang*	4	2	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

	Nezaposlenost, prosjek 2018.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Požeško-slavonska županija	13,1	26,5
Brodsko-posavska županija	15,6	35,9
Osječko-baranjska županija	18,1	28,0
Vukovarsko-srijemska županija	17,6	31,9
Ukupno/Prosjeck	16,1	30,6
Rang*	1	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2018.

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Požeško-slavonska županija	2 271	33	1 396	20	1 013	15
Brodsko-posavska županija	4 840	34	2 917	20	1 875	13
Osječko-baranjska županija	12 453	44	7 659	27	3 879	14
Vukovarsko-srijemska županija	5 439	34	3 265	21	2 126	13
Ukupno/Prosjeck	25 003	36	15 237	22	8 893	14
Rang*		6		6		5/6

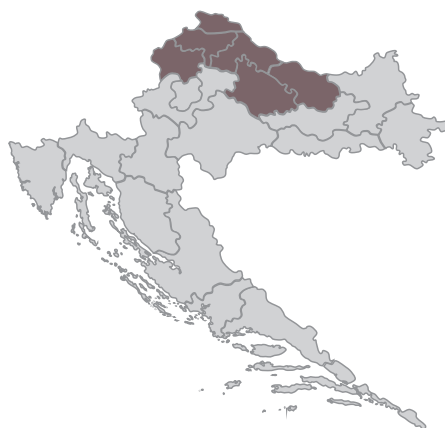
*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2017.

	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Požeško-slavonska županija	3 604	433 391	20,6	8	0,2	8 316
Brodsko-posavska županija	8 306	515 186	34,7	213	2,6	16 122
Osječko-baranjska županija	24 937	611 997	21,4	-1 738	-7	40 747
Vukovarskosrijemska županija	17 702	983 847	39,1	-338	-1,9	17 993
Ukupno/Prosjek	54 549	636 105	29,0	-1 855	-3,4	83 178
Rang*	5	2	2	5	6	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Sjeverna Hrvatska

	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2017.	Vitalni indeks 2017.
Krapinsko-zagorska	1 229	126 334	102,79	57,9
Varaždinska	1 262	168 560	133,57	62,1
Koprivničko-križevačka	1 748	109 137	62,44	60,2
Bjelovarsko-bilogorska	2 640	109 822	41,60	54,4
Virovitičko-podravaska	2 024	77 086	38,09	55,5
Međimurska	729	110 999	152,26	90,3
Ukupno/Prosjeak	9 632	701 938	72,88	63,4
Rang*	4	3	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i konkurentnost

	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2018.	2016.	2013.	2013.	2013.
Krapinsko-zagorska županija	98,98	7 448	12	12	12
Varaždinska županija	101,71	9 497	2	1	2
Koprivničko-križevačka županija	98,49	9 180	8	5	7
Bjelovarsko-bilogorska županija	92,58	7 703	15	15	16
Virovitičko-podravaska županija	90,67	6 190	18	17	17
Međimurska županija	100,50	9 537	4	6	4
Prosjeak	97,16	8 259			
Rang*	4	5			

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Ljudski kapital

	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Krapinsko-zagorska županija	126 334	0,8	9,17
Varaždinska županija	168 560	0,5	11,92
Koprivničko-križevačka županija	109 137	0,8	10,69
Bjelovarsko-bilogorska županija	109 822	1,3	9,30
Virovitičko-podravska županija	77 086	1,2	8,24
Međimurska županija	110 999	0,6	10,00
Ukupno/Prosjek	701 938	0,87	9,89
Rang*	3	4	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

	Nezaposlenost, prosjek 2018.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Krapinsko-zagorska županija	7,0	18,8
Varaždinska županija	4,6	17,1
Koprivničko-križevačka županija	6,7	20,3
Bjelovarsko-bilogorska županija	15,1	20,0
Virovitičko-podravska županija	20,1	33,4
Međimurska županija	5,7	20,8
Ukupno/Prosjek	9,9	21,7
Rang*	4	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2018.

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Krapinsko-zagorska županija	4 676	37	2 972	24	2 258	18
Varaždinska županija	7 539	45	4 945	29	2 584	15
Koprivničko-križevačka županija	4 346	40	2 760	25	1 353	12
Bjelovarsko-bilogorska županija	4 871	44	2 899	26	1 260	11
Virovitičko-podravska županija	2 831	37	1 588	21	1 022	13
Međimurska županija	5 953	54	4 006	36	1 203	11
Ukupno/Prosjeak	30 216	43	19 170	27	9 680	14
Rang*		4		4		5/6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2017.

	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Krapinsko-zagorska županija	10 834	563 930	33,4	528	4,9	19 211
Varaždinska županija	23 591	578 290	37,8	338	1,4	40 794
Koprivničko-križevačka županija	10 680	635 824	25,5	226	2,1	16 797
Bjelovarsko-bilogorska županija	6 243	467 887	19,3	103	1,7	13 344
Virovitičko-podravska županija	3 820	502 393	25,1	30	0,8	7 603
Međimurska županija	13 647	484 952	34,1	626	4,6	28 142
Ukupno/Prosjeak	68 815	538 879	29,2	1 851	2,6	125 891
Rang*	4	5	1	2	2	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Lika i Banovina

	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2017.	Vitalni indeks 2017.
Sisačko-moslavačka	4 468	152 546	34,14	50,4
Karlovačka	3 626	118 263	32,62	50,6
Ličko-senjska	5 353	45 943	8,58	44,1
Ukupno/Prosjek	13 447	316 752	23,56	48,4
Rang*	1	6	6	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i konkurentnost

	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2018.	2016.	2013.	2013.	2013.
Sisačko-moslavačka županija	91,70	8 042	19	19	19
Karlovačka županija	95,19	8 501	13	11	13
Ličko-senjska županija	92,39	8 532	17	18	20
Prosjek	93,09	8 358			
Rang*	5	4			

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Ljudski kapital

	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Sisačko-moslavačka županija	152 546	1,5	10,48
Karlovačka županija	118 263	1,4	12,85
Ličko-senjska županija	45 943	1,2	10,47
Ukupno/Prosjeck	316 752	1,37	11,27
Rang*	6	1	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

	Nezaposlenost Prosjeck 2018.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Sisačko-moslavačka županija	21,0	23,7
Karlovačka županija	11,2	23,2
Ličko-senjska županija	11,7	19,8
Ukupno/Prosjeck	14,6	22,2
Rang*	2	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2018.

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Sisačko-moslavačka županija	5 673	37	3 131	21	1 858	12
Karlovačka županija	5 030	43	3 039	26	1 765	15
Ličko-senjska županija	2 189	48	1 283	28	959	21
Ukupno/Prosjeck	12 892	42	7 453	25	4 582	16
Rang*		5		5		4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2017.

	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Sisačko-moslavačka županija	8 740	544 269	32,9	-71	-0,8	16 059
Karlovačka županija	8 792	549 459	23,3	455	5,2	16 001
Ličko-senjska županija	1 993	515 035	20,2	33	1,6	3 870
Ukupno/Prosjek	19 525	536 254	25,5	417	2,1	35 930
Rang*	6	6	3	4	3	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Istra, Primorje i Gorski kotar

	Površina (km2)	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Broj stanovnika po km2 2017.	Vitalni indeks 2017.
Primorsko-goranska	3 588	286 677	79,9	54,6
Istarska	2 813	208 229	74,0	68,3
Ukupno/Prosjeck	6 401	494 906	77,3	61,5
Rang*	5	5	2	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i konkurentnost

	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2018.	2016.	2013.	2013.	2013.
Primorsko-goranska županija	105,28	13 390	5	8	6
Istarska županija	108,97	14 120	3	9	1
Prosjeck	107,13	13 755			
Rang*	2	2			

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Ljudski kapital

	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Primorsko-goranska županija	286 677	0,3	20,07
Istarska županija	208 229	0,3	16,57
Ukupno/Prosjeck	494 906	0,3	18,32
Rang*	5	6	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

	Nezaposlenost, prosjek 2018.	Stopa rizika od siromaštva, 2011.
Primorsko-goranska županija	6,5	11,9
Istarska županija	3,7	11,9
Ukupno/Prosjek	5,1	11,9
Rang*	6	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2018.

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Primorsko-goranska županija	21 755	76	13 102	46	9 228	32
Istarska županija	19 036	91	12 007	58	7 112	34
Ukupno/Prosjek	40 791	84	25 109	52	16 340	33
Rang*		2		2		1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2017.

	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Primorsko-goranska	36 335	602 674	21,7	1 181	3,3	60 289
Istarska	32 665	667 987	18,3	-440	-1,3	48 901
Ukupno/Prosjek	69 000	635 331	20,0	741	1,1	109 190
Rang*	3	3	4	3	4	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Dalmacija

	Površina (km2)	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Broj stanovnika po km2 2017.	Vitalni indeks 2017.
Zadarska	3 646	168 672	46,3	71,0
Šibensko-kninska	2 984	101 436	34,0	50,0
Splitsko-dalmatinska	4 540	449 610	99,0	78,2
Dubrovačko-neretvanska	1 781	121 381	68,2	87,6
Ukupno/Prosjeck	12 951	841 099	64,9	71,7
Rang*	2	2	4	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i konkurentnost

	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2018.	2016.	2013.	2013.	2013.
Zadarska županija	104,65	9 112	6	3	8
Šibensko-kninska županija	97,04	8 772	14	16	15
Splitsko-dalmatinska županija	103,93	8 654	9	7	11
Dubrovačko-neretvanska županija	108,58	11 272	10	10	10
Prosjeck	103,55	9 453			
Rang*	3	3			

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Ljudski kapital

	Broj stanovnika (sredina 2017., procjena)	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Zadarska županija	168 672	1,5	14,79
Šibensko-kninska županija	101 436	2,0	13,21
Splitsko-dalmatinska županija	449 610	0,8	18,00
Dubrovačko-neretvanska županija	121 381	0,4	18,72
Ukupno/Prosjeak	841 099	1,17	16,18
Rang*	2	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

	Nezaposlenost, prosjek 2018.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Zadarska županija	8,1	25,2
Šibensko-kninska županija	12,2	24,7
Splitsko-dalmatinska županija	14,3	19,5
Dubrovačko-neretvanska županija	9,7	14,5
Ukupno/Prosjeak	11,1	21,0
Rang*	3	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2018.

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Zadarska županija	8 862	53	5 521	33	4 743	28
Šibensko-kninska županija	5 589	55	3 056	30	2 866	28
Splitsko-dalmatinska županija	26 705	59	16 322	36	12 200	27
Dubrovačko-neretvanska županija	7 690	63	4 787	39	4 090	34
Ukupno/Prosjeak	48 846	58	29 686	35	23 899	29
Rang*		3		3		2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2017.

	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Zadarska županija	12 775	563 422	22,8	613	4,8	22 675
Šibensko-kninska županija	6 353	544 105	19,1	-56	-0,9	11 677
Splitsko-dalmatinska županija	43 889	582 193	15,7	1 544	3,5	75 386
Dubrovačko-neretvanska županija	10 816	541 782	18,3	510	4,7	19 964
Ukupno/Prosjeak	73 833	557 876	19,0	2 611	3,5	129 702
Rang*	2	4	5	1	1	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Iz razvojnih profila regija vidljiva je velika neravnomjernost raspoloživih informacija, posebno onih koji se odnose na procjenu uspješnosti poslovnog sektora i konkurentnosti. Na primjer, podaci na županijskoj razini o uspješnosti poslovnog sektora nisu javno dostupni, a pokazatelji o konkurentnosti su rezultat specijaliziranog istraživanja koje provodi Nacionalno vijeće za konkurentnost, ovisno o financijskoj podršci. Pored nedostatka informacija, neujednačenost vremenskog obuhvata podataka za utvrđivanje razvojnih profila na sub-nacionalnoj razini također otežava upravljanje razvojem županija.

Uključenost Hrvatske u GEM istraživanje od 2002. godine predstavlja važnu prenosnicu ovih problema, jer izgrađuje konzistentnu informacijsku platformu (s obzirom na indikatore koje temelji na prikupljenim podacima) i to u godišnjoj dinamici. Veličina uzorka od 2000 ispitanika omogućava uvid u stanje poduzetničkog kapaciteta i na subnacionalnoj razini³⁶, ali ne na županijskoj, zbog čega su za potrebe korištenja GEM pokazatelja županije grupirane u regije.

Razlike u percepciji o prilikama i namjerama, razlike u poduzetničkoj aktivnosti, a posebno razlike u motivacijskom indeksu na sub-nacionalnoj razini komplementarne su s „tvrdim“ pokazateljima opće (ne)razvijenosti tih područja: indeksom razvijenosti, BDP po stanovniku i razinom nezaposlenosti (Tablica 43).

Tablica 43 Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2018.

Regija	Indeks razvijenosti 2018.		BDP pc 2016		Nezaposlenost 2018.		Poduzetnička aktivnost 2018.			
	Vrijednost	Rang	EUR	Rang	%	Rang	Rana poduzetnička aktivnost		Motivacijski indeks	
							TEA %	Rang	TEA Prilika/TEA Nužnost	Rang
Zagreb i okolica	111,83	1	14 071	1	6,0	5	9,4	3	3,1	1
Slavonija i Baranja	93,85	6	7 009	6	16,1	1	6,6	5	1,7	3
Sjeverna Hrvatska	97,16	4	8 259	5	9,9	4	8,4	4	0,4	6
Lika i Banovina	93,09	5	8 358	4	14,6	2	4,7	6	1,2	5
Istra, Primorje i Gorski Kotar	107,13	2	13 755	2	5,1	6	11,4	2	1,7	3
Dalmacija	103,55	3	9 453	3	11,1	3	14,4	1	2,9	2

Informacija o motivacijskom indeksu (omjeru ranih poduzetničkih pothvata pokrenutih iz uočene prilike ili nužnosti) na sub-nacionalnoj doprinosi razumijevanju razine (ne)razvijenosti pojedinih regija.

Dugotrajno najniži motivacijski indeksi Like i Banovine (1,1 u 2012. godini, 0,8 u 2013. godini, 1,7 u 2014. godini, ispod 1 u kontinuitetu od 2015.-2017. godine, 1,2 u 2018. godini), ali i Slavonije i Baranje praćeni su niskom razinom razvijenosti, niskom razinom BDPpc i visokom nezaposlenošću. Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, u tim regijama (Tablica 43) rezultat je poduzetničke aktivnosti onih koje je na to natjerala nužda (nezaposlenost), a takvi poduzetnički pothvati češće doživljavaju poslovni promašaj, jer su slabije pripremljeni zbog nedostatka znanja, i često su i pod-investirani. Istovremeno, visoki motivacijski indeks u regiji Zagreb i oko-

³⁶ Zbog interesa financijera GEM istraživanja za uvid u poduzetnički kapacitet na sub-nacionalnoj razini u mnoge zemlje imaju povećan uzorak ispitanika: Austrija 4 540; Njemačka 4 250; Poljska 8 000; UK 9 000; Švedska 5 078; Španjolska 23 100.

lica praćen je visokom razinom razvijenosti, visokom razinom BDPpc i niskom nezaposlenošću. Takav obrazac prisutan je i u Istri, Primorju i Gorskom Kotaru (iako je u 2018. godini motivacijski indeks prvi puta značajnije niži nego što je to bilo uobičajeno u proteklim godinama).

Jačanje motivacijskog indeksa (tj. povećanje učešća poduzetnički aktivnih ljudi zbog uočene prilike) imat će utjecaj na povećanje gustoće poduzeća³⁷, poduzeća s potencijalom rasta, a zatim s vremenskim odmakom i na razinu razvijenosti mjerenu bruto domaćim proizvodom.

Da bi se to postiglo, potrebno je osigurati koordiniranu angažiranost različitih institucija i stvaranje konzistentnih dugoročnih politika, u područjima obrazovanja (formalnog i neformalnog); djelovanja institucija koje pružaju profesionalne usluge malim poduzećima – usavršavanje, savjetovanje; razvoja novih financijskih proizvoda za podržavanje ulaska u poduzetničku aktivnost i rasta poslovnih pothvata (mikrokreditne institucije, poslovni anđeli, vlasnički kapital); vladinih programa podrške kroz garantne sheme, vaučere za suradnju s istraživačkim institucijama, vaučere za suradnju s industrijskim dizajnerima za inovativno oblikovanje proizvoda.

³⁷ Na takav zaključak upućuje i podatak o najmanjem broju aktivnih poduzeća na 1000 stanovnika u dvije najmanje razvijene regije (Slavonija i Baranja 22/1000 stanovnika; Lika i Banovina 25/1000 stanovnika). Istovremeno, u regijama s najvišim motivacijskim indeksom postoji i najveća gustoća poduzeća: Zagreb i okolica (55/1000 stanovnika) i Istra, Primorje i Gorski Kotar (52/1000 stanovnika).

4 Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2016.-2018.

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI – National Entrepreneurship Context Index – novi GEM indikator

Komponente poduzetničke okoline

Pristup novcima

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladini programi za poduzetništvo

Poduzetničko obrazovanje

Transfer istraživanja i razvoja

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

Otvorenost domaćeg tržišta

Fizička infrastruktura

Kulturne i društvene norme

Djelotvornost poduzetničke okoline

Poduzetnička aktivnost na osobnoj razini proizlazi iz kompleksne interakcije pojedinca s okolinom. U GEM konceptualnom okviru (Slika 1, Poglavlje 1) poduzetnička okolina opisana je različitim komponentama, koje uz makro-ekonomske politike stvaraju kontekst karakterističan za svaku pojedinu zemlju. Poduzetnička okolina, odnosno pojedine komponente mogu biti poticajne ili ograničavajuće za poduzetničko djelovanje u bilo kojoj fazi životnog ciklusa pothvata: od percepcije prilika, oblikovanja namjera do pokretanja poslovnog pothvata, od upravljanja rastom do prestanka djelovanja. Sistemska karakteristika poduzetničke okoline (međusobna povezanost svih komponenti) omogućava prepoznavanje komponente koja s obzirom na svoju nedjelotvornost predstavlja „usko grlo“ i određuje djelotvorni kapacitet (snagu) poduzetničkog konteksta / okoline u kojem se odvijaju poduzetničke aktivnosti.

Značaj (važnost) i razinu kvalitete (stanja) pojedine komponente poduzetničke okoline u GEM istraživanju procjenjuju eksperti, čiji izbor se temelji na njihovoj reputaciji poznavanja specifične komponente poduzetničke okoline. Uzorak eksperata sastoji se od poduzetnika – praktičara, znanstvenika koji se istraživački bave poduzetništvom, predstavnika vladinih institucija, eksperata iz financijskog, obrazovnog i nevladinog sektora, te eksperata iz područja infrastrukture (fizičke, profesionalne i komercijalne).³⁸ Detaljniji opis metodologije prikupljanja mišljenja eksperata o komponentama poduzetničke okoline je u Prilogu 1.

U 2018. godini eksperti su ocjenjivali poduzetničku okolinu korištenjem standardiziranog upitnika u kojem su s 66 tvrdnje opisane komponente poduzetničke okoline (u pravilu jedna komponenta opisana je sa 1 do 8 tvrdnji).

Tvrdnje su grupirane tako da formiraju mjerne instrumente³⁹ kojima je moguće interpretirati percepciju eksperata u pogledu kvalitete sljedećih komponenti:

- diferenciranih izvora financiranja za poduzetnike,
- vladinih politika prema poduzetništvu (poreznoj politici i regulativi; prioritetima i podršci)
- vladinih programa usmjerenih poticanju poduzetništva,

³⁸ Popis eksperata koji su sudjelovali u vrednovanju komponenti poduzetničke okoline u 2018. godini je u prilogu 2.

³⁹ Cronbach Alpha test s vrijednostima između 0,754 i 0,912 ukazuje na visoku pouzdanost mjernih instrumenata, što daje kredibilitet procjenama kvalitete poduzetničke okoline (za vrijednosti po pojedinim komponentama poduzetničke okoline vidjeti Prilog 1).

- obrazovnih programa usmjerenih na razvoj poduzetničkih kompetencija (na primarnoj i sekundarnoj obrazovnoj razini, na tercijarnoj i višoj obrazovnoj razini)
- prijenosa znanja i tehnologije,
- profesionalne i komercijalne infrastrukture,
- otvorenosti domaćeg tržišta (dinamika promjena, barijere)
- fizičke infrastrukture,
- kulturnih i društvenih normi.

Zemlje koje kontinuirano sudjeluju u GEM istraživanjima stvaraju bogatu bazu informacija o poduzetničkoj okolini, koja omogućuje:

- vrednovanje percepcije kvalitete svake komponente, pri čemu ocjena iznad 5 signalizira poticajnu okolinu, a ocjena ispod 5 ograničavajuću (destimulirajuću) okolinu,
- uočavanje promjena u percepciji kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline u vremenu (u Hrvatskoj, od 2002. godine). Ovim izvještajem prezentiraju se pokazatelji za razdoblje 2016.-2018. godine,
- usporedbe razlika između percepcije kvalitete pojedine komponente poduzetničke okoline u prostoru (tj. između zemalja sudionica GEM istraživanja u istoj godini).

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (National Entrepreneurship Context Index) - novi GEM indikator

Brojnost komponenti poduzetničke okoline daje mogućnost dobrog uvida u dinamiku promjena UNUTAR poduzetničke okoline, ali otežava uvid u cjelinu kvalitete poduzetničke okoline. To omogućava NECI, novi GEM kompozitni indikator, jer predstavlja procijenjenu snagu nacionalnog poduzetničkog okvira, povezujući ocjene stanja i važnosti kojima se pojedinačno vrednuju sve komponente.

NECI se izračunava kao ponderirana aritmetička sredina važnosti i stanja (kvalitete) 12 komponenti poduzetničke okoline. Procjena važnosti temelji se na mišljenju eksperata koliko je pojedina komponenta ključna za stimuliranje i podržavanje poduzetničkih aktivnosti u gospodarstvu zemlje u godini u kojoj se istraživanje provodi. Korištenjem Likertove skale 1-10, eksperti izražavaju kako percipiraju važnost svake od 12 komponenti poduzetničke okoline pri čemu ocjena 1 indicira nimalo važno a ocjena 10 iznimno važno. Stanje (kvalitetu) pojedine komponente eksperti procjenjuju korištenjem Likertove skale 1-9, pri čemu 1 znači potpuno neslaganje s tvrdnjom, 10 potpuno slaganje. Sumarne ocjene stanja se u izračunu NECI indeksa transponiraju na skalu od 1 do 10. Izračun NECI indeksa temelji se na sljedećoj formuli:

$$NECI = \frac{W1SV1+W2SV2+W3SV3+W4SV4+W5SV5+W6SV6+W7SV7+W8SV8+W9SV9+W10SV10+W11SV11+W12SV12}{W1+W2+W3+W4+W5+W6+W7+W8+W9+W10+W11+W12}$$

W1-12 – ponder važnosti komponente,

SV1-SV12 – ocjena stanja (kvalitete) sumarnih komponenti

NECI vrijednosti za pojedinu zemlju predstavljaju procijenjenu snagu nacionalnog poduzetničkog okvira unutar kojeg se događa poduzetnička aktivnost na individualnoj razini. Dobivena ponderirana vrijednost NECI indeksa interpretira se korištenjem raspona 1 do 10, pri čemu je 1 = vrlo loš poduzetnički kontekst, 10 = vrlo dobar poduzetnički kontekst. Te vrijednosti su osnova za rangiranje poduzetničke okoline / konteksta zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju.

Izračun NECI indeksa u 2018. godini omogućio je rangiranje zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju po kriteriju snage poduzetničke okoline, kojom se procjenjuje koliko je kontekst stimulirajući ili ograničavajući za poduzetničko djelovanje (Tablica 44).

Tablica 44 NECI indeks

Godina	Hrvatska	EU		Grupa zemalja po razvojnom kriteriju*	
		Prosjeak/Najviši	Rang Hrvatske**	Prosjeak/Najviši	Rang Hrvatske**
2018.	3,83	5,12 6,51 Nizozemska	18/18	5,22 6,69 Katar	32/32

NECI vrijednosti u rasponu od 1–10 (1-vrlo loša poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

* visoka razina bruto domaćeg dohotka po stanovniku

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Koliko je ovaj pokazatelj relevantan može se vidjeti iz pregleda zemalja s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom. Visoko rangirane zemlje imaju u pravilu i veću kvalitetu poduzetničke aktivnosti (veće učešće ljudi koji prepoznaju prilike u svojoj sredini, veće učešće pokrenutih poslovnih pothvata zbog uočene prilike, više inovativnih poslovnih pothvata) (Tablica 45).

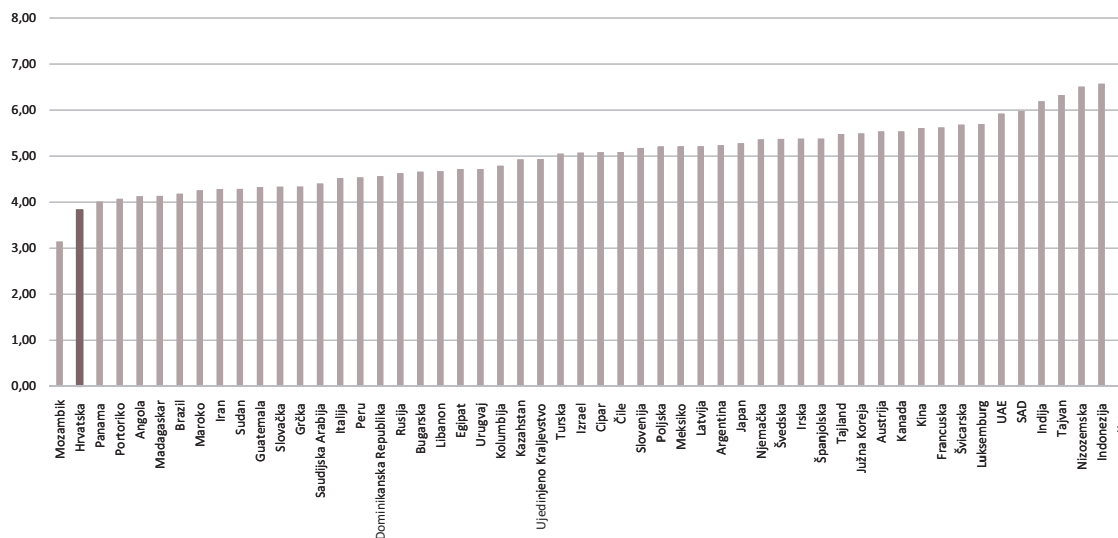
Tablica 45 Zemlje s najboljim i najlošijim poduzetničkim kontekstom – NECI indeks

EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
5 najboljih	5 najlošijih	5 najboljih	5 najlošijih
6,51 Nizozemska	3,83 Hrvatska	6,69 Katar	3,83 Hrvatska
5,70 Luksemburg	4,34 Slovačka	6,51 Nizozemska	4,01 Panama
5,62 Francuska	4,34 Grčka	6,33 Tajvan	4,07 Portoriko
5,54 Austrija	4,52 Italija	5,98 SAD	4,34 Slovačka
5,38 Irska i Španjolska*	4,66 Bugarska	5,92 UAE	4,34 Grčka

*Švedska 5,37; Njemačka 5,36

U evaluaciji snage poduzetničkog konteksta sudjelovale su 54 zemlje (od kojih pet zemalja: Dominikanska Republika, Kazahstan, Latvija, Meksiko i Mozambik nisu sudjelovale u istraživanju poduzetničke aktivnosti) (Slika 10).

Slika 10 NECI indeks - sve GEM zemlje, 2018.

NECI vrijednosti u rasponu od 1–10 (1-vrlo loša poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Od 54 zemlje obuhvaćene GEM istraživanjem, Nizozemska je s NECI 6,5 rangirana na 3. mjestu po snazi poduzetničke okoline (iza Katara NECI 6,7 i Indonezije NECI 6,6), a Hrvatska s NECI 3,83 je na 53. mjestu (Mozambik je na zadnjem mjestu).

Komponente poduzetničke okoline

Dok je NECI integralni indikator snage poduzetničke okoline, uvid u kvalitetu pojedinih komponenti omogućava prepoznavanje onih koje svojom nedjelotvornošću predstavljaju „usko grlo“ i time snižavaju snagu cjelokupne poduzetničke okoline.

U tablicama 46 do 58 prezentirane su prosječne ocjene za svaku od 12 komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj za razdoblje 2016.-2018. godine. Prosječne vrijednosti za EU zemlje uključene u GEM istraživanje u tim godinama omogućavaju usporedbu dinamike promjena u Hrvatskoj i u EU, a „udaljenost“ od najbolje ocijenjene komponente može se dodatno analizirati korištenjem razlika u ocjenama pojedinih tvrdnji kojima se mjeri kvaliteta određene komponente poduzetničke okoline. Usporedba s najbolje ocijenjenim komponentama poduzetničke okoline u svim zemljama uključenim u GEM istraživanje u 2018. godini (54 zemlje) proširuje platformu učenja iz najbolje prakse oblikovanja poduzetničke okoline.

Pristup novcima

Po ocjenama kvalitete pristupa novcima (Tablica 46) Hrvatska u cijelom promatranom razdoblju zaostaje za prosjekom EU zemalja uključenih u GEM istraživanje. U 2018. godini potvrđene su konstatacije izrečene i u prošlim godinama: iako na tržištu novca postoji značajna ponuda bankarskih kredita, u Hrvatskoj se problem nedostatka odgovarajuće vrste novca (rizični kapital, vlasnički kapital) za nove ili rastuće poduzetničke pothvate ponavlja u svim godinama GEM istraživanja. Izlazak na tržište dionica još uvijek je zanemariva strategija hrvatskih poduzeća za financiranje poslovnog rasta.

Tablica 46 Pristup novcima, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	3,79	4,48	5,52	Nizozemska	3,32	Cipar
2017.	4,02	4,48	6,01	Nizozemska	3,22	Grčka
2018.	3,97	4,73	5,85	Nizozemska	3,77	Cipar

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima SAD (5,95), a najlošiju Mozambik (1,71).

Vladine politike prema poduzetništvu

U GEM istraživanju se vladine politike prema poduzetništvu promatraju kroz dva aspekta: vladine politike kojima se identificiraju prioriteti i podrška poduzetništvu i vladine politike usmjerene prema poreznoj politici i pojednostavljenju regulatornog okvira unutar kojeg se odvija poduzetnička aktivnost. Ocjene obje skupine vladinih politika (Tablica 47 i Tablica 48) u cijelom su promatranom razdoblju niže od prosjeka za EU zemlje, a ujedno su i među najnižim ocjenama u usporedbi s ostalim komponentama poduzetničke okoline u Hrvatskoj (vidjeti Tablicu 59). Posebno niske ocjene su za vladine politike prema regulatornom okviru (u sve tri promatrane godine Hrvatska je imala najniže ocijenjene vladine politike prema regulatornom okviru od svih EU zemalja, a tako je bilo i u 2015. godini). Od deset najniže ocijenjenih tvrdnji u vezi s komponentama poduzetničke okoline u razdoblju 2016.-2018. godina istih pet je vezano za vladine politike (nova i rastuća poduzeća teško se nose s birokracijom, pravnim i regulatornim zahtjevima; porezni teret za nova i rastuća poduzeća; nekonzistentnost i nepredvidivost porezne politike; država ništa ne čini da promijeni nepovoljni položaj novih poduzeća prilikom sudjelovanja u javnim nabavkama; nemogućnost dobivanja svih potrebnih dozvola i potvrda u roku od tjedan dana)⁴⁰ (Tablica 61).

Tablica 47 Vladine politike – prioriteti i podrška, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	2,8	3,98	5,87	Francuska	2,61	Bugarska
2017.	3,26	4,18	5,56	Francuska	2,98	Bugarska
2018.	2,82	4,24	5,86	Francuska	2,42	Slovačka

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Indija (6,33), a najlošiju Mozambik (1,83).

Tablica 48 Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	2,18	3,90	6,34	Estonija	2,18	Hrvatska
2017.	2,14	3,93	5,75	Nizozemska	2,14	Hrvatska
2018.	2,1	3,99	5,40	Nizozemska	2,10	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Katar (5,79), a najlošiju Brazil (2,03).

⁴⁰ Ovi aspekti vladinih politika prema poduzetništvu bili su najslabije ocijenjeni i u razdoblju 2012.-2014. godine.

Pod povećalom 6

Obiteljski poslovni pothvati (poduzeća, obrti) – važni, ali ispod radara zakonske regulative

Iako u Hrvatskoj ima oko 38% obiteljskih poduzeća čiji vlasnici su 55+ godina stari*, zakonski okvir i vladina potpora obiteljskim poduzećima vrlo je nisko ocijenjena:

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji	Najlošiji
2018.	3,27	4,49	5,84 Njemačka	3,01 Bugarska

Od 18 EU zemalja uključenih u GEM 2018 ciklus, Hrvatska je na 15 mjestu.

GEM istraživanje je također pokazalo da je u Hrvatskoj povjerenje u obiteljska poduzeća niže od prosjeka EU (4,92 vs. 5,78) – najviša razina povjerenja je u Njemačkoj (6,73), ali istovremeno eksperti ocjenjuju da je profesionalni menadžment bolji nego obitelj u vođenju obiteljskog poslovnog pothvata (Hrvatska: ocjena 5,06; EU: ocjena 5,21). Zanimljivo je da je najveća potreba za profesionalnim menadžmentom izražena u zemlji u kojoj je izraženo najmanje povjerenje u obiteljska poduzeća (Cipar: 6,58 za profesionalni menadžment vs. 4,70 za povjerenje u obiteljska poduzeća), a potpuno obrnuto u zemlji s najvećim povjerenjem u obiteljska poduzeća (Njemačka: 4,09 za profesionalni menadžment vs. 6,73 za povjerenje u obiteljska poduzeća).

*Business Transfer Barometar Hrvatska (2015) CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva, Zagreb, str. 21.

U svim godinama od kada je Hrvatska uključena u GEM istraživanja (od 2002. godine), vladine politike prema regulatornom okviru ocjenjivane su najnižim ocjenama, što znači da ta komponenta poduzetničke okoline djeluje ograničavajuće a ne stimulirajuće na poduzetničku aktivnost. U gotovo svim izvještajima o GEM istraživanju, prikazani su primjeri ne-funkcioniranja regulatornog okvira, vodeći se kriterijem najvećih ograničenja – na primjer, sporost administracije (odsustvo primjene principa administrativne šutnje) ili kultura ne-plaćanja koja brojna poduzeća dovodi do preživljavanja ili propasti (odsustvo primjene EU direktive o zakašnjelim plaćanjima od 2011. godine - Late Payment Directive 2011/7/EU, koja regulira komercijalne transakcije između države / javnih institucija i poslovnog sektora, te komercijalne transakcije unutar poslovnog sektora). Iako su takvu lošu praksu potvrđivala i druga međunarodna istraživanja (o konkurentnosti, o lakoći poslovanja, o korupciji), regulatorni okvir još uvijek je kompliciran, administracija spora a nelikvidnost prisutna.

Prilikom izrade GEM 2017 odustali smo od upozoravanja da se godinama takva ključna ograničenja ne rješavaju i odlučili analizirati što se događa s malim, gotovo trivijalnim intervencijama u regulatorni okvir – primjer koji smo izabrali je korištenje pečata.

Pod povećalom 7

Priča o pečatu – u nastavcima

Svjetska banka u svom Doing Business Memorandumu o reformskim zahvatima za Republiku Hrvatsku (svibanj 2015. godine) preporučila je niz mjera za poboljšanje poslovnog okruženja u kratkoročnom i srednjoročnom razdoblju. Prva među preporukama je:

“Ukinuti obvezu izrade pečata društva i osigurati da se ne zahtijeva ni u praksi (preporuka je provediva u kratkom roku, no njezin učinak, odnosno puna primjena u javnom i privatnom sektoru, mogu se očekivati u srednjoročnom razdoblju).” (Memorandum, str. 12).

I što se dogodilo?

Godinu dana poslije, Vlada je donijela zaključak o ukidanju pečata (4. svibnja 2016. godine), ali i 13 godina nakon što je Visoki trgovački sud još 2003. godine konstatirao da su za pravovaljanost isprave potrebni potpisi ovlaštenih osoba, ali ne i pečat. Reformska mjera ukidanja pečata ima za cilj financijski i vremenski osloboditi poduzetnike početnike obveze izrade pečata, ali i osuvremeniti poslovnu komunikaciju izbacivanjem nepotrebnih aktivnosti.

Ovim Vladinim zaključkom trgovačka društva i ostali poslovni subjekti koji obavljaju registriranu profitnu i neprofitnu djelatnost ne moraju stavljati pečat, ali mogu ako žele tj. nema pritiska da hitno moraju mijenjati statute ili osnivačke akte. Npr. Zakon o udrugama izmijenjen je i udruge više ne moraju imati pečat. Hrvatska udruga banaka prihvatila je ovu inicijativu i banke su tokom 2017. godine prilagodile svoje interne procedure ukidanja pečata iz poslovanja. Hrvatska pošta promijenila je interne procedure te se prilikom preuzimanja pismena ne traži korištenje pečata.

Dvije su važne točke ovog Zaključka od 4. svibnja 2016. godine:

“Središnje tijela državne uprave dužna su nacрте prijedloga izmjena propisa” ...o ukidanju obveze korištenja pečata...” dostaviti na razmatranje Radnoj skupini za praćenje provedbe reformske mjere ukidanja upotrebe pečata, u roku od 15 dana od dana donošenja ovog Zaključka”. (čl. 2).

“Odredbe ovog Zaključka na odgovarajući se način primjenjuju na pravne osobe kojima je osnivač Republika Hrvatska (agencije, zavodi, fondovi i druge pravne osobe s javnim ovlastima” (čl. 4).

Epizoda 1: travanj 2018.

Analizirano je 249 propisa, u 85 je ukinuta odredba o korištenju pečata. Dvije godine poslije (travanj 2018.) još uvijek ima 142 propisa za koje Agencija za investicije i konkurentnost (odgovorna za provedbu ovog Vladinog zaključka) zna da se trebaju izmijeniti, ali nema akcije nadležnih institucija. Za preostala 22 propisa analiza je u toku. Detaljnije na <http://www.aik-invest.hr/konkurentnost/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/>

Epizoda 2: 15. ožujak 2019.

Isti tekst, ista tablica, isti podaci o tome što je napravljeno, što nije, kao i u travnju 2018. godine. Jedina promjena je što se ti podaci sada nalaze na http://investcroatia.gov.hr/konkurentnost__trashed/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/

Možda je jedino znakovita riječ *trashed* u prethodno navedenoj poveznici (hrvatski: smeće!).

Ako je ukinuti pečat tako teško, koliko vremena treba za pojednostavljanje regulatornog okvira u kojem djeluje gospodarstvo?

Ipak, ne odustajemo: ponavljamo poziv iz prošle godine, koji je još uvijek na navedenoj stranici:

“...sve uočene nepravilnosti u provođenju reforme mogu se prijaviti na adresu elektroničke pošte pecat@vlada.hr”

Vladini programi za poduzetništvo

Iako su vladini programi za poduzetništvo (Tablica 49) bolje ocijenjeni od vladinih politika prema poduzetništvu, i dalje su ocjene u svim godinama ispod prosjeka EU zemalja, ne pokazuju tendenciju poboljšanja i značajnije su bliže najlošijima nego prosjeku EU. Jedna od deset najlošije ocijenjenih tvrdnji o poduzetničkoj okolini u 2018. godini (Tablica 61) odnosi se na vladine programe za poduzetništvo (korištenje vladinih programa za poduzetništvo nije moguće ostvariti kroz kontakt s jednom agencijom), a i u prethodnim godinama bila je među 15 najlošije ocijenjenih tvrdnji.

Tablica 49 Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	3,46	4,46	6,28	Austrija	2,86	Grčka
2017.	3,6	4,55	6,04	Nizozemska	3,24	Grčka
2018.	3,29	4,69	6,27	Luksemburg	3,29	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Luksemburg (6,27), a najlošiju Mozambik (2,25).

Pod povećalom 8

Vladini programi podržavanja razvoja poduzetništva – od potpornih institucija i tehnološke opremljenosti poduzeća do inovacijskih vaučera

Hrvatska još od 2000. godine posvećuje pažnju razvoja poduzetništva brojnim programima, koji su bili u krilu odgovornosti relevantnog ministarstva (Ministarstva poduzetništva i obrta ili Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva ili Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta). Još uvijek su aktualna i dva strateška dokumenta (Strategija razvoja poduzetništva u Republici Hrvatskoj 2013.-2020. i Strategija razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014.-2020.), ali nema redovitog praćenja što se događa sa identificiranim ciljevima. Iz analize vladinih programa za poduzetništvo teško je uočiti njihovu povezanost sa navedenim strateškim dokumentima.

Programski fokus bio je uglavnom na izgradnji poduzetničke infrastrukture: poduzetničke zone, klasteri, centri za poduzetništvo. Puno je novaca uloženo, što je i doprinijelo da je Profesionalna i komercijalna infrastruktura kao komponenta poduzetničke okoline jedna od bolje ocijenjenih komponenti u Hrvatskoj (Tablica 59), iako na zadnjem mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2018. godini. Analizirajući promjene u fokusu vladinih programa za poduzetništvo u razdoblju 2016.-2018. godine očit je pomak prema jačanju inovativnosti proizvoda u malim i srednjim poduzećima. Dok su u 2016. i 2017. godini dominirali programi za razvoj poduzetničkih potpornih institucija i programi za jačanje tehnološkog kapaciteta malih i srednjih poduzeća, u 2018. godini svi programi (osim jednog) su fokusirani na jačanje konkurentnosti malih i srednjih poduzeća (kroz inovativnost u području proizvoda). Jedan program izvan područja inovativnosti namijenjen je promociji poduzetništva, čime se doprinosi stvaranju poduzetničke kulture.

Taj dugi put mogao je biti kraći – povratna informacija o kvaliteti vladinih programa bila je raspoloživa kroz GEM istraživanje (a bila je potvrđena i istraživanjima Svjetskog gospodarskog foruma, gdje je tehnološka spremnost poduzeća uvijek bila bolje vrednovana od inovativnosti).

Da bi novci poreznih obveznika angažiranih u ovim programima bila isplativa investicija u razvoj poduzetničkog kapaciteta zemlje, potrebno je osigurati redovitu javnu evaluaciju efekata, ali ne kroz broj odobrenih potpora, nego izraženih kroz jačanje inovativne dimenzije poslovanja (npr. učešće u prihodima od prodaje novih proizvoda, učešće u prihodima od internacionalizacije, nova radna mjesta).

Poduzetničko obrazovanje

Već dugi niz godina, obrazovanje za poduzetničke kompetencije ima visoki prioritet u politikama Europske unije, kao ključna komponenta jačanja kapaciteta poduzetničkog ponašanja te je definirana i ključnom cjeloživotnom kompetencijom⁴¹. Povezanost poduzetničke aktivnosti i osposobljenosti za poduzetničko djelovanje potvrđuju i podaci o tome da su obrazovanije osobe češće poduzetnički aktivne od manje obrazovanih (Tablica 32, Poglavlje 3).

U svim promatranim godinama, tercijarno obrazovanje (Tablica 51) je bolje ocijenjeno od osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja (Tablica 50) s obzirom na doprinos stvaranju poduzetničkih kompetencija. Među deset najniže ocijenjenih tvrdnji u razdoblju 2016.-2018. (Tablica 61) čak su tri tvrdnje o tome da osnovno i srednjoškolsko obrazovanje ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija, kreativnosti i inicijativnosti, niti razumijevanju tržišnog gospodarstva (a to je bilo i u razdoblju 2013.-2014.). Dugotrajnost tako drastičnog zaostajanja za prosjekom EU, nameće Hrvatskoj obavezu temeljitog upoznavanja s najboljom praksom europskih zemalja koje su referentne za koncipiranje obrazovanja za razvoj poduzetničkih kompetencija (posebno Nizozemske, koja svoje prvenstvo drži u cijelom promatranom razdoblju u svim razinama obrazovanja).

Tablica 50 Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	2,47	3,19	5,41	Nizozemska	2,16	Mađarska
2017.	2,39	3,34	5,59	Nizozemska	2,26	Poljska
2018.	2,45	3,26	5,40	Nizozemska	2,45	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Katar (6,08), a najlošiju Saudijska Arabija (1,75).

Tablica 51 Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	3,83	4,56	5,85	Nizozemska	3,33	Poljska
2017.	3,69	4,67	6,18	Nizozemska	3,69	Hrvatska
2018.	3,71	4,75	6,18	Nizozemska	3,71	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Katar (6,57), a najlošiju Mozambik (2,26).

Hrvatska je daleko od prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje (u 2018. godini bila je i zemlja s najnižim ocjenama za obje kategorije obrazovanja). Za doprinos tercijarnog obrazovanja razvoju poduzetničkih kompetencija, Hrvatska je bila najlošija i u 2015. i u 2017. godini. I pored dobrih individualnih inicijativa u poticanju iskustvenog učenja, još uvijek je obrazovanje za poduzetničke kompetencije ili ekstra-kurikularno ili implementirano kroz posebne predmete, a ne kao transverzalna kompetencija.

⁴¹ RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC). U dokumentu Entrepreneurship 2020 Action Plan iz 2013. godine Europska unija je identificirala dvije glavne inicijative za stvaranje nove generacije poduzetnika u Europi (poduzetničko obrazovanje i razvoj kulture poduzetničkog djelovanja).

Pod povećalom 9

O obrazovanju i poduzetničkoj aktivnosti

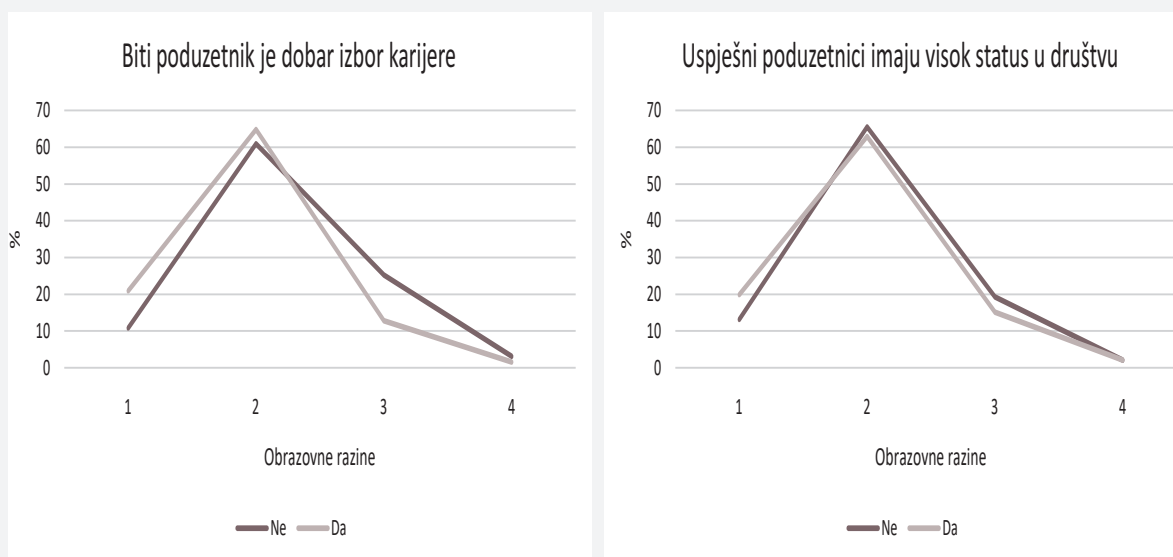
(od mita o poduzetniku koji se postaje rođenjem do poduzetničkih kompetencija koje nastaju učenjem)

Napori Europske unije u pravcu osnaživanja poduzetničkog kapaciteta na individualnoj razini konzistentni su i definirani kao prioriteta od 2006. godine, kada je poduzetnička kompetencija uvrštena u osam cjeloživotnih kompetencija. Transverzalnost poduzetničkih kompetencija zahtijeva i prilagođavanje načina učenja (iskustveno) od najranijih obrazovnih razina. Zbog toga je Europska unija prihvatila 2016. godine okvir za izgradnju poduzetničkih kompetencija EntreComp⁴². Ovakve inicijative Europske unije u potpunosti podržavaju rezultati GEM istraživanja koji godinama potvrđuju da je poduzetničko ponašanje uvjetovano razinom obrazovanja za poduzetničke kompetencije.

Na temelju podataka prikupljenih kroz anketiranje odrasle populacije, vidljivo je da obrazovanje utječe na sve poduzetničke atribute (prepoznavanje prilika, vlastite osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera – osim straha od promašaja) te na pokazatelje poduzetničke aktivnosti (Tablica 33 i Tablica 34, poglavlje 3), što je potvrdila i analiza statističke značajnosti tog utjecaja.

Isti obrazac nije prepoznatljiv kada se analiziraju stavovi ljudi prema društvenim vrijednostima relevantnim za poduzetničku kulturu. Obrazovaniji ne smatraju da biti poduzetnik je dobar izbor karijere, češće to smatraju manje obrazovani. Mišljenje o niskom društvenom statusu uspješnih poduzetnika u Hrvatskoj gotovo podjednako dijele i ljudi s nižom i višom razinom obrazovanosti.

Obrazovna razina i društvene vrijednosti, 2018. - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti

1 – niže od srednje škole 2 – srednja škola 3 - tercijarno obrazovanje 4 – postdiplomsko obrazovanje

Takvi stavovi upozoravaju na odsustvo poduzetničke kulture, odnosno njezino urušavanje. Istovremeno su i hitan poziv na intervenciju brojnim institucijama: vladinim politikama u području obrazovanja, obrazovnim institucijama, medijima, ali i pravosuđu na bržem sankcioniranju loših primjera.

Obrazovanje za poduzetničke kompetencije i društvene vrijednosti relevantne za poduzetničku kulturu imaju ključni utjecaj na oblikovanje poduzetničkih atributa na individualnoj razini, te zbog toga zabrinjava višegodišnje pozicioniranje Hrvatske na začelju upravo po doprinosu obrazovanja stvaranju poduzetničkih kompetencija i društvenih vrijednosti o poduzetništvu.

Zavisnost poduzetničkog ponašanja i obrazovanosti za poduzetničke kompetencije vidljiva je u svim zemljama:

⁴² EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework
<https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/entrecomp-entrepreneurship-competence-framework>

Obrazovna razina i ukupna rana poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, u zemljama koje su sudjele u GEM istraživanju, 2018. - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti

Obrazovna razina	Hrvatska	EU (17 zemalja) TEA - %	Grupa zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku (31 zemlja) TEA - %	Sve GEM zemlje (49 zemalja) TEA - %
Niže od srednje škole	2,7	4,79	7,83	10,29
Srednja škola	10,0	6,83	8,52	11,66
Tercijarno obrazovanje	13,4	9,61	11,71	14,08
Postdiplomsko obrazovanje	18,7	12,64	14,28	18,06

Najizraženija povezanost obrazovnih razina i ukupne rane poduzetničke aktivnosti, mjerene TEA indeksom u Europskoj uniji je u Austriji (više od srednjoškolske razine), Nizozemskoj (za srednjoškolsku razinu) i Švedskoj (za tercijarnu razinu).

Nije li to dovoljno argumenata za intervencije u obrazovni sustav Hrvatske, u cilju jačanja poduzetničkog kapaciteta na individualnoj razini, kroz učenje?

Transfer istraživanja i razvoja

Konkurentnost poduzeća rezultat je inovativnosti u području proizvoda, tehnologije, organizacije i načina dolaska do kupaca. Razina održivog inovativnog kapaciteta poduzeća ovisi o djelotvornom transferu znanja s istraživačkih institucija u poslovnu praksu (Tablica 52). Po kvaliteti ove komponente, Hrvatska je ili najlošija ili blizu tome u cijelom promatranom razdoblju, od svih EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, a tako je bilo i 2015. godine.

Tablica 52 Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji	Najlošiji
2016.	2,73	4,14	5,29	Nizozemska
2017.	3,29	4,16	5,29	Nizozemska
2018.	2,97	4,20	5,30	Nizozemska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Katar (5,77), a najlošiju Mozambik (1,91).

Problem jaza između ulaganja u tehnološku opremljenost poduzeća i inovativnog kapaciteta TEA poduzetnika (početnika i novih, do 42 mjeseca starosti) i „odraslih“ poslovnih pothvata identificiran kroz mišljenja anketirane populacije, potvrđen je i ocjenama eksperata o neodgovarajućoj suradnji istraživačkog i poslovnog sektora. Iako su poduzeća u Hrvatskoj tehnološki bolje opremljena od prosjeka EU zemalja (Tablica 16 i Tablica 17, poglavlje 2), po inovativnosti proizvoda daleko su od najboljih u EU (Tablica 18 i Tablica 19, poglavlje 2). Suradnja istraživačkog i poslovnog sektora je neophodna kako bi se kroz inoviranje proizvoda povećala konkurentnost, a time i ostvarila kapitalizacija ulaganja u tehnološku opremljenost poduzeća.

Nedjelotvornost ove komponente poduzetničke okoline Hrvatske nije novost, jer je evidentna u cijelom razdoblju sudjelovanja Hrvatske u GEM istraživanju (od 2002. godine). U svim godinama transfer istraživanja i razvoja djeluje ograničavajuće, a ne stimulirajuće na poduzetničku aktivnost u Hrvatskoj. U 2018. godini ocjene svih dimenzija (osim jedne) kroz koje se promatra kvaliteta procesa transfera znanja iz istraživačkih institucija u poslovni sektor pogoršane su u odnosu na 2017. godinu (Tablica 53).

Tablica 53 Transfer istraživanja i razvoja – prosječne ocjene pojedinačnih izjava kojima se opisuje ova komponenta poduzetničke okoline, Hrvatska*

Izjava	2015.	2016.	2017.	2018.
Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	2,58	2,6	3,05	2,66
Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	2,62	2,51	3,3	2,86
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju.	2,69	2,6	3	2,71
Postoji adekvatna financijska potpora vlade koja omogućuje da mala i rastuća poduzeća pribave novu tehnologiju.	3,59	3,36	3,63	3,00
Znanstvena i tehnološka infrastruktura efikasno podupire stvaranje svjetske klase tehnološki intenzivnih poslovnih pothvata u najmanje jednom području.	2,74	2,79	3,03	3,21
Postoji adekvatna potpora raspoloživa inženjerima i znanstvenicima kojom se olakšava komercijalizacija njihovih ideja kroz nova i rastuća poduzeća.	2,84	2,59	3,33	2,79

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Vrlo niske ocjene za sve dimenzije suradnje istraživačkog i poslovnog sektora treba promatrati u kontekstu niske inovativnosti poslovnih pothvata (izraženo novim proizvodima) i niske internacionalizacije zbog nedostatka konkurentnih proizvoda. Zbog toga, Hrvatska ima vrlo usku osnovicu „odraslih“ poduzeća (62% od prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanju, Tablica 12, poglavlje 2), koja sužava bazen iz kojeg se mogu razvijati rastuća poduzeća. Osim toga, za jačanje učešća brzorastućih poduzeća potrebno je osigurati znanja i podršku za transformiranje ulaganja u tehnološku opremljenost (Tablice 16 i 17, poglavlje 2) u inovativne, konkurentne proizvode (Tablice 18 i 19, poglavlje 2).

Izlazak iz „crvenog oceana“ u kojem se nalazi većina poslovnih pothvata u Hrvatskoj zbog niske inovativnosti i konkurentnosti moguć je samo konzistentnim intervencijama u sve prikazane dimenzije transfera istraživanja i razvoja, kroz dugoročne, ali istovremene i povezane politike u području znanosti, obrazovanja i financiranja inovativnosti.

Pod povećalom 10

Inovacijski vaučeri – novina u programima za razvoj poduzetništva

Program Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta Inovacijski vaučeri sa 50 milijuna kuna (otvoren u svibnju 2018. korištenjem sredstava Europskog fonda za regionalni razvoj) s trajanjem do 29.6.2020. prvi je takav program u Hrvatskoj. Vaučerski programi (npr. u Nizozemskoj) imaju višestruke efekte: razvijaju potražnju za suradnju s istraživačima / istraživačkim institucijama, kroz to doprinose inoviranju proizvoda, a time konkurentnosti malog poduzeća (ili kroz novu korisnost proizvoda, ili kroz povećanje produktivnosti).

Na natječaj o inovacijskim vaučerima u 2018. godini prihvaćeno je 8 projekata (3 u Zagrebu i po jedan u Primorsko-goranskoj, Zadarskoj, Splitsko-dalmatinskoj, Varaždinskoj i Osječko-baranjskoj županiji). U tim projektima ostvarena je suradnja malih poduzeća s istraživačkim institucijama u rješavanju različitih problema, kao npr. Ljevaonica Bujan iz Novog Marofa sa Fakultetom strojarstva i brodogradnje iz Zagreba na modernizaciji kidalice za ispitivanje vlačne čvrstoće legura; ili Marex Elektrostroj iz Zadra sa Fakultetom elektrotehnike i računarstva iz Zagreba na izradi recepcijskog softvera za nadzor i kontrolu potrošnje električne energije i vode u marinama i kampovima.

Bilo bi dobro takve informacije koristiti u programu promocije poduzetništva (kao dobre primjere).

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

Profesionalnu i komercijalnu infrastrukturu čine institucije koje pružaju poslovne usluge u izgradnji kapaciteta poduzetničkog djelovanja (od obuke do savjetovanja za pokretanje i rast poslovnog pothvata, od povezivanja s investitorima do izrade projekata) (Tablica 54). Hrvatska u svim promatranim godinama ima ispodprosječne ocjene za kvalitetu te komponente poduzetničke okoline u odnosu na EU zemlje. U 2016. i 2018. godini je i zemlja s najlošijom ocjenom, a tako je bilo i u 2015. godini.

Tablica 54 Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji	Najlošiji
2016.	4,23	5,19	6,11 Latvija	4,23 Hrvatska
2017.	4,66	5,19	6,21 Nizozemska	4,5 Italija
2018.	3,76	5,19	6,10 Nizozemska	3,76 Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Nizozemska (6,1), a najlošiju Panama (3,5).

Najveći dio vladinih programa podrške poduzetništvu bio je godinama usmjeren na institucionalni razvoj ove infrastrukture (centri za poduzetništvo, poduzetničke zone, razvojne agencije, inkubatori...), ali je očito da to nije rezultiralo razvojem odgovarajućeg portfelja usluga (većina usluga se svodi na informiranje o vladinim / EU programima podrške poduzetništvu i kako pokrenuti poslovni pothvat). Već duže vremena rezultati GEM istraživanja upućuju na nužnost temeljite analize efektivnosti postojećih vladinih programa prema ovoj komponenti poduzetničke okoline, uz prepoznavanje dobre prakse izvan Hrvatske, prvenstveno u Nizozemskoj.

Za ostvarivanje konkurentnosti i rasta, poduzećima su potrebne sofisticiranije usluge, kao što je suradnja s istraživačkim sektorom, te uvjeti za uključivanje u lance vrijednosti (kao što su kvalitetni pod-ugovarači i dobavljači), a upravo ta dimenzija profesionalne i komercijalne infrastrukture najslabije je ocijenjena. Poduzeća ne mogu lako doći do dobrih pod-ugovarača, dobavljača i konzultanata, odnosno ne mogu si priuštiti troškove njihovog korištenja (ocjene 3,03 i 2,65 u 2018. godini). Pored podrške za pokretanje i rasta poslovnog pothvata, institucije profesionalne i komercijalne infrastrukture bi trebale biti osposobljene i za rad s poslovnim pothvatima koji izlaze iz poslovanja.

Pod povećalom 11

Transfer vlasništva – nastavak ili novi početak, a ne kraj poslovnog pothvata

Uz pokretanje i rast poduzeća, prijenos poslovanja (eng. *business transfer*) predstavlja kritičnu fazu u životnom ciklusu poduzetničkog pothvata. Svake godine u Europskoj uniji kroz proces prijenosa poslovanja prolazi oko 450 000 poduzeća s oko 2 milijuna zaposlenih. U oko 150 000 poduzeća prijenosu poslovanja ne pristupa se na adekvatan način čime se u pitanje dovodi oko 600 000 radnih mjesta².

U Hrvatskoj, aktualnost problematike prijenosa poslovanja posebno je naglašena zbog velikog broja prijenosa vlasništva i upravljanja s kojima će se uskoro suočavati vlasnici poduzeća osnovanih 1990-ih godina. Provedeno istraživanje *Business Transfer Barometar Hrvatska* upozorilo je na slične odnose kao i u EU: od 16.590 poduzeća čiji vlasnici (55+ godina starosti) bi trebali započeti planirati proces prijenosa poslovanja, jedna trećina poduzeća (5 300) je rizična, jer njihovi vlasnici podcjenjuju kompleksnost i vrijeme potrebno za vlasničke promjene³.

U skladu s ovim spoznajama i preporukama Europske komisije, CEPOR je 2015. kreirao preporuke za razvoj sustava podrške malim i srednjim poduzećima u procesu *business transfera*: **Preporuka 1:** Pokretanje kampanja usmjerenih na jačanje svijesti vlasnika malih i srednjih poduzeća o kompleksnosti *business transfer* procesa i važnosti pravovremene pripreme; **Preporuka 2:** Sufinanciranje edukacije i savjetodavnih usluga u procesu prijenosa poslovanja; **Preporuka 3:** Jačanje kvalitete i dostupnosti savjetodavne podrške za prijenos poslovanja; **Preporuka 4:** Usvajanje definicije i uvođenje statističkog praćenja obiteljskih poduzeća u Hrvatskoj, te razvijanje i sufinanciranje programa podrške za uspješan generacijski transfer; **Preporuka 5:** Promocija preuzimanja poduzeća kao modela započinjanja i širenja poduzetničke aktivnosti, te kreiranje pratećih financijskih instrumenata; **Preporuka 6:** Sufinanciranje razvoja nacionalnog virtualnog tržišta za spajanje kupaca i prodavatelja malih i srednjih poduzeća kroz javno-privatno partnerstvo.

Hrvatska može učiti iz nekih primjera dobre europske prakse: Belgijski **Sowaccess** (<http://www.sowaccess.be/fr>) je regionalna agencija (osnovana i financirana od države) koja upravlja s dvije platforme za prijenos poslovanja mikro i malih poduzeća na području Valonije, organizira Buyers' Club edukativni program za zainteresirane kupce malih i srednjih poduzeća, provodi program certifikacije konzultanata za prijenos poslovanja, te organizira Business Transfer Week u cilju promocije prijenosa poslovanja. Španjolska **Reempresa** (<http://www.reempresa.org/>) nastala je u okviru katalonske udruge poslodavaca Cecot, uz sufinanciranje sredstvima katalonske vlade, Europske unije i katalonske udruge poslovnih anđela. Program podrške za prijenos poslovanja Reemprese temelji se na *on-line* platformi koja omogućava povezivanje prodavatelja i kupaca mikro i malih poduzeća na području Katalonije. Djelovanje platforme uključuje brojne promotivne i edukativne aktivnosti o preuzimanju uhodanog biznisa, te dobru povezanost sa svim komponentama poduzetničkog ekosistema.

Od 2014. godine CEPOR je član TRANSEO – Europskog udruženja za prijenos poslovanja čiji članovi su Sowaccess, Reempresa i druge organizacije koje uspješno razvijaju podršku za prijenos poslovanja na regionalnoj i nacionalnoj razini. Uvidom u dobru europsku praksu, CEPOR je u Hrvatskoj pokrenuo brojne inicijative u cilju razvoja ekosistema za prijenos poslovanja u Hrvatskoj: *Business Transfer Barometar* istraživanje, radionice za poduzetnike pred mirovinom pod nazivom "Što s poduzećem nakon odlaska u mirovinu – prepustiti djeci, prodati ili nešto treće?", konferenciju *Forum obiteljskih poduzeća i prijenosa poslovanja*, edukativni program za vlasnike rastućih poduzeća *Klub kupaca malih i srednjih poduzeća*. Daljnje aktivnosti CEPORA uključuju organizaciju Tjedna obiteljskog poduzetništva i prijenosa poslovanja u Hrvatskoj, te razvoj tržišta (platforme) za kupoprodaju mikro i malih poduzeća u Hrvatskoj.

www.cepor.hr/prijenos-poslovanja/

Otvorenost domaćeg tržišta

GEM istraživanje prati otvorenost domaćeg tržišta kroz dva aspekta: dinamičnost promjena i intenzitet barijera. U razdoblju 2016.-2018. u Hrvatskoj se nastavljaju stabilne razlike između iznadprosječne ocjene za dinamičnost (Tablica 55) i ispodprosječne ocjene za tržište bez barijera⁴⁵ (Tablica 56). Iznadprosječna ocjena za dinamičnost tržišta je otvoreni poziv za pokretanje poslovnih pothvata i investiranje, čiju realizaciju otežavaju tržišne barijere i nedjelotvornost regulatornog okvira.

⁴³ Business Dynamics: Start-ups, Business Transfers and Bankruptcy, European Commission, 2011.

⁴⁴ Alpeza, M., Grubišić, N., Mikrut, M. (2015). Business Transfer Barometar Hrvatska, CEPOR, Zagreb - istraživanje su financijski podržali Ministarstvo poduzetništva i obrta, Privredna banka Zagreb, Hrvatska udruga poslodavaca i Deloitte d.o.o. – vidjeti <http://www.cepor.hr/wp-content/uploads/2015/03/BUSINESS-TRANSFER-BAROMETAR-HR-web.pdf>

⁴⁵ Tvrdnje kojima se opisuje tržište bez barijera su: mogućnosti novih i rastućih poduzeća u prevladavanju barijera ulaska na tržište, te ostvarivanje prava na lojalno tržišno natjecanje.

Tablica 55 Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	5,48	4,83	6,25	Poljska	3,63	Portugal
2017.	5,79	4,79	6,6	Poljska	3,51	Luksemburg
2018.	5,13	4,48	5,86	Nizozemska	3,89	Luksemburg

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Sudan (7,46), a najlošiju Urugvaj (3,73).

Tablica 56 Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	3,26	4,57	6,17	Nizozemska	3,26	Hrvatska
2017.	3,16	4,42	6,1	Nizozemska	3,16	Hrvatska
2018.	3,01	4,58	7,66	Nizozemska	3,01	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Tajvan (5,91), a najlošiju Panama (2,97).

Dugotrajnost problema s tržišnim barijerama (Hrvatska je imala tu komponentu ocijenjenu kao najlošiju u skupini EU zemalja ne samo u sve tri promatrane godine, nego i u razdoblju 2012. - 2015. godine) povezana je s ocjenama o vladinim politikama prema brzini i lakoći regulatornog funkcioniranja (Tablica 46), po kojima je Hrvatska najlošija među zemljama EU koje su u tom 7-godišnjem razdoblju sudjelovale u GEM istraživanju. Rezultat toga su brojne izgubljene poslovne prilike koje su se mogle realizirati kroz domaća i strana investiranja. Nepoštene poslovne prakse postojećih poduzeća posebno su naglašene u razdoblju 2015.-2017. i ponovo u 2018. godini kao najvažnija barijera za ulazak novih i rastućih poduzeća na domaće tržište.

Odgovornost za ignoriranje problema kompliciranog regulatornog okruženja koje ograničava otvorenost domaćeg tržišta potvrđuju i druga istraživanja, kao što su istraživanja o lakoći poslovanja (Svjetska banka), o konkurentnosti (Svjetski gospodarski forum), o korupciji (Transparency International).

Fizička infrastruktura

O raspoloživosti i kvaliteti fizičke infrastrukture ovisi u kojoj mjeri će domaći i inozemni investitori vrednovati neku lokaciju pogodnu za svoj poslovni pothvat. Pristup ključnim resursima kao što je voda, električna energija, plin, ali i pristup tržištima, kroz infrastrukturnu povezanost: ceste, željeznica, morski, riječni, zračni promet važne su odrednice o kojima ovisi mogućnost transformiranja ideje u poslovni pothvat, ali i razvoj poslovnog pothvata. GEM istraživanje prati kvalitetu fizičke infrastrukture kroz različite pod-komponente, od prometne, komunalne do telekomunikacijske. S ocjenama iznad 5, fizička infrastruktura (Tablica 57) je najbolje ocijenjena komponenta poduzetničke okoline i svojom dostupnosti i kvalitetom djeluje podržavajuće poduzetničkoj aktivnosti u Hrvatskoj. Ipak, nema prostora za zadovoljstvo, jer u razdoblju 2016.-2018. godina ocjene padaju i udaljavaju se od prosjeka EU, a u 2017. i 2018. godini bliže su najlošije ocijenjenoj komponenti fizičke infrastrukture (Italiji).

Tablica 57 Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	6,21	6,76	8	Estonija	5,14	Italija
2017.	5,94	6,62	7,81	Nizozemska	5,39	Italija
2018.	5,61	6,59	6,71	Poljska	4,99	Italija

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Tajvan (8,13), a najlošiju Libanon (3,93).

Kulturne i društvene norme

Sve što se događa u društvu svoje uporište ima u kulturnim i društvenim normama, pa tako i oblikovanje poduzetničke okoline i osobnog poduzetničkog ponašanja. GEM konceptualni okvir definira kulturne i društvene norme kroz dimenzije samoodređenja, inicijativnosti, odgovornosti za izbor (kapacitet preuzimanje rizika) i inovativnosti.

Promjene u kulturnim i društvenim normama su najkompleksnije i vremenski najzahtjevnije. To pokazuje i stabilnost ocjena, ne samo u Hrvatskoj nego i u prosjeku EU zemalja (Tablica 58). Hrvatska ima u svim promatranim godinama 2016.-2018. (ali i u 2012., 2014. i 2015. godini) najniže ocjene za tu komponentu poduzetničke okoline. Značajno zaostajanje za prosjekom EU govori kako kulturne i društvene norme u Hrvatskoj predstavljaju ozbiljno ograničenje u izgradnji poduzetničkog kapaciteta zemlje. Ukoliko se žele ostvariti promjene, tada su potrebne fokusirane, dugoročne i međusobno konzistentne strategije, komplementarne politike, te suradnja između brojnih aktera u tim procesima (obrazovanje, vlada, poslovni sektor, civilni sektor, mediji).

Tablica 58 Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	2,95	4,23	6,42	Estonija	2,95	Hrvatska
2017.	2,96	4,52	6,66	Nizozemska	2,96	Hrvatska
2018.	2,74	4,37	6,17	Nizozemska	2,74	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2018. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima SAD (7,27), a najlošiju Hrvatska (2,74).

Djelotvornost poduzetničke okoline

Poduzetnička okolina je djelotvorna ukoliko ne otežava poduzetničku aktivnost, odnosno ako doprinosi i pospješuje kapacitet pojedinaca u prepoznavanju prilika, oblikovanju namjera za pokretanje poslovnog pothvata, u poduzetničkoj aktivnosti (pokretanje i rast poslovnog pothvata). Djelotvornost poduzetničke okoline je važna u svim fazama životnog ciklusa poslovnog pothvata, od pokretanja, rasta do izlaska.

Kako će poduzetnička okolina utjecati na poduzetničku aktivnost ovisi o kapacitetu usklađenog djelovanja svih komponenti tog sustava. Poduzetnička okolina ne može biti djelotvorna ako se ne temelji na koordiniranim nacionalnim politikama u izgradnji svake komponente i njihovoj efikasnoj umreženosti (obrazovanje, istraživanje, regulatorni okvir, porezna politika, razvijenost financijskog tržišta...). Polazište za takve intervencije je razumijevanje sistemskih karakteristika poduzetničke okoline i dimenzija kvalitete svake pojedine komponente. Sinergijski efekt međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline (djelotvornost) određen je kvalitetom najslabije komponente. Zbog toga informacije o kvaliteti pojedine komponente omogućavaju nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru intervencije u podizanju kvalitete pojedinih komponenti i njihove međusobne usklađenosti.

Ekspertne ocjene svih komponenti poduzetničke okoline u razdoblju 2016.-2018. (Tablica 59), kao i u prijašnjem razdoblju, ukazuju na stabilnost tih ocjena, u pravilu na vrlo niskoj razini.

Tablica 59 Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj*

		Pristup novcima	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulativa	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2016	Hrvatska	3,79	2,8	2,18	3,46	2,47	3,83	2,73	4,23	5,48	3,26	6,21	2,95
2017	Hrvatska	4,02	3,26	2,14	3,6	2,39	3,69	3,29	4,66	5,79	3,16	5,94	2,96
2018	Hrvatska	3,97	2,82	2,1	3,29	2,45	3,71	2,97	3,76	5,13	3,01	5,61	2,74

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Osjenčana polja pokazuju komponente poduzetničke okoline po čijoj kvaliteti je Hrvatska bila na zadnjem mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u pojedinim godinama.

Samo dvije komponente (fizička infrastruktura i dinamika promjena na domaćem tržištu) djeluju stimulirajuće na poduzetničku aktivnost (ocjene iznad 5)⁴⁶. Sve ostale komponente imaju ocjene ispod 5, što ukazuje na njihovo ograničavajuće djelovanje – posebno se niskim ocjenama ističu vladine politike, poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini i transfer istraživanja i razvoja. Šest komponenti (vladine politike prema porezima i regulativi, poduzetničko obrazovanje na tercijarnoj razini, transfer istraživanja i razvoja, profesionalna i komercijalna infrastruktura, tržišne barijere, kulturne i društvene norme) imale su i najniže ocjene u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u dvije ili u sve tri promatrane godine. U 2018. godini toj grupi se pridružuju i vladine politike prema prioritetima i podrški te poduzetničko obrazovanje – osnovno i srednje, što znači da je te godine Hrvatska od 12 komponenti imala čak osam najniže ocijenjenih u usporednoj skupini EU zemalja (osjenčana polja u Tablici 59).

Za bolji uvid u razloge zaostajanja u kvaliteti neke komponente, potrebno je analizirati ocjene pod-komponenti / izjava od kojih se konstruira pojedina komponenta. U Tablici 60 prikazane su najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, a u Tablici 61 najniže ocijenjene tvrdnje, u razdoblju 2016.-2018. kako bi se naglasila dugotrajnost karakteristika pojedine najbolje ili najlošije komponente poduzetničke okoline.

⁴⁶ Ocjene su rezultat primjene skale 1 do 9, pri čemu je ocjena 5 razdjelnica na komponente s ocjenama ispod 5 koje djeluju ograničavajuće na poduzetničku aktivnost, a ocjene iznad 5 upućuju na komponente koje stimuliraju poduzetničke aktivnosti.

Tablica 60 Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016.-2018.*

Komponenta poduzetničke okoline	Izjava	Ocjena
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može otvoriti telefonsku liniju ili dobiti pristup internetu za oko tjedan dana.	2016: 7,05 2017: 7,1 2018.: 6,82
Fizička infrastruktura	Za novo ili rastuće poduzeće nije suviše skupo dobiti dobar pristup komunikacijskoj mreži (telefon, internet, itd.).	2016: 6,7 2017: 6,62 2018: 6,0
Fizička infrastruktura	Fizička infrastruktura (ceste, komunalne usluge, komunikacija, odlaganje otpada) osiguravaju dobru potporu novim i rastućim poduzećima.	2016: 5,98 2017: 5,8 2018: 5,05
Fizička infrastruktura	Novo i rastuće poduzeće može podnijeti troškove osnovnih komunalnih usluga (plin, voda, električna energija, kanalizacija).	2016: 5,73 2017: 5,67 2018.: 5,26
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može dobiti komunalne priključke za oko mjesec dana (priključenje na plinsku, vodovodnu, električnu, i kanalizacijsku mrežu).	2018: 4,70
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena	Tržište roba i usluga namijenjenih krajnjim potrošačima dramatično se mijenja iz godine u godinu.	2016: 5,6 2017: 5,98 2018: 5,18
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena	Tržište roba i usluga namijenjenih poslovnom sektoru (poduzećima) se dramatično mijenja iz godine u godinu.	2017: 5,63 2018: 5,08
Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Novim i rastućim poduzećima, lagano je dobiti dobre bankarske usluge (tekući računi, devizne transakcije, akreditivi, i sl.)	2016: 5,5 2017: 5,63 2018: 5,03
Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Postoji dovoljan broj podugovarača, dobavljača i konzultanata za potporu novih i rastućih poduzeća.	2017: 5,18
Pristup novcima	Vladini poticaji raspoloživi su novim i rastućim poduzećima.	2017: 5,03 2018: 4,9
Pristup novcima	Kreditni izvori financiranja raspoloživi novim i rastućim poduzećima.	2018: 5,03

*ocjena 1 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 9 – potpuno slaganje s izjavom

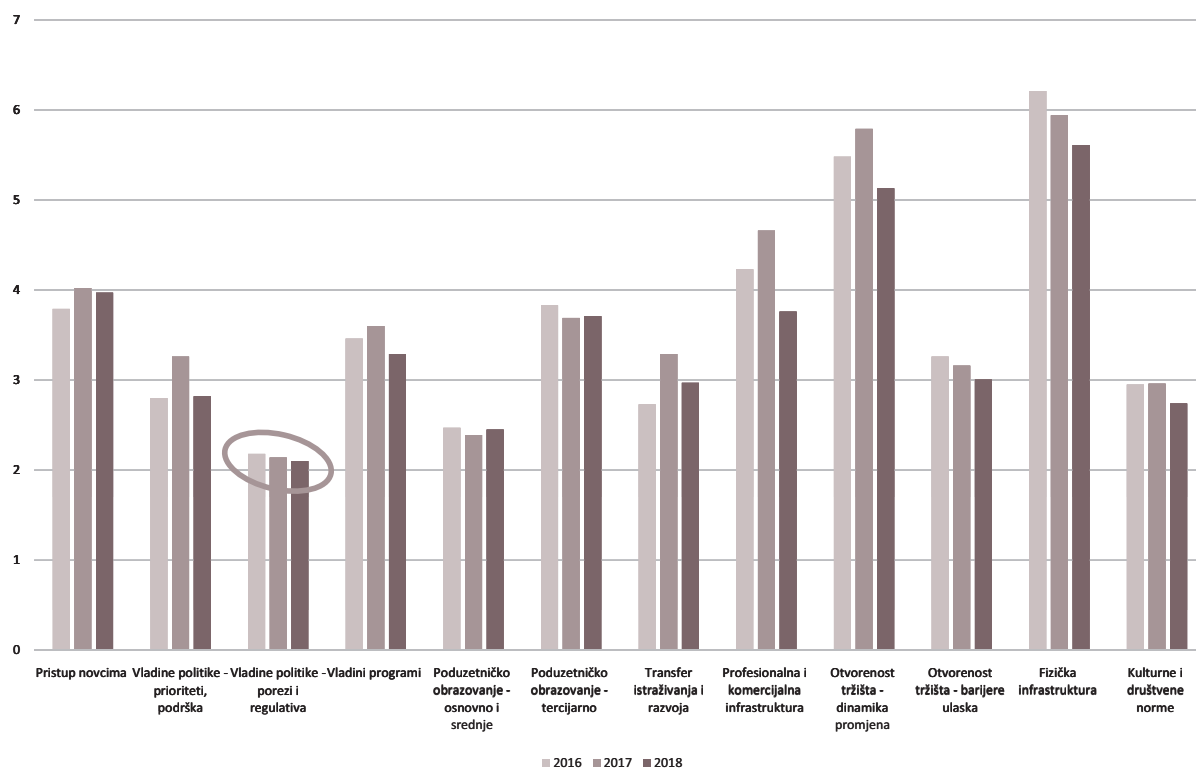
Tablica 61 Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016-2018.*

Komponenta poduzetničke okoline	Izjava	Ocjena
Vladine politike – porezi i regulativa	Novim i rastućim poduzećima nije pretjerano teško nositi se sa birokracijom, pravnim i regulativnim zahtjevima.	2016: 2,03 2017: 1,95 2018: 1,82
Vladine politike – porezi i regulativa	Visina poreznih obveza NIJE teret za nova i rastuća poduzeća.	2016: 1,88 2017: 2,31 2018: 1,92
Vladine politike – porezi i regulativa	Nova poduzeća mogu dobiti sve potrebne dozvole i potvrde u roku od tjedan dana.	2016: 2,53 2017: 1,93 2018: 2,32
Vladine politike – porezi i regulativa	Porezna i ostala vladina regulacija primjenjuje se prema novim i rastućim poduzećima, na predvidiv i konzistentan način.	2016: 2,38 2017: 2,53 2018: 2,47
Vladine politike – prioriteti, podrška	Vladine mjere i politike (na primjer javne nabavke) sustavno daju prednost novim poduzećima.	2016: 2,03 2018: 2,31
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje posvećuje adekvatnu pozornost poduzetništvu i otvaranju novih poduzeća.	2016: 2,28 2017: 2,31 2018: 2,26
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje osigurava adekvatna saznanja o principima tržišnog gospodarstva.	2018: 2,51
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje potiče kreativnost, samostalnost, te osobnu inicijativu.	2018: 2,59
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura naglašava odgovornost koju ima pojedinac (prije nego kolektiv) za upravljanje vlastitim životom	2018: 2,5
Vladini programi	Širok raspon Vladinih mjera pomoći za nova i rastuća poduzeća, može biti dobiven kontaktom sa samo jednom agencijom.	2018: 2,36

*ocjena 1 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 9 – potpuno slaganje s izjavom

Dugotrajnost najniže ocijenjenih tvrdnji o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj u razdoblju 2016.-2018. (Slika 11) i dalje upozorava na odgovornost za ne-činjenje (npr. zašto su nova poduzeća diskriminirana u sferi javnih nabavki, zašto se ništa godinama ne događa na pojednostavljenju regulatorne okoline, zašto osnovno i srednjoškolsko obrazovanje ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija itd.). Osim ocjena za pristup novcu, niti jedna komponenta ne pokazuje kontinuirano rast u razdoblju 2016.-2018., a vladine politike prema regulatornom okviru, stabilno su najniže. Ipak, jedna promjena se dogodila u fokusu vladinih programa – od 2018. godine značajnije je više programa podrške rastućim poslovnim pothvatima, od vaučera za suradnju s istraživačkim institucijama do internacionalizacije, te je za očekivati da će se to odraziti na ocjenama iduće godine.

Slika 11 Dinamika ocjena komponenti poduzetničke okoline, 2016.-2018.*

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Međunarodna usporedba je ključna, jer upozorava da može biti i drugačije, odnosno bolje i trebala bi povećavati osjetljivost i odgovornost na promjene svih institucija o kojima ovisi izgradnja i performanca poduzetničke okoline (Tablica 62, Slika 13).

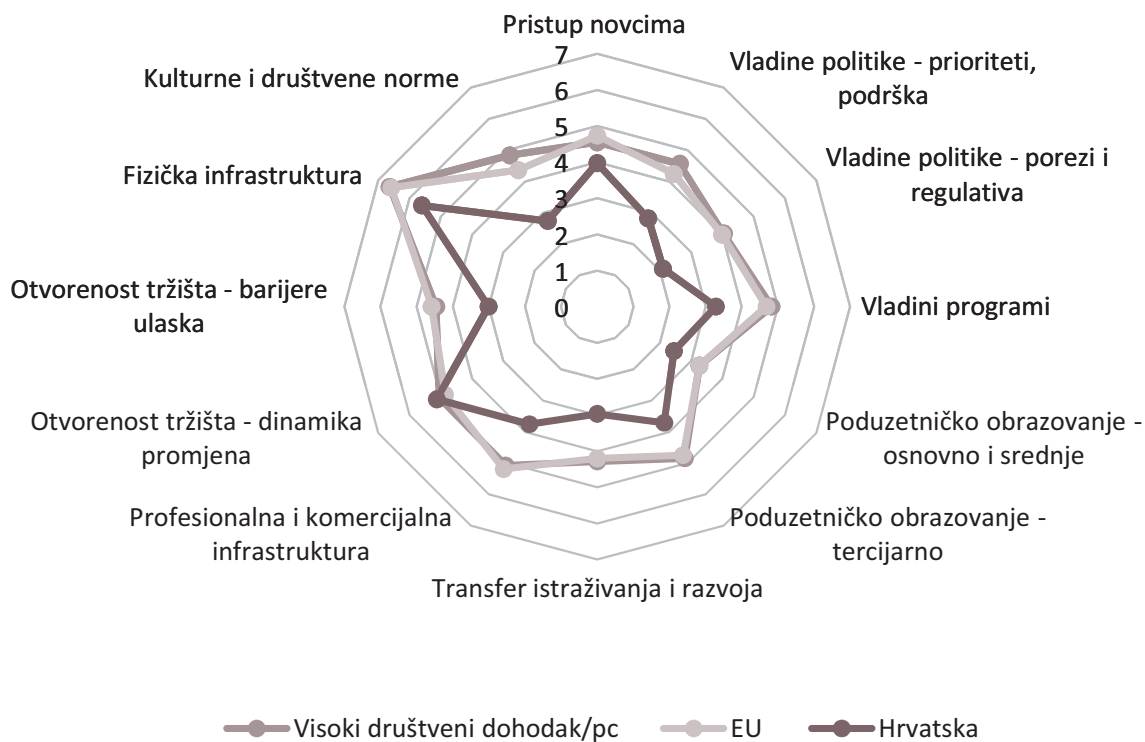
Tablica 62 Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2018.*

	Pristup novcima	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulative	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	4,55	4,57	4,04	4,82	3,27	4,85	4,28	5,07	5,05	4,46	6,63	4,84
EU	4,73	4,24	3,99	4,69	3,26	4,75	4,20	5,19	4,87	4,58	6,59	4,37
Hrvatska	3,97	2,82	2,10	3,29	2,45	3,71	2,97	3,76	5,13	3,01	5,61	2,74

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Grafički prikaz (Slika 12) još slikovitije upozorava kako je Hrvatska, koja pripada u obje usporedne skupine, unutar tih skupina na dnu po kapacitetu poduzetničke okoline.

Slika 12 Kvaliteta komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i usporednim grupacijama, 2018.

Nema niti jedne zemlje koja je najbolja u svim komponentama poduzetničke okoline, ali najbliža toj poziciji je već nekoliko godina Nizozemska, pa tako i u 2018. godini:

▪ pristup novcima	Nizozemska 5,85
▪ vladine politike - prioriteti, podrška	Francuska 5,86
▪ vladine politike – porezi i regulativa	Nizozemska 5,40
▪ vladini programi	Luksemburg 6,27
▪ poduzetničko obrazovanje – osnovno i srednje	Nizozemska 5,40
▪ poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Nizozemska 6,18
▪ transfer istraživanja i razvoja	Nizozemska 5,30
▪ profesionalna i komercijalna infrastruktura	Nizozemska 6,10
▪ otvorenost tržišta – dinamika promjena	Nizozemska 5,86
▪ otvorenost tržišta – barijere ulaska	Nizozemska 7,66
▪ fizička infrastruktura	Poljska 6,71
▪ kulturne i društvene norme	Nizozemska 6,17

Udaljenost kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj od najboljih (bez obzira čijoj zemlji pripadaju) i od prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2018. godini govori o mogućnosti učenja od dobre prakse, ali i o nužnosti bržeg učenja ukoliko želimo smanjiti zaostajanje. To se posebno odnosi na vladine politike prema porezima i regulatornom okviru, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, otvorenost tržišta – barijere, kulturne i društvene norme (Slika 13).

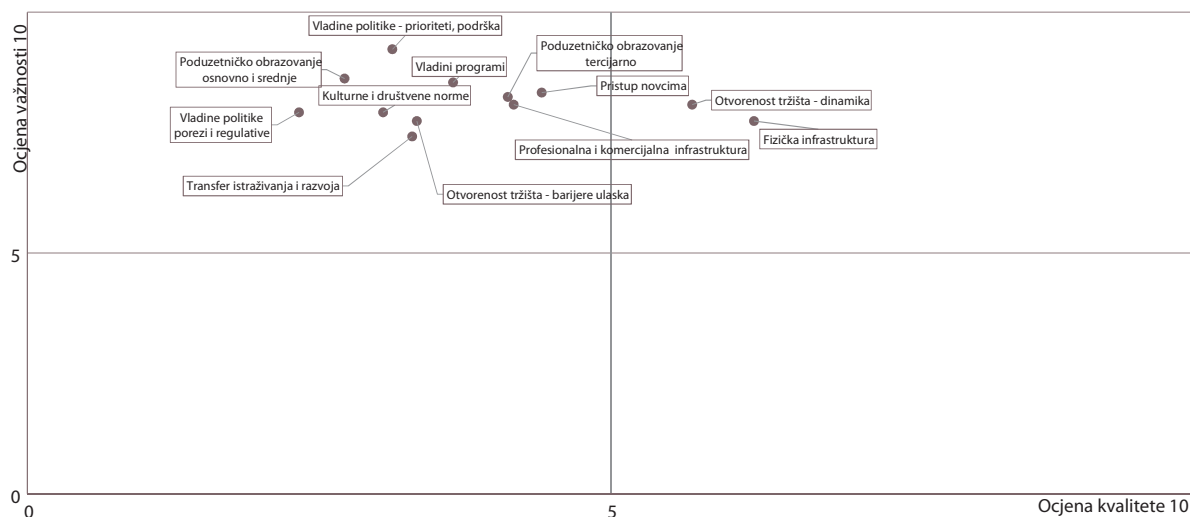
Slika 13 Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2018. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama

Usporedba ocjena kvalitete pojedinih komponenti Hrvatske i najboljih u EU još više naglašava problem nedovoljno stimulirajuće poduzetničke okoline za domaća i inozemna ulaganja u Hrvatskoj.

Ako se ove informacije o kvaliteti pojedine komponente poduzetničke okoline promatraju kroz dimenziju važnosti dobiva se dodatna informacijska vrijednost, koja omogućava bolje odlučivanja o prioritetima intervencije. Ovakvo dvodimenzionalno vrednovanje komponenti poduzetničke okoline zahtijeva i primjenu odgovarajućeg alata. Matrica važnosti i performanse (Impact Performance Matrix) je klasični strategijski alat za utvrđivanje prioriteta intervencija.

Slika 14 NECI - Važnost i kvaliteta pojedinih komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska, 2018.

Sve komponente poduzetničke okoline pozicionirane su u kvadrantima visoke važnosti, a samo komponente fizičke infrastrukture i otvorenosti tržišta su ujedno pozicionirane i u kvadrantu iznadprosječne kvalitete, ali prilično blizu granici s kvadrantom niske performanse.

Ovim matricnim prikazom identificirane su 4 moguće kombinacije kvalitete/performance i važnosti pojedinih komponenti (vrednovane na temelju percepcije eksperata u tekućoj godini), čime je stvorena mogućnost za izbor intervencija (Slika 15).

Slika 15 Matrica važnosti i performanse (Impact Performance Matrix) – osnova za izbor intervencija u poboljšanje poduzetničke okoline

		Performansa	
		Niska	Visoka
Važnost	Visoka	Niska performansa/ Visoka važnost Prioritet: poboljšati	Visoka performansa/ Visoka važnost Održavati
	Niska	Niska performansa/ Niska važnost Nizak prioritet Ignorirati?	Visoka performansa/ Niska važnost Nepotrebno? Eliminirati?

Komponente poduzetničke okoline pozicionirane u tamnijem kvadrantu (visoka važnost, niska performansa) trebaju imati prioritet u ulaganju resursa (vrijeme, politike, ljudski resursi, novci) za njihovo poboljšanje. Međutim to ne znači da treba zanemariti ulaganja u komponente u svjetlijem kvadrantu (visoka važnost, visoka performansa), ali treba nastojati u što kraćem vremenu "isprazniti" tamniji i popuniti svjetliji.

Budući da je u Hrvatskoj tamniji kvadrant najnapučeniji, potrebno je na razini politika definirati prioritete i vremenski plan za izgradnju stimulirajuće poduzetničke okoline, koja je ključna za stvaranje dobre investicijske klime. "Slijevanje" vrijednosti pojedinačnih komponenti (koje su rezultat procjene eksperata o aktualnoj kvaliteti koja proizlazi iz performanse i važnosti pojedine komponente) u kompozitni indeks NECI omogućava uvid u cjelinu, a matrica performanse i važnosti daje putokaz za intervencije.

Pod povećalom 12

Poduzetnička okolina i poduzetnički ekosustav – u čemu je razlika?

Poduzetnička okolina se u pravilu identificira na nacionalnoj razini – to čine tako i Global Entrepreneurship Monitor, ali i World Economic Forum i Svjetska banka. Međutim nema zemlje u kojoj ne postoje razlike u kvaliteti okoline na sub-nacionalnoj razini, te se u ekspertskoj raspravi pojavio termin poduzetnički ekosustav za identifikaciju neposrednog konteksta u kojem djeluju poduzetnici (Stam, 2015; Sternberg, von Bloh, Coduras (u tisku)).

GEM je razvio novi informacijski proizvod Entrepreneurial Ecosystem Composite Index (EECI) koji za razliku od NECI indeksa (National Entrepreneurial Context Index) procjenjuje kvalitetu konteksta u kojem djeluju poduzetnici na sub-nacionalnoj razini. EECI je testiran u 2018. godini u Španjolskoj (Madrid i Barcelona) i u Njemačkoj (Hanover). U 2019. godini bit će implementiran u nekoliko zemalja (Irska, Kanada, SAD, Izrael, Saudijska Arabija, UAE) koje žele provjeriti kvalitetu poduzetničkog ekosustava u nekim gradovima ili regijama i na temelju tih spoznaja imati mogućnost boljeg oblikovanja politika regionalnog razvoja i poduzetništva.

Istraživanje koje je u 2018. godini provela Svjetska banka potvrđuje da za punu informaciju o kontekstu u kojem djeluju poduzetnici treba analizirati stanje na nacionalnoj i sub-nacionalnoj razini. Uspoređujući primjenu nekoliko regulatornih zahtjeva u 25 gradova u Hrvatskoj, Češkoj, Portugalu i Slovačkoj, utvrđene su velike razlike između raznih gradova u istoj državi. Najveće razlike su u Hrvatskoj i Češkoj, najmanje u Portugalu.

U Hrvatskoj su uspoređivani poduzetnički konteksti u Varaždinu, Splitu, Zagrebu, Osijeku i Rijeci. Varaždin i Osijek vode, dok su Zagreb i Split na začelju. Unutar istog zakonskog okvira razlike upućuju na institucionalnu neujednačenost u kvaliteti i kapacitetu primjene zakonskih odrednica. Manji gradovi (Varaždin i Osijek) imaju bolji poduzetnički kontekst nego veći gradovi:

	Broj stanovnika	Ukupni rang	Započinjanje posla	Ishodovanje dozvole za građenje	Ishodovanje pristupa e.energiji	Registracija nekretnine	Provođenje ugovora
Varaždin	46 946	1	4	1	1	3	3
Osijek	105 921	2	3	2	4	1	1
Rijeka	121 975	3	2	2	2	2	4
Zagreb	801 349	4	5	4	5	3	2
Split	173 109	5	1	5	3	5	5

Izvor: Doing Business in the European Union 2018 - Croatia, Czech Republic, Portugal and Slovakia, <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Subnational-Reports/DB18-EU2-Report-ENG.PDF>, str. 13.

Budući da Zagreb predstavlja Hrvatsku prilikom rangiranja o lakoći poslovanja, kada bi Zagreb primijenio ono u čemu su ostali gradovi najbolji (Varaždin, Osijek i Split), tada bi Hrvatska skočila za 11 mjesta (na 40. mjesto) u globalnom rangiranju zemalja Svjetske banke o lakoći poslovanja (citirani izvještaj, str. 11).

GEM analiza poduzetničke okoline kao cjeline i pojedinačno 12 komponenti pokazuje dugovječnost najvećih ograničenja upravo u vladinim politikama prema regulatornom okviru. Uz ovu analizu Svjetske banke o kvaliteti poduzetničkog konteksta na sub-nacionalnoj razini dobivena je izvrsna platforma za intervencije u kontekst u kojem djeluju poduzetnici. Na taj način gradovi u Hrvatskoj mogu značajno doprinijeti stvaranju konkurentnosti implementirajući dobra iskustva koja već postoje u zemlji, a dodavanjem međunarodnih iskustava može biti samo dodatni bonus.

Poziv većim gradovima: provjerite kvalitetu svog poduzetničkog eko-sustava u cilju jačanja investicijske klime i konkurentnosti, i usporedite se s gradovima koji to čine, u okviru GEM istraživanja i korištenjem GEM informacijskog indikatora Entrepreneurial Ecosystem Composite Index (EECI) – kontaktirajte GEM istraživački tim www.cepor.hr

Reference:

Doing Business in the European Union 2018: Croatia, the Czech Republic, Portugal and Slovakia – istraživanje financija European Commission Directorate-General for Regional and Urban Policy (DG REGIO). Cilj je dobiti uvid u kvalitetu poduzetničkih eko-sustava (na subnacionalnoj razini) za sve zemlje EU s najmanje 4 milijuna stanovnika. Do sada je istraživanje je obuhvatilo 22 grada u Bugarskoj, Mađarskoj i Rumunjskoj (2017.), a sljedeća studija će obuhvatiti 24 grada u Grčkoj, Irskoj i Italiji.

Stam, E. (2015): Entrepreneurial ecosystems and regional policy: A sympathetic critique. *European Planning Studies*, 23(9), 1759-1769. DOI: 10.1080/09654313.2015.1061484.

Sternberg, R., von Bloh, J, Coduras, A. (forthcoming): No theory without empirics – a proposal to measure entrepreneurial ecosystems at the regional level. In: *German Journal of Economic Geography*.

5 Poduzetništvo, nejednakost i blagostanje – postoji li povezanost?

O definicijama i istraživačkim putokazima

Što ljudi misle o jednakosti - iz GEM perspektive

Socio-demografska obilježja (spol, dob, obrazovanje, prihodi domaćinstva)

Poduzetnički atributi (percepcija o prilikama, osobnoj kompetenciji, poznavanje poduzetnika)

Društvene vrijednosti (biti poduzetnik je poželjna karijera, uspješni poduzetnici imaju visok društveni status)

Poduzetničke aktivnosti (ukupna rana aktivnost – TEA, TEA prilika, TEA nužda, „odrasli“ poduzetnici)

Istraživački izazov – poziv na suradnju

U GEM istraživanju godinama se prikupljaju informacije o mišljenju ispitanika o potrebi sličnog životnog standarda za sve ljude, ali gotovo nikada nisu korištene u analizi⁴⁷. Međutim, promjene su se dogodile, ne samo na razini političke osviještenosti, nego i u istraživačkoj zainteresiranosti za povezanost poduzetništva i blagostanja.

Politička osviještenost prethodila je istraživačkom interesu, jer je problem rastuće nejednakosti otvorilo niz pitanja o ljudskim pravima, praćeno burnim reakcijama u raznim krajevima svijeta i reakcijama političkih institucija. Najrelevantniji politički odgovor su milenijnski razvojni ciljevi Ujedinjenih nacija (2000.)⁴⁸ i zatim nastavak u održivim razvojnim ciljevima 2016.-2030.⁴⁹ Ovi ciljevi obavezuju države članice UN i niz međunarodnih institucija (kao što je Svjetska banka, OECD), ali se i brojni *think tank-ovi* i neprofitne organizacije uključuju istraživački ili kroz rasprave u probleme nejednakosti i siromaštva⁵⁰.

O definicijama i istraživačkim putokazima

U analizi povezanosti poduzetništva, jednakosti i blagostanja, polazne definicije su:

Poduzetništvo – traganje za prilikom izvan resursa koje netko sada kontrolira („*the pursuit of opportunity beyond the resources you currently control*“); proaktivno djelovanje, inovativan pristup u identificiranju problema i traženju rješenja, odgovornost za izbor, na individualnoj razini (Stevenson, 1983)

Jednakost - jednakost šansi, tj. društvena okolina u kojoj ljudi imaju istu mogućnost pristupa obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, korištenju različitih resursa (energije, vode, infrastrukture), jednaka prava

Blagostanje – pozitivan subjektivan osjećaj o kakvoći života, osjećaj sreće, zadovoljstvo životom, životnim standardom, zadovoljenost osnovnih psiholoških potreba vlastite aktualizacije (temeljeno na teoriji samo-određenja, Deci i Ryan; teoriji hijerarhija potreba, Maslow, 1968)

Mogućnost jačeg istraživačkog / znanstvenog uključivanja u traženju rješenja siromaštva, nejednakosti i razlika u blagostanju značajno ovisi o raspoloživim bazama podataka. Informacijsko siromaštvo i neujednačenost u raspolaganju informacijama otežava istraživački rad na razini međunarodnih usporedbi. Jedinstveni napor povezivanja različitih baza podataka (nacionalnih statistika, međunarodnih podataka) o nejednakosti i blagostanju

⁴⁷ Najčešće objašnjenje je da se radi o ideološkom pitanju i da je teško utvrditi povezanost poduzetništva i jednakosti, odnosno blagostanja za sve.

⁴⁸ United Nations Millenium Declaration, potpisana 8. rujna 2000. godine inaugurirala je osam temeljnih ciljeva, do 2015. godine. Ti ciljevi su bili prethodnica ciljevima održivog razvoja za razdoblje 2016.-2030. godine.

⁴⁹ United Nations Sustainable Development Goals, prihvaćeni 25.9.2015. godine. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

⁵⁰ Na primjer: Washington Center for Equitable Growth <https://equitablegrowth.org/>,

rezultirao je u stvaranju Laboratorija za nejednakost u svijetu (The World Inequality Lab, 2011.) i Manifestu za demokratizaciju Europe (Manifesto for Democratization of Europe, 2018.)⁵¹

Istraživačka diskusija o problemima siromaštva, nejednakosti i isključenosti jača u zadnjih dvadesetak godina (npr. Piketty, 2014a; Reich, 2015; OECD, 2014)

Nejednakost je često u ekonomskoj raspravi bila marginalizirana, ostavljajući to pitanje sociološkoj i političkoj raspravi. Piketty (2014a) vraća raspravi ekonomsku dimenziju i to potkrjepljuje povijesnim pregledom evolucije razumijevanja stvaranja bogatstva i političkih i ekonomskih konflikata koje je generirala nejednakost u distribuciji nacionalnog prihoda i nacionalnog bogatstva. U tim procesima Piketty identificira važnost institucija, posebno obrazovanja (u kojoj mjeri je kvalitetno obrazovanje dostupno svima), ali i regulatornih rješenja u području tržišta rada i kapitala. Nacionalni kontekst u kojem se događa dinamika nejednakosti i evolucija percepcije o tome, te razvoj institucija i politika rezultat je povijesnog nasljeđa te se ne smije izostaviti iz analize (Piketty, 2014b). Piketty je posebno naglasio opasnost od pojednostavljenog objašnjenja nejednakosti u bogatstvu i prihodima kroz ekonomski determinizam (koji isključuje ostale faktore nastajanja nejednakosti i oslanja se samo na utjecaj ekonomskih faktora).⁵² Povijesna analiza dinamike nejednakosti otkriva snage o kojima ovisi rast ili smanjenje nejednakosti, a koje ovise o institucijama i politikama koje neko društvo izabere (Piketty i Saez 2014: 842-43).

U raspravu o nejednakosti i siromaštvu Reich (2015) uvodi pitanje tko ima koristi od tehnološkog napretka, odnosno kako se te koristi distribuiraju u društvu. Dominantni koncepti u američkom gospodarstvu o tome da su radnici plaćeni toliko koliko vrijede, da veće minimalne plaće znače manje radnih mjesta i da korporacije moraju prvo služiti svojim vlasnicima a ne zaposlenicima, doveli su po mišljenju Reicha do smanjenja srednje klase i najveće nejednakosti u dohotku i bogatstvu u zadnjih 80 godina.⁵³ Reich posebno ističe problem svojevrsne indoktrinacije s konceptom da su ljudi plaćeni koliko vrijede, što je dovelo do toga da mnogi smatraju da su oni odgovorni za to.

I upravo ovdje odlično se uklapaju istraživanja o poduzetničkom kapacitetu pojedinca, jer mogu dati odgovore kako se oduprijeti ovakvoj indoktrinaciji, a time doprinosti povećanju blagostanja na razini pojedinca i na razini društva.

U zadnjih desetak godina je problematika blagostanja došla u prvi plan istraživanja o poduzetništvu. Iako istraživanja često naglašavaju stresnost poduzetničkog djelovanja (promatrajući kroz užu definiciju kao pokretanje i razvoj novog poslovnog pothvata), postoje i spoznaje da to dovodi i do više razine zadovoljstvom s poslom i životom (npr. Amoros, Bosma, 2013; Foo, 2011). Koristeći se teorijom samo-određenja (*self-determination theory*) koja se temelji na radovima Maslowa (1943), Shir, Nikolaev i Wincent (2018) razvili su model u kojem psihološka autonomija posreduje u odnosu između poduzetničke aktivnosti i blagostanja. Autori su svoj model gradili na empirijskim istraživanjima koja su potvrdila konzistentnost i robustnost utvrđenih zavisnosti između tri temeljne psihološke potrebe (autonomija, kompetentnost, povezanost) i različitih ishoda blagostanja (kao što su sreća i zadovoljstvo životom) u različitim kulturološkim i ekonomskim okolinama.⁵⁴ Dobiveni rezultati sugeriraju da se angažiranje u poduzetničkim aktivnostima (u usporedbi s ne-poduzetničkim aktivnostima) isplati kroz ostvarivanje blagostanja. Istraživanje je također otkrilo samo-organizaciju kao bitnu komponentu poduzetničkog procesa (Shir et al., 2018), što ima važnu implikaciju za novi pristup organizacijskih rješenja u kojima bi zaposlenici imali veće mogućnosti za poduzetničko djelovanje.

Paralelno s istraživačkim inicijativama za razumijevanje povezanosti nejednakosti i blagostanja, rastuća nejednakost u zadnjih tridesetak godina otvorila je pitanje o mogućem utjecaju na gospodarstva. Istraživanje OECD-a (2014.) pokazalo je da se jaz između 1% najbogatijih i 40% onih koji su na dnu širi, a ne sužava. Brojke su pokazale da kada se nejednakost u primanjima povećava, ekonomski rast pada. Jedan od razloga za to je u činjenici što siromašniji članovi društva ne mogu investirati u svoje obrazovanje. OECD istraživanje je pokazalo

⁵¹ The World Inequality Lab je osnovan sa ciljem promoviranja istraživanja o dinamici globalne nejednakosti, kroz održavanje i širenje svjetske baze podataka o nejednakosti (the World Inequality Database) i razvoj metodologije istraživanja nejednakosti. Sjedište ove institucije je na Paris School of Economics, u čiji rad je uključeno više od sto istraživača iz više od 70 zemalja – u vodećem timu je Nobelovac Thomas Piketty. <https://wid.world/wid-world/>

⁵² "one should be wary of any economic determinism in regard to inequalities of wealth and income" (Piketty, 2014b, str. 737)

⁵³ U 2013 godini je američko domaćinstvo zarađivalo manje nego u 1989. godini (medijan vrijednost, nakon prilagodbe za stopu inflacije), a razlika između najbolje plaćenih direktora i prosječne radničke plaće je multiplicirana: u 1978. godini je to bilo 30 puta, a u 2013. godini 296 puta (Reich, 2015.)

⁵⁴ Empirijski dio istraživanje je proveden u okviru GEM istraživanja u Švedskoj u 2011. godini, na uzorku od 1837 osoba 18-64 godine starosti, od kojih je 251 osoba bila u kategoriji rane poduzetničke aktivnosti (sa poslovnim pothvatom do 42 mjeseca starosti). Ostalih 1837 osoba nisu bili poduzetnički aktivni.

da je povećanje nejednakosti u razdoblju 1985.-2005. smanjilo gospodarski rast za 4 postotna poena u polovici OECD zemalja u razdoblju 1990.-2010. Međutim, stanje veće jednakosti prije krize iz 2008. godine doprinijelo je povećanju BDP po stanovniku u nekoliko zemalja, posebno u Španjolskoj (OECD, 2014., str. 2). Zaključak ovog istraživanja je da eliminiranje nejednakosti doprinosi stvaranju pravednijih društava i jačanju gospodarstava.⁵⁵

Što ljudi misle o jednakosti - iz GEM perspektive

GEM istraživanje omogućava uvid u mišljenje anketirane odrasle populacije o podjednakoj razini životnog standarda za sve.⁵⁶ U tablici 63 prikazani su odgovori u nekoliko zemalja, s različitim povijesnim političkim i ekonomskim nasljeđem⁵⁷.

Tablica 63 Životni standard – podjednak za sve, % odrasle populacije 18-64

Zemlja	Da	Ne
Hrvatska	79,7	20,3
Slovenija	82,8	17,2
Poljska	42,0	58,0
Njemačka	61,7	38,3
Čile	58,0	42,0
Meksiko	52,5	47,5

Iako je ovo pitanje u interpretaciji rezultata GEM istraživanja bilo marginalizirano kao ideološko (komunistička nostalgija, uravnilovka...), osjetljivost na nejednakost postaje ne samo prvorazredno pitanje ljudskih prava, nego i ekonomsko, ali i političko pitanje. Sličnost odgovora u Hrvatskoj i Sloveniji ne iznenađuje. Poljska dominira s nadpolovičnim učešćem onih koji misle da životni standard ne treba biti podjednak. Iz perspektive UN održivih razvojnih ciljeva ali i ciljeva EU, teško je komentirati NE odgovore, jer su u suprotnosti s intencijama tih ciljeva.

Za bolje razumijevanje razloga za ovakvo izražavanje stavova o podjednakom životnom standardu, analizirane su sličnosti i razlike ovisno o nekoliko izabраниh varijabli kojima se može opisati anketirani uzorak (socio-demografskih, obilježja poduzetničke aktivnosti).

Socio-demografska obilježja (spol, dob, obrazovanje, prihodi domaćinstva)

Spol: u Hrvatskoj kao i u ostalim zemljama, podjednak broj žena i muškaraca je i u kategoriji onih koji podržavaju ili ne koncept sličnog životnog standarda. Statistička značajnost postoji samo u Sloveniji, Poljskoj i Meksiku, gdje je i najveća razlika između stavova muškaraca i žena (od onih koji smatraju da životni standard treba biti podjednak 54,6% su žene, 45,4% su muškarci).

Dob: u Hrvatskoj, Poljskoj i Čileu stariji ispitanici su češće izrazili mišljenje o podjednakom životnom standardu.

Obrazovanje: u Hrvatskoj kao i ostalim zemljama (osim u Meksiku) manje obrazovani češće podržavaju podjednak životni standard, a više obrazovani češće izražavaju svoje neslaganje s takvim pristupom. U Meksiku je gotovo potpuno ista obrazovna struktura onih koji su odgovorili sa DA ili NE na ovo pitanje.

Prihod domaćinstva: U Hrvatskoj, Poljskoj, Čileu i Meksiku postoji statistički značajna veza između prihoda domaćinstva i stava o podjednakom životnom standardu, pri čemu ispitanici s nižim standardom češće su za veću jednakost.

⁵⁵ Za druge studije OECD-a o nejednakosti i rastu : www.oecd.org/social/inequality-and-poverty.htm

⁵⁶ "In your country, most people would prefer that everyone had a similar standard of living." (Većina ljudi u Hrvatskoj preferirala bi da svi imaju sličan životni standard.)

⁵⁷ Podatci iz svih zemalja koje su sudjelovale u GEM 2018 ciklusu bit će prezentirani sljedeće godine, jer je korištenje podataka drugih zemalja moguće tek nakon što nacionalni GEM timovi prezentiraju svoje izvještaje.

Poduzetnički atributi (percepcija o prilikama, osobnoj kompetenciji, poznavanje poduzetnika)

Percepcija o prilikama u sljedećih 6 mjeseci u sredini gdje žive: u Hrvatskoj nema razlike u stavu o podjednakom životnom standardu s obzirom na uočavanje prilike. U Sloveniji, Poljskoj, Čileu i Meksiku postoji statistički značajna veza između tih obilježja: u Sloveniji i Poljskoj od svih koji su za jednakost, malo je manje onih koji vide priliku u odnosu na one koji nisu za jednakost; u Čileu i Meksiku situacija je obrnuta.

Percepcija o osobnoj kompetenciji za pokretanje poslovnog pothvata: U Hrvatskoj je u strukturi DA i NE odgovora više onih koji smatraju da su osposobljeni za pokretanje poslovnog pothvata. Statistički značajne veze postoje u Sloveniji i Poljskoj (gdje je za podjednak životni standard više onih koji smatraju da nemaju potrebne kompetencije), te u Meksiku, gdje to češće misle oni koji smatraju da imaju potrebne kompetencije.

Poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle 2 godine: U Hrvatskoj, Njemačkoj i Čileu je manje s ovim obilježjem među ispitanicima koji su za podjednak životni standard u odnosu na one koji nisu za jednakost i ta veza je statistički značajna. U Meksiku također postoji povezanost tih obilježja, ali obrnuto.

Društvene vrijednosti

(biti poduzetnik je poželjna karijera, uspješni poduzetnici imaju visok društveni status)

Biti poduzetnik je poželjna karijera: U Hrvatskoj i u svim usporednim zemljama postoji statistički značajna veza između ovog obilježja i mišljenja o podjednakom životnom standardu. Od svih koji su za jednakost više je onih koji smatraju dobrom karijerom biti poduzetnik, u odnosu na one koji ne podržavaju podjednak životni standard (osim u Poljskoj, gdje su odnosi obrnuti).

Uspješni poduzetnici imaju visok društveni status: U Hrvatskoj, Njemačkoj, Poljskoj, Čileu i Meksiku postoji veza između ovog obilježja i stava o podjednakom životnom standardu (oni koji smatraju da uspješni poduzetnici imaju visok društveni status, češće podržavaju stav o podjednakom životnom standardu, osim u Poljskoj, gdje je taj odnos obrnut).

Poduzetničke aktivnosti (ukupna rana aktivnost – TEA, TEA prilika, TEA nužda, „odrasli“ poduzetnici)

TEA indeks: U Hrvatskoj kao i u ostalim zemljama (osim u Meksiku) poduzetnički aktivni (TEA poduzetnici) i poduzetnički neaktivni u sličnom intenzitetu podržavaju podjednak životni standard, iako se struktura razlikuje po zemljama: u Hrvatskoj je od svih TEA 20% onih koji podržavaju podjednak životni standard, a 80% ne, i to je slično i u kategoriji poduzetnički neaktivnih ispitanika; u Njemačkoj je taj odnos 38% za i 62% ne u obje kategorije ispitanika. U Meksiku stav o podjednakom životnom standardu je različit između kategorija poduzetnički aktivnih i poduzetnički neaktivnih: više je onih koji podržavaju stav o podjednakom životnom standardu u kategoriji poduzetnički aktivnih. Statistički značajna veza tih obilježja je samo u Čileu i Meksiku.

TEA prilika: U Hrvatskoj i u ostalim usporednim zemljama više ispitanika podržava stav o podjednakom životnom standardu, ali više onih koji nisu poduzetnički aktivni zbog uočene prilike. Statistički značajna veza između ovih obilježja je u Sloveniji, Čileu i Meksiku.

TEA nužda: U Hrvatskoj i u ostalim usporednim zemljama više poduzetnički aktivnih zbog nužde podržava stav o podjednakom životnom standardu u odnosu na one koji nisu poduzetnički aktivni iz ovog razloga. U Poljskoj i Njemačkoj ta veza je i statistički značajna.

„Odrasli“ poduzetnici: U Hrvatskoj i ostalim zemljama stav o podjednakom životnom standardu podržavaju slična proporcija ispitanika koji imaju status „odraslih“ poduzetnika (s poslovnim pothvatom starijim od 42 mjeseca) i onih koji to nisu. Statistički značajna veza je samo u Čileu.

Istraživački izazov – poziv na suradnju

Glad i siromaštvo, nejednakost u pristupu obrazovanju, vodi, energiji, odlučivanju, UN ciljevi o održivom razvoju, dokazi o povezanosti nejednakosti i blagostanja (OECD), te istraživanja o povezanosti poduzetništva i blagostanja i naravno sve burnije reakcije ljudi širom svijeta izražavajući nepristajanje na život u uvjetima siromaštva i isključenosti, dovoljna su platforma za traženja rješenja. Problem je identificiran, a inovativnost u traženju rješenja obavezuje sve institucije i svakog pojedinca.

Ne-činjenje ili premalo činjenja na eliminiranju nejednakosti dovodi do pada kvalitete života (blagostanja), ne samo siromašnima, nego svima. Izuzetno važna konstatacija iz OECD-ovog istraživanja je da siromaštvo isključuje ljude iz obrazovanja, a time se povećava nejednakost, koja opet utječe na pad blagostanja. Nerazumijevanje ovog lanca međupovezanosti samo pojačava ograničavajući utjecaj nejednakosti na buduće prilike⁵⁸. Zbog toga prikazani odgovori o neslaganju o podjednakom životnom standardom za sve (naravno, ovdje se ne misli na one koji ne žele raditi) upozorava na nerazumijevanje povezanosti između poduzetništva i blagostanja, ali i jednakosti i blagostanja. Izlazak iz tog začaranog kruga je u jačanju poduzetničkog kapaciteta pojedinca (proaktivnost, inovativnost, odgovornost), a u tome moraju sudjelovati svi – oni koji su odgovorni za politike, kvalitetu poduzetničke okoline (obrazovanje, suradnja poslovnog i istraživačkog sektora, razvijeno financijsko tržište, fizička i profesionalna infrastruktura, kulturne i društvene vrijednosti), ali i pojedinci.

Javite se s idejama kako to pretvoriti u strateški projekt za bolju Hrvatsku – kontakt: članovi GEM tima Hrvatska.

Pod povećalom 13

Hrana kao otpad i smeće, u siromašnoj zemlji (zašto to nije područje poduzetničkog interesa?)

Glad se ne bi smjela događati ikome, jer se ogromne količine hrane gube u procesu od proizvodnje do potrošnje, a onda i bacaju kao otpad. Procjenjuje se da svake godine oko 1/3 sve proizvedene hrane (a to je 1.3 milijarde tona – možete li uopće zamisliti tu količinu?) završi u truljenju u kantama za smeće kod potrošača i maloprodajnih trgovina, ili se pokvari zbog loših načina ubiranja plodova i transporta. Ovim brojkama treba dodati gubitke u korištenoj energiji, vodi, zdravlju ljudi zbog loših prehrambenih navika.⁵⁹

Istovremeno, u svijetu jedna od devet osoba (oko 815 milijun ljudi) je pothranjena.

Postojanje gladi i bacanje hrane nije nov problem, ali je postao dio svjetske odgovornosti uključivanjem u UN razvojne ciljeve. Za orijentaciju, tri odrednice za aktivnosti na razinama vlada i pojedinaca do 2030. godine su:

- prepoloviti otpad hrane po stanovniku na razini maloprodaje i krajnjeg potrošača, te smanjiti gubitke hrane u cijelom lancu proizvodnje i opskrbe (u okviru cilja 12 Osigurati održivu potrošnju i proizvodnju)
- ostvariti održive sisteme proizvodnje hrane i primjeniti fleksibilne poljoprivredne prakse u cilju povećanja produktivnosti i proizvodnje, kojima se pomaže u održavanju ekosistema (u okviru cilja 8 Nula gladi)
- progresivno povećavati globalnu efikasnost resursa u potrošnji i proizvodnji i nastojati odvojiti ekonomski rast od uništavanja okoline (u okviru cilja 8 Promovirati uključiv i održivi ekonomski rast, zaposlenost i pristojan posao za sve)

U Europskoj uniji se godišnje baci oko 88 milijuna tona hrane, u Hrvatskoj oko 400 000 tona⁶⁰, odnosno 95 kg po stanovniku (po nekim procjenama 135 tona kruha dnevno).⁶¹

U kontekstu obaveza koje proizlaze iz UN održivih ciljeva 2016.-2030. za sve zemlje, Europska unija je u 2015. godine u okviru akcijskog plana za kružnu ekonomiju, posebno izdvojila problematiku rasipanja hrane⁶². Deklaracija o rasipanju hrane⁶³ podržana od EU definirala je rang intervencija: (a) sprječavanje (spriječiti degradiranje resursa, donirati hranu za ljude, koristiti za hranu za životinje), (b) otpad (recikliranje – za obogaćivanje zemljišta, proizvodnju energije, otpad).

Hrvatska nije čekala ali je puno planiranog ostalo nerealizirano. Pravilnik o uvjetima, kriterijima i načinima doniranja hrane i hrane za životinje iz 2015. godine (Ministarstvo poljoprivrede) nije bitno potaknuo doniranje hrane i smanjenje otpada od hrane. Istraživanjem uzroka nedovoljne učinkovitosti pravnog okvira za doniranje hrane u Hrvatskoj,

⁵⁸ Za jačanje osviještenosti o dinamici nejednakosti koristan izvor je World Inequality Database <https://wid.world/> koji omogućava uvid u povijesnu evoluciju distribucije prihoda i bogatstva, unutar pojedinih zemalja, te usporedbu između zemalja. gdje se može vidjeti promjena u nejednakosti unutar pojedine zemlje. A možda će još djelotvornije utjecati simulacija osobne pozicioniranosti u distribuciji prihoda - pokušajte na <https://wid.world/simulator/>.

⁵⁹ UN održivi razvojni ciljevi – Cilj 12 Osigurati održivu potrošnju i proizvodnju

⁶⁰ Plan sprječavanja i smanjenja nastajanja otpada od hrane Republike Hrvatske 2019.-2020.

⁶¹ Te informacije nisu pouzdane, jer nema konzistentnog praćenja otpada od hrane, odnosno čak niti definicija otpada od hrane nije bila precizna (hrana kao dio biorazgradivog kuhinjskog otpada i jestiva ulja i masti). Izvor: Poljak et al., 2019.

⁶² https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-01aa75ed71a1.0023.02/DOC_1&format=PDF, 18.3.2019.

⁶³ Joint Food Wastage Declaration: Every Crumb Counts, 2013 http://www.everycrumbcounts.eu/uploads/static_pages_documents/Joint_Declaration_%28Sept_2013_UPDATED%29.pdf

uočena su tri ključna razloga: nedostatak infrastrukture za transport⁶⁴ i skladištenje donirane hrane, pravovremena komunikaciju između donatora i posrednika (raspoložive količine – mogućnost pravovremenog preuzimanja hrane zbog isteka roka trajanja) te pitanje odgovornosti za sigurnost hrane, s obzirom da je proizvođač odnosno onaj koji stavlja hranu na tržište odgovoran isključivo do isteka roka trajanja. Nacionalni plan gospodarenja otpadom 2017-2022, koji se detaljno bavi otpadom hrane, predvidio je izradu okvira za doniranje hrane i povećanje stope recikliranja kroz: (a) informatizaciju komunikacije između donatora i posrednika (IT platforma), (b) uspostavljanje regionalnih banaka hrane, te (c) izmjenu postojećeg pravilnika za doniranje hrane kako bi se dodatno olakšalo i potaknulo doniranje hrane.

Planom sprječavanja i smanjenja nastajanja otpada od hrane Republike Hrvatske 2019.-2022. planirane su sljedeće aktivnosti:

1. Unaprjeđivanje sustava doniranja hrane (uz regulatorne izmjene, preko edukacije, stvaranje digitalne platforme za povezivanje institucija uključenih u procese doniranja, do banke hrane)
2. Poticanje smanjenja otpada od hrane
3. Promicanje društvene odgovornosti prehrambenog sektora
4. Podizanje svijesti i informiranosti potrošača o sprječavanju i smanjenju nastajanja otpada od hrane
5. Utvrđivanje količina otpada od hrane
6. Ulaganje u istraživački rad i inovativna rješenja koja doprinose sprječavanju i smanjenju nastajanja otpada od hrane

U okviru unaprjeđivanja sustava doniranja hrane izuzetnu ulogu imaju male neprofitne organizacije koje djeluju kao posrednici između donatora i korisnika. Njihovi problemi su u nedostatku infrastrukturne kapacitiranosti – od informacija, do transportnih mogućnosti i skladišnih kapaciteta. Na primjer, Humanitarna udruga „Duga“ u Vukovaru ima najveći problem kako dopremiti doniranu hranu, jer nema transportnih kapaciteta, a ni novaca da to obavi sama⁶⁵. Udruga ima između 600 i 650 obitelji korisnika⁶⁶, hranu distribuira svaki dan i svaki komad kruha je važan, zbog čega je informacija o tome gdje postoji mogućnost doniranja hrane ključna. U nedostatku informacijske platforme za povezivanje donatora i posrednika⁶⁷, javljaju se i poduzetne inicijative kao što je portal dobrote – humanitarna spjalica kroz Messenger.⁶⁸

Za očekivati je da ovakve poduzetne inicijative doprinesu rješavanju problema siromaštva i rasipanja hrane budu podržane realizacijom planiranih aktivnosti u okviru Plana sprječavanja i smanjenja nastajanja otpada od hrane, što je moguće prije.

Komentar:

I ovdje se ponavlja obrazac koji je analiziran i u prethodnim poglavljima: poduzetnička aktivnost nastaje u interakciji pojedinca i okoline. Međutim, nema puno primjera poduzetničke aktivnosti, što znači da postoji problem na jednoj od ovih dviju strana, ili na obje. Problem je na obje strane, jer se nije puno odmaklo od onoga što je bilo planirano 2015. godine: niz ograničavajućih komponenti je u okolini u kojoj se doniranje hrane događa, ali je problem i na strani pojedinca jer nema dovoljno znanja za prepoznavanje prilika u tom području. Izuzetak su neprofitne organizacije čija poduzetnost u povezivanju donatora hrane i korisnika barem malo ublažava problem siromaštva.

Ograničavajuće djelovanje okoline: regulatorni okvir otežava aktivnosti doniranja, jer nije dovoljno precizan u vezi definicija kvalitete hrane za određenu namjenu; obrazovni sistem nedovoljno osposobljava ljude za prepoznavanje

⁶⁴ Na primjer, male nevladine organizacije aktivne najčešće su jedini posrednici između donatora i krajnjih korisnika, a često nemaju niti transportna sredstva, novce, skladišni prostor.

⁶⁵ Na web stranici humanitarne udruge „Duga“ <https://www.facebook.com/Humanitarna.udruga.Duga.Vukovar/> je 12.4.2019. ova objava: „Čestitam DUKATU jer je već drugu godinu za redom dobio nagradu za NAJDONATORA u kategoriji proizvođača.....oni su jedina tvrtka koja svoje „viškove“ sama distribuira posrednicima diljem Hrvatske i trebali bi biti primjer i svim ostalima.....BRAVO !!!!!“

⁶⁶ Udruga „Duga“ je nositelj projekta „Kap dobrote“ sufinanciranog sredstvima Europske unije iz Fonda europske pomoći za najpotrebitije u okviru OP „Ublažavanje siromaštva pružanjem pomoći najpotrebitijim osobama podjelom hrane i/ili osnovne materijalne pomoći - faza II“ za razdoblje 10.8.2018.-10.8.2019.

⁶⁷ Humanitarna udruga „Duga“ sudjelovala je u pilot projektu Ministarstva poljoprivrede i Centra za kulturu dijaloga u kojem bi se korištenjem IT sustava za doniranje hrane na što jednostavniji način povezali donatori i posrednici: „jučer smo preuzeli prvu takvu donaciju od Interspar Osijek..... nadamo se da će se i drugi trgovački centri i proizvođači uključiti u ovaj projekt...nije komplicirano samo malo dobre volje“. <https://www.facebook.com/Humanitarna.udruga.Duga.Vukovar/>, objava 10.4.2019

⁶⁸ Portal dobrote - humanitarna spjalica kroz Messenger <https://www.facebook.com/portaldobrote/photos/a.229031417259974/1206041479558958/?type=3&theater>

prilika općenito, a još manje u području kružne ekonomije⁶⁹; prijenos znanja iz istraživačkih institucija o tome što se i kako može učiniti u području sprječavanja gubitaka hrane i u području korištenja otpada od hrane je nedostatan (u terminskom planu predviđeno je „*ulaganje u istraživački rad i inovativna rješenja koja doprinose sprječavanju i smanjenju nastajanja otpada od hrane*“ tek u 2022. godini, u iznosu od 500 000 kn!). Stav okoline prema otpadu od hrane možda najbolje opisuje izraz *gubitak poštovanja prema hrani*.⁷⁰

Poduzetnički izazov (za pojedinca, tim, postojeće poduzeće, istraživačku instituciju): vide li priliku ili ne? Bavljenje otpadom veliki broj ljudi ne vidi kao priliku, a još manje prilika vide u dijelu koji se odnosi na sprječavanje rasipanja hrane.

A u jednoj procjeni o poslovima budućnosti, inženjer smeća (*Trash Engineer*) je na 1. mjestu (crimsoneducation.org), sa sljedećim opisom kompetencija: STEM vještine, kritično mišljenje i mentalna fleksibilnost!

I ne možemo reći da je težnja za sličnim životnim standardom neka novina - Rimski ugovor iz 1957. godine identificirao je ciljeve tadašnje Europske ekonomske zajednice (preteče današnje Europske unije): izgradnja zajedničkog tržišta na osnovu carinske unije, koordiniranje gospodarske politike i podizanje životnog standarda unutar Unije, kroz *harmonizaciju životnih i radnih uvjeta*. Ti ciljevi obilježili su institucionalnu i političku evoluciju Europske unije do danas.

Ako netko baca hranu a netko je gladan, nije li to u suprotnosti sa ciljem harmonizacije životnih uvjeta? I dalje, nejednakost (a glad je najeksplicitniji pokazatelj nejednakosti) utječe na smanjenje gospodarskog rasta (OECD, 2014), a to onda znači začarani krug koji nas sve vuče prema dolje.

Nije li to dovoljan razlog za djelovanje u rješavanju regulatornih ograničenja za doniranje hrane, za jače angažiranje istraživačkog sektora u traženju inovativnih rješenja korištenja otpada od hrane, za angažiranje edukativnih institucija na obrazovanju za prepoznavanje prilika u području otpada od hrane, za medije u osviješćivanju javnosti o problemu rasipanja hrane?

Informacije pripremila dr.sc. Darja Sokolić, voditeljica Centra za sigurnost hrane, Hrvatske agencije za poljoprivredu i hranu

www.hapih.hr

⁶⁹ U 2019 izvještaju o Europskom semestru posebno je konstatirano da daleko previše otpada završava na odlagalištima, a premalo se reciklira („Far too much waste is put on landfills and too little is recycled“), 2019 European Semester, Country report, str. 7

⁷⁰ Poljak et al, 2019.

6 Zaključci i preporuke

Zaključci

O individualnim atributima i društvenim vrijednostima

O poduzetničkoj okolini

O poduzetničkoj aktivnosti

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)

Odgovornost za promjene na osobnoj i institucionalnoj razini – polazište za preporuke

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

Perspektiva Europskog semestra i GEM istraživanje

GEM podaci prikupljeni od reprezentativnog uzorka odrasle populacije i eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline reflektiraju samoevaluaciju, očekivanja i percepciju o pojedinim aspektima poduzetničkog procesa (od individualnih atributa i društvenih vrijednosti do pojedinih faza životnog ciklusa poduzetničkih aktivnosti: pokretanje, rast, izlazak) i interakcije s poduzetničkom okolinom. Zbog takvog pristupa, rezultate GEM istraživanja koriste vlade i međunarodne institucije (kao npr. OECD) u cilju boljeg razumijevanja poduzetničkog kapaciteta zemlje i za oblikovanje politika relevantnih za ostvarivanje djelotvornije interakcije pojedinca i okoline u poduzetničkom procesu.

Dugogodišnje sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanju (od 2002. godine) omogućava uočavanje trendova i obrazaca poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj i grupama zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje, prvenstveno EU i zemljama čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada. Longitudinalne i međunarodne usporedbe omogućene su korištenjem standardiziranih indikatora izračunatih iz podataka prikupljenih istim istraživačkim alatima u skladu s teorijski utemeljenim konceptualnim okvirom.

Zaključci

Analiza rezultata GEM istraživanja u 2018. godini (poglavlja 2, 3 i 4) u trogodišnjem kontekstu (2016.-2018.) potvrđuje stabilnost uočenih tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te identificira kritična područja koja zahtijevaju intervencije od razine pojedinca do institucija.

Zaključci prate logiku GEM konceptualnog okvira koji pretpostavlja dvije temeljne interakcije na razini pojedinaca: interakciju individualnih atributa s društvenim vrijednostima i interakciju pojedinca s poduzetničkom okolinom. Obje interakcije su ključne za oblikovanje i intenzitet poduzetničke aktivnosti.

O individualnim atributima i društvenim vrijednostima

Percepcija o prilikama u neposrednoj okolini sudionika istraživanja stagnira (nakon porasta sa 24,6% u 2016. godini na 33,6% u 2017., u 2018. godini se zadržava na 33,1%), dok je u obje usporedne skupine (EU i zemlje slične razvojne razine) prisutan rast percepcije o prilikama. Razlika između Hrvatske i EU još uvijek je vrlo velika (33,1% vs. 44,2%) što govori i o značajnoj razlici u potencijalu koji određuje poduzetnički kapacitet zemlje. Istovremeno, Hrvatska je u vrhu EU po iskazanim poduzetničkim **namjerama** (u 2018. i 2017. godini je na prvom mjestu, u 2016. godini na 2. mjestu), što upućuje na veće učešće pokretanja poslovnih pothvata iz nužde, a ne zbog uočene prilike.

Društvene vrijednosti ne podržavaju poduzetničko djelovanje⁷¹. U europskoj perspektivi, Hrvatska se nalazi u prvoj trećini po stavu o tome da je biti poduzetnik dobar izbor karijere, ali je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika. Blizu dvije trećine ispitanika (na razini od oko 62% u razdoblju 2012.-2018.) ima pozitivan stav o poduzetničkoj karijeri (a to potvrđuju podaci da jedna petina ispitanika iskazuje namjeru pokretanja poslovnog pothvata - iznad prosjeka EU). Međutim, to nije praćeno i stavovima o društvenom statusu, kao ni medijskoj pažnji poduzetništvu, što umanjuje kapacitet poduzetničkog djelovanja. Posebno zabrinjava pad broja ljudi koji misle da uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu (u 2018. godini u Hrvatskoj tako misli 43% ispitanika, a u EU 69,2%).

O poduzetničkoj okolini

Poduzetnička okolina u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska⁷² i prometna, te dinamika domaćeg tržišta) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost. Posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničke okoline u Hrvatskoj su vladine politike prema regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište⁷³, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, kulturne i društvene norme (sistem vrijednosti), te nedostatan doprinos osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih⁷⁴.

U 2018. godini, prvi puta se u GEM istraživanju koristi kompozitni indeks NECI (National Entrepreneurship Context Index) za procjenu snage nacionalnog poduzetničkog okvira, povezujući ocjene kvalitete i važnosti kojima se pojedinačno vrednuju sve komponente. Po vrijednosti NECI indeksa od 3,83 (1 - vrlo loša poduzetnička okolina, 10 - vrlo dobra poduzetnička okolina), Hrvatska je na zadnjem mjestu od 18 zemalja EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju, čiji prosjek ocjene je 5,12 (najbolje ocijenjena poduzetnička okolina je u Nizozemskoj 6,51).

O poduzetničkoj aktivnosti

Dinamizam poduzetničke aktivnosti Hrvatske mjeren kroz ukupnu ranu aktivnost- TEA indeks (do 42 mjeseca starosti) i aktivnost „odraslih“ poduzetnika (više od 42 mjeseca starosti) i dalje je obilježen niskim motivacijskim indeksom i malim učešćem „odraslih“ poduzeća. **Intenzitet pokretanja poslovnih pothvata** u 2018. godini nastavlja rasti (9,6%) i po tom pokazatelju je čak iznad prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, ali to je rezultat jačanja poduzetničke aktivnosti zbog nužde, a ne zbog uočenih prilika. **Motivacijski indeks (omjer TEA zbog uočene prilike i TEA zbog nužde)** u 2018. godini (1,9) ostao je na razini 2017. godine (1,8). Po motivacijskom indeksu, Hrvatska je na začelju u EU u cijelom promatranom razdoblju, a u 2018. godini bila je na posljednjem mjestu. Značaj motivacijskog indeksa za procjenu kapaciteta poduzetničkog djelovanja vidi se iz usporedbe s prosjekom motivacijskog indeksa za EU od 5,3 (u 2018. godini), što znači da u EU ima u prosjeku 5 puta više onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog uočene prilike a u Hrvatskoj je tek 1,9 puta više takvih poduzetnika.

Istovremeno, Hrvatska u razdoblju 2016.-2018. zadržava **gustoću „odraslih“ poduzeća** (broj „odraslih“ poduzeća na 100 odraslih stanovnika) na razini od 4,2% što je tek 62% od EU prosjeka. Ovako niska razina prisutnosti „odraslih“ poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

⁷¹ U poglavlju 5 se analiziraju i uspoređuju odgovori ispitanika o tome što misle o podjednakom životnom standardu za sve ljude: Hrvatska i Slovenija imaju podjednaku razinu odgovora koji podržavaju takav stav i u usporedbi s šest zemalja dijele prvo i drugo mjesto, zatim slijedi Njemačka, Čile, Meksiko i na kraju je Poljska. Istovremeno, OECD-ove analize o povezanosti jednakosti i rasta bruto domaćeg proizvoda (blagostanja) pokazuju da kada se nejednakost u primanjima povećava, ekonomski rast pada. Daljnja istraživanje su potrebna za bolje razumijevanje povezanosti kulturoloških vrijednosnih odrednica i poduzetničkih namjera.

⁷² Međutim, i pored raspoloživosti širokopolasne mreže, još uvijek je prisutno nisko korištenje te mreže, a posebno slabo se koriste ultra brze mreže (izvještaj 2019 Europskog semestra, 27.2.2019., str. 50)

⁷³ U cilju olakšanja poslovanja, Vlada se obavezala na smanjenje administrativnog opterećenja poduzeća, koje po procjeni (korištenjem Standard Cost Model) iznosi do 3% BDP. Očekuje se da će se u 2019. godini ostvariti smanjenje od oko 20% troškova koji proistječu iz takvih administrativnih opterećenja (2019 Europski semestar, str. 48).

⁷⁴ Ograničavajući utjecaj niske razine transfera istraživanja u poslovni sektor, te nepovezanost obrazovnog sektora i potreba poslovnog sektora identificiran je kao kritičan i u istraživanju konkurentnosti (Svjetski gospodarski forum), a potvrđuju ga i izvještaji Europskog semestra (od 2014. godine od kada je Hrvatska uključena u taj alat praćenja ostvarenja Europe 2020).

Stopa izlaska iz poslovne aktivnosti je nešto viši od prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2018. godini (2,2% vs. 1,9%), ali taj pokazatelj se može interpretirati samo u kontekstu brojnih drugih informacija (motivacija za pokretanje poslovnog pothvata, osposobljenost za vođenje poslovnog pothvata, utjecaj okoline...). Najčešći razlozi izlaska iz poslovne aktivnosti su neprofitabilnost (19,7%, u odnosu na sve razloge izlaska), porezna opterećenja i birokracija (19,2%) i nova poslovna prilika (18,5%). Dobro je uočiti da izlazak iz poslovne aktivnosti zbog uočene nove prilike raste u odnosu na 2016. godinu, te padaju razlozi neprofitabilnosti, ali zabrinjava stabilnost prisutnosti razloga prestajanja rada zbog poreznih opterećenja (16,5% u 2016. godini, 19,2% u 2018.). Visoko učešće ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde u promatranom razdoblju upozorava na moguću nedovoljnu pripremljenost, a niska razina izlaska na administrativne prepreke s kojima se susreću poduzetnici koji žele izaći iz poslovnog pothvata.

Dinamizam obnavljanja poduzetničke strukture je nizak (na razini od 2,0 do 2,3), promatran kroz odnos ranih (TEA) i „odraslih“ poduzeća, u usporedbi s najvišim (od 2,9 do 3,2 u promatranom razdoblju 2016.-2018. u Luksemburgu). Najbolji odnos TEA i „odraslih“ poduzeća je onaj koji omogućava održivu vitalnost poduzetničke strukture, ali je za takvu ocjenu potrebno imati uvid u kvalitetu poslovnih pothvata. Iz GEM istraživanja se kvaliteta novih poslovnih pothvata može pretpostaviti kroz motivacijski indeks, a kvaliteta „odraslih“ poslovnih pothvata kroz njihov potencijal za rast.

Hrvatska i dalje ima **malo rastućih poduzeća**, koja se u GEM istraživanju definiraju pomoću pet kriterija: korištenje novih tehnologija, inovativnost u razvoju novih proizvoda, izloženost konkurenciji, izvozna orijentacija i očekivanje novog zapošljavanja. U 2018. godini nastavljaju se već uočene pojave: Hrvatska ima značajnije više poduzeća (i TEA i „odraslih“) koja ulažu u najnovije tehnologije, ali ima manje poduzeća s novim proizvodima, zbog čega su na tržištu izložena većoj konkurenciji. U 2018. godini Hrvatska ima 30% TEA poduzeća i 28,3% „odraslih“ poduzeća s najnovijom tehnologijom prema 13,6% TEA i 7,9% „odraslih“ poduzeća u EU. Ali, u razdoblju 2016.-2018. oko 70% TEA i više od 75% „rastućih“ poduzeća u Hrvatskoj imaju proizvode koji nikome nisu novi.

Višegodišnja prisutnost ovog obrasca poduzetničke aktivnosti (tehnološka spremnost bez novih proizvoda) ukazuje i na razlog zašto se Hrvatska ne uspijeva pomaknuti na ljestvici konkurentnosti, jer se konkurentnost ne ostvaruje kroz tehnološku opremljenost, nego kroz inovativne proizvode. Pokazatelj konkurentnosti (kombiniranjem podataka o pothvatima s inovativnim proizvodima i bez jake konkurencije) pozicionirao je Hrvatsku (s 24,6%) malo ispod EU prosjeka (27,7%).

Zbog nedostatka novih proizvoda većina poduzeća još uvijek ne može izaći iz domaćeg tržišta „crvenog oceana“. TEA pothvati češće su orijentirani izvozu (50,3%, izvoz više od 26% od ukupnog prihoda) nego „odrasla“ poduzeća (34,4%).

Intenzitet novog zapošljavanja jedna je od važnih dimenzija rastućih poduzeća, koju koriste brojne međunarodne institucije kao ključni kriterij (npr. OECD). Nadprosječni optimizam i među TEA i „odraslim“ poduzetnicima o novom zapošljavanju (za zapošljavanje 5+ u narednih 5 godina) u usporedbi s prosjekom EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, nema potvrdu u drugim pokazateljima poduzetničke aktivnosti (nizak motivacijski indeks, niska konkurentnost zbog niske razine inovativnosti proizvoda). To otvara pitanja za brojne sudionike u kreiranju poduzetničke okoline (vladine politike i programi, obrazovanje, suradnja istraživačkih institucija i poslovnog sektora, mediji...), ali i za poduzetnike o tome kako vide budućnost svojih pothvata i kakve strategije, poslovne politike i poslovne modele primjenjuju. Za 10+ povećanje zaposlenosti, uz 50% povećanja početne zaposlenosti, TEA poduzetnici su značajnije optimističniji (21,4% vs. 14,6% u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju) od „odraslih“ poduzetnika (2,2% vs. 3,8% EU).

Po **poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika** (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) Hrvatska je iznad prosjeka EU u svim godinama od kada se taj pokazatelj prati, tj. od 2011. godine. U 2018. godini 9,6% zaposlenika u Hrvatskoj imaju poduzetničku aktivnost unutar svog poduzeća, dok je prosjek za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 7,6%. Iako se visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika ponavlja iz godine u godinu, još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Identificirani dugogodišnji jaz između ulaganja u nove tehnologije i izostanak inoviranih proizvoda je područje u kojem bi poduzetno djelovanje zaposlenika (poboljšanje proizvodnih procesa, inoviranje proizvoda i organizacijskih rješenja, izlazak na nova tržišta) jačalo i konkurentnost poduzeća i izvlačilo poduzeća iz tržišta „crvenog“ oceana. Taj oblik poduzetničke aktivnosti predstavlja skriveni

poduzetnički kapacitet Hrvatske o kojem nitko ne vodi računa, niti poduzeća, niti nacionalne politike iz područja inovacija, obrazovanja ili poreznih olakšica.

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti prati se kroz poduzetničku demografiju, sektorsku i regionalnu rasprostranjenost.

Poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i po rodosti i po dobi. Hrvatska još uvijek je značajnije "muška" zemlja po poduzetničkoj aktivnosti, na razini prosjeka EU zemalja koje su u 2018. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlika u poduzetničkoj aktivnosti ne proizlazi iz razlika u motivaciji ili iz razlika u uočavanju prilika, nego je rezultat kombinacije majčinstva, organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom na ženi) i kulturološkog konteksta. Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi oscilira neznatno oko EU prosjeka, osim što se u 2018. godini vidi povećanje TEA indeksa u dobnoj skupini 25-34 i pad u dobnim skupinama iznad 45 godina.

I dalje se potvrđuje obrazac da su **obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji**, po čemu je Hrvatska slična prosjeku EU. Ljudi s višom razinom obrazovanja češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine.

Sektorska rasprostranjenost novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) pokazuje u razdoblju 2016.-2018. godine rast u sektoru usluga, ali još uvijek značajnije manje prisustvo poslovnih pothvata temeljenih na uslugama orijentiranim potrošačima (B2C) u usporedbi s EU i zemljama čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada.

Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne, ali su se u razdoblju 2016.-2018. pojavili određeni obrasci promjena u intenzitetu poduzetničkih aktivnosti po regijama. Najintenzivniji rast poduzetničke aktivnosti pokazuju Dalmacija, te Istra, Primorje i Gorski Kotar. Najveći pad poduzetničke aktivnosti je u Lici i Banovini, gdje je i razina poduzetničke aktivnosti najniža, ali istovremeno se poboljšava motivacijski indeks (od pretežnosti pokrenutih poslovnih pothvata zbog nužde u 2016. godini, u 2018. godini više je pokrenutih poslovnih pothvata zbog uočene prilike). U cijelom promatranom razdoblju najniža pozitivna percepcija o prilikama je u regijama Lika i Banovina, te Slavonija i Baranja, a najviša u Istri, Primorju i Gorskom Kotaru i u Dalmaciji. Regionalne razlike u motivacijskom indeksu i prepoznavanju prilika o čemu ovisi ostvarivanje poduzetničke aktivnosti upućuju na zaključak o potrebi regionalno profilirane podrške (posebno se to odnosi na usluge potpornih institucija, kao što su savjetovanja, edukativni programi, mentorski programi...).

Razlike u percepciji o prilikama i namjerama, razlike u poduzetničkoj aktivnosti, a posebno razlike u motivacijskom indeksu na pod-nacionalnoj razini komplementarne su s „tvrdim“ pokazateljima opće (ne)razvijenosti tih područja: indeksom razvijenosti, BDP po stanovniku i razinom nezaposlenosti. Dugotrajno najniži motivacijski indeksi Like i Banovine (1,1 u 2012. godini, 0,8 u 2013. godini, 1,7 u 2014. godini, ispod 1 u kontinuitetu od 2015.-2017. godine, 1,2 u 2018. godini), ali i Slavonije i Baranje praćeni su niskom razinom razvijenosti, niskom razinom BDP po stanovniku i visokom nezaposlenošću. Smanjenje regionalnih razvojnih razlika zahtijeva ujednačavanje poduzetničke aktivnosti po regijama, ali i jačanje motivacijskog indeksa (tj. povećanje poduzetničkih pothvata koji su pokrenuti zbog uočene prilike, a ne nužde). To je proces koji će se s vremenskim pomakom odraziti na promjene u vrijednostima bruto domaćeg proizvoda po stanovniku i smanjenje nezaposlenosti.⁷⁵ Pri tome treba voditi računa i o razlikama u kvaliteti poduzetničke okoline na pod-nacionalnoj razini, jer usprkos istom regulatornom okviru, nije podjednako poslovati u svim dijelovima Hrvatske zbog razlika u regulatornoj performansima.⁷⁶

⁷⁵ Izvještaj Europskog semestra, 2019. (str. 12) upozorava na značajne regionalne disparitete promatrane kroz BDP po stanovniku (u paritetu kupovne moći) i kretanja kontingenata stanovništva. BDP po stanovniku je niži od prosjeka EU u svim županijama, osim u Zagrebu, a disparitet se u razdoblju 2000.-2015. povećao: u 2015. godini je BDP po stanovniku u Zagrebu bio 107% EU prosjeka, a u Virovitičko-podravskoj županiji 32%. Smanjenje broja stanovnika je izraženije u istočnoj Hrvatskoj nego u ostalim dijelovima Hrvatske.

⁷⁶ Doing Business in the European Union 2018 - Croatia, Czech Republic, Portugal and Slovakia, <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Subnational-Reports/DB18-EU2-Report-ENG.PDF>, str. 13.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)

GEM istraživanje u 2018. godini potvrdilo je do sada prepoznate trendove i obrasce poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj, ali je upozorilo i na neke nove pojave: na primjer, percepcija o prilikama stagnira, a očekivanja novog zapošljavanja od 10+ zaposlenika među „odraslim“ poduzećima su pesimistična. Korištenjem tri analitičke perspektive (promjene unutar Hrvatske, Hrvatska vs. Europska unija i Hrvatska vs. zemlje čijoj razvojnoj skupini Hrvatska pripada) dobiven je vrlo temeljit uvid u razloge zbog kojih se poduzetnički kapacitet Hrvatske ne uspijeva razviti u skladu s potencijalom identificiranom na individualnoj razini (namjere postoje, stav prema poduzetničkoj karijeri je pozitivan).

Poduzetnička aktivnost se događa u kontekstu vremena i prostora, što znači kao interakcija individualne inicijative i poduzetničke okoline unutar koje pojedinac djeluje. Za djelotvornost te interakcije potrebni su pojedinci s kompetencijama i namjerama, te poduzetnička okolina koja ne smije ograničavati poduzetničke inicijative na individualnoj razini, nego ih stimulirati i podržavati.

Ograničavajuće djelovanje poduzetničke okoline je u svim godinama od kada Hrvatska sudjeluje u GEM istraživanju identificirano u područjima:

- regulatornog okvira
- obrazovanja za poduzetničke kompetencije
- suradnje istraživačkih institucija i poslovnog sektora
- kvalitete profesionalnih usluga potrebne poduzetnicima (savjeti, mentorstvo)

Kumulirane spoznaje o individualnim atributima za poduzetničko djelovanje, društvenim vrijednostima i poduzetničkoj okolini u 17 godina istraživanja stvorile su kapacitet razumijevanja tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te mogućnost uspoređivanja s drugima. To daje priliku Hrvatskoj da svoje politike, programe i intervencije temelji na spoznajama / činjenicama a ne pretpostavkama.

Odgovor na pitanje gdje je Hrvatska u izgradnji poduzetničkog kapaciteta je poznat, razlozi za identificirano stanje su također poznati, potrebna je odlučnost za činjenje. Odlučnost za činjenje je drugi korak, ali bez trećeg koraka, samog činjenja, neće biti moguće napraviti pomake bez kojih će Hrvatska ostati na začelju EU po kvaliteti života (zaposlenost, obrazovanost, konkurentnost – produktivnost, inovativnost). Treba podsjetiti da se rezultati činjenja vide i osjete s vremenskim pomakom, te je potrebna konzistentnost, suradnja i istovremenost u planiranju i poduzimanju intervencija.

Iz pregleda dosadašnjih GEM preporuka a posebno iz perspektive izvješća Europskog semestra (od 7.3.2018.) vidljivo je da je većina preporuka iz prijašnjih godina još uvijek aktualna⁷⁷.

Zbog toga i u ovom izvješću se potvrđuje aktualnost osvježanih „starih“ preporuka, kojima se pozivaju svi na postizanje dogovora o politikama za eliminiranje uočenih problema, te na suradnju u implementaciji dogovorenog uz javno praćenje procesa ostvarivanja dogovorenog.

Odgovornost za promjene na osobnoj i institucionalnoj razini – polazište za preporuke

1. Potreban je **društveni konsenzus** da je poduzetništvo u svom širem značenju vid demokratizacije društva, jer osposobljavanje za proaktivno, inovativno i odgovorno ponašanje osnažuje pojedince, čime se povećava kapacitet uključenosti. Iz perspektive takvog razumijevanja poduzetništva, važno je da kapacitet poduzetničkog djelovanja bude ravnomjerno rasprostranjen u društvu, bez obzira na rodnost, dob, obrazovnu strukturu, gospodarski sektor ili regiju, te da **vladine politike budu u funkciji takvih očekivanja**.

Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranju aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa gospodarske strukture.

2. Podržavajuća snaga poduzetničke okoline ovisi o razini ujednačene kvalitete i povezanosti svih komponenti poduzetničke okoline, što je teško ostvariv ali neophodan cilj, jer je oblikovanje pojedinih komponenti

⁷⁷ I u izvješću Europskog semestra (od 27.2.2019.) se konstatira da je u 49% preporuka (specifičnih za Hrvatsku, tzv. country specific recommendations) ostvaren ograničen ili nikakav napredak, od 2014. godine kada je Hrvatska prvi puta uključena u cikluse Europskog semestra (str. 14).

ti ovisno o razvojnom naslijeđu, političkim prioritetima, raspoloživim resursima (obrazovani ljudi i novci) i društvenim i kulturološkim odrednicama u kojima se događa poduzetnička aktivnost. Ipak, poznavanje (ne)kvalitete komponenti poduzetničke okoline u vlastitoj zemlji i mogućnost usporedbe sa zemljama koje imaju najbolja rješenja, a to upravo GEM istraživanje omogućava, zahtijeva analizu dobre prakse i konteksta u kojem je takva dobra praksa doprinijela jačanju povezanosti poduzetničke aktivnosti i ekonomskog rasta (kroz doprinos zaposlenosti i bruto domaćem proizvodu). Dugovječnost određenih uskih grla (komplicirana, vremenski i financijski zahtjevna regulatorna okolina, nedovoljna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, nedostatan obrazovanje za poduzetničke kompetencije) dokaz je da rješavanje takvih problema nije samo odgovornost jednog ministarstva, nego **brojnih ministarstava** (poduzetništva, gospodarstva, obrazovanja, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), **agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija)**.

3. Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju poticajne poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade i svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti i rastu) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike).
4. Za promjene je potreban **dogovor i suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Europskog semestra i **Nacionalni program reformi** je okosnica utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

1. Budući da je **poduzetnička kompetencija** jedna od osam cjeloživotnih kompetencija koju svatko treba imati, nužno je da svi, ali posebno mladi, insistiraju da formalni obrazovni sistem osigura odgovarajuće obrazovanje za stjecanje takve kompetencije, **tokom formalnog školovanja**, od osnovne škole do fakulteta. Aktivnu ulogu u tome trebaju imati mladi, učitelji/profesori i roditelji.
2. Komplementarno, svaki se pojedinac treba pobrinuti za stjecanje takve kompetencije korištenjem raznih izvora **neformalnog učenja**.
3. Nezadovoljstvo svojom kvalitetom života treba pretvoriti u poduzetnički izazov razmatranjem **samozapošljavanja** kao opcije radnog angažiranja, uz prethodno stjecanje odgovarajuće razine poduzetničke kompetencije.

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

Prilikom analize GEM 2017 ciklusa, uz preporuke „vezali“ smo planirane aktivnosti iz Nacionalnog programa reformi za 2018. godinu. Razlog za to je bio da se pokaže utemeljenost aktivnosti u istraživačkim spoznajama. Na taj način dobivena je i dodatna informacija koja područja uočena kao kritična u GEM istraživanju nisu „pokriivena“ i odgovarajućom pažnjom relevantnih institucija (ministarstava, financijskih, znanstvenih i obrazovnih institucija...). Budući da se GEM istraživanje provodi u godišnjoj dinamici, brojni GEM pokazatelji mogu se koristiti za obogaćivanje indikatora za mjerenje napretka u ostvarivanju ciljeva postavljenih Nacionalnim programom reformi, ali i nekih drugih strateških dokumenata.⁷⁸

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, obrazovanja, znanosti, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. Bez toga se neće moći riješiti brojni problemi zbog kojih veliki broj komponenti poduzetničke okoline djeluje kao ograničenje a ne podrška poduzetničkim namjerama i aktivnostima ljudi (npr. nedostatak poduzetničkog obrazovanja, nedostatan intenzitet transfera istraživačkih rezultata u poslovni sektor, nedostatak neformalnog kapitala za održavanje inovativnih i rastućih poslovnih pothvata, nedostatak specijaliziranih poslovnih usluga), posebno na pod-nacionalnoj razini unutar Hrvatske.

⁷⁸ Ove godine nismo u mogućnosti povezati aktivnosti Nacionalnog programa reformi za 2019. godinu i preporuke koje proizlaze iz GEM 2018 istraživanja, jer u vrijeme završavanja (14.4.2019.) ove publikacije Nacionalni program reformi još nije bio usvojen, ali istraživački GEM tim Hrvatska je voljan to napraviti s ekspertima Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta.

2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti «prozore prilika».
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva. Financijski osnažiti postojeći program Inovacijski vaučeri (pokrenut 2018. godine). Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za **korištenje usluga industrijskih dizajnera**. Samo pokretanje poslovnih pothvata i njihovo „odrastanje” bez kapaciteta doprinosa stvaranja nove vrijednosti uz nizak omjer TEA (ranih) i „odraslih” poslovnih pothvata samo okoštava neproduktivnu i nekonkurentnu poduzetničku strukturu.
4. Osigurati da **formalno obrazovanje (od primarne do tercijarne razine)** bude osposobljeno za izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata u kontekstu izlaza iz neefikasne javne potrošnje koja sada obilježava ulaganja u obrazovanje u Hrvatskoj.⁷⁹ Ako se efikasnost javne potrošnje u obrazovanje mjeri razinom zapošljivosti, odnosno učešćem nezaposlenih u kategoriji ljudi s tercijarnom razinom obrazovanja, onda nedostatak nekih od (transverzalnih) cijeloživotnih kompetencija, kao što su i poduzetničke kompetencije, direktno smanjuje efikasnost ulaganja u obrazovanje.
5. **Profesionalna infrastruktura** koja osigurava usluge za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta mora osigurati veći spektar i višu razinu usluga, posebno onih koje doprinose smanjenju poslovnih promašaja (uočavanje prilike, kompetencije, financijska pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (industrijski dizajn, sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...), jer brojnost institucija ne rješava problem nedostatka kvalitetnih usluga poduzetnicima.
6. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodost, dob, sektore i regije.
7. **Povećanja kvalitete javne uprave** ključno je u stvaranju stimulirajuće okoline u kojoj djeluju poduzetnici.
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati **porezne olakšice** za one koji djeluju kao poslovni anđeli.
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se individualno poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo nepotpuna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem.
11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – novi program promocije poduzetništva Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta ojačati kroz suradnju s ministarstvima obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti.

Analiza povezanosti GEM preporuka s aktivnostima iz Nacionalnog programa reformi za 2018. godinu pokazala je prošle godine jaku fokusiranost Vlade na inovativnost, javnu upravu, obrazovanje i regulatorni okvir. Istovremeno, neka kritična područja su bila nepokrivena aktivnostima Nacionalnog programa reformi (tržište alternativnih izvora financiranja, statističko praćenje sektora malih i srednjih poduzeća), a u nekim područjima nedovoljno su bile iskorištene preporuke GEM istraživanja (na primjer u području tržišta profesionalnih usluga).

⁷⁹ Ahec Šonje, A., Deskar-Škrbić, M., Šonje, V. (2018.): „Input-oriented DEA approach used in this research showed that Croatian educational system is a laggard among NMS. Problem is especially pronounced in tertiary education ...Croatia is the weakest performer in the sample with efficiency score of modest 0.65, which translates into the possible reduction of inputs of high 9.1 percentage points of GDP per capita.“. Prema ovim istraživačkim spoznajama, moguće smanjivanje javne potrošnje (ulaganja) u tercijarno obrazovanje za 9,1 postotnih poena BDP po stanovniku znači smanjenje izdvajanja za tercijarno obrazovanje od 31% bez značajnijih promjena u rezultatima koje sada ostvaruje tercijarno obrazovanje!

Za očekivati je da Nacionalni program reformi za 2019. godinu intenzivira započete aktivnosti (inovativnost, javna uprava, obrazovanje i regulatorni okvir) ali i da ugradi aktualne nalaze GEM istraživanja u nove aktivnosti.

Perspektiva Europskog semestra za 2019. godinu i GEM istraživanje

Činjenica da je Hrvatska izašla iz makroekonomske neravnoteže (u 2017. godini) i da je početkom 2019. godine prešla iz neinvesticijske u investicijsku kategoriju⁸⁰ zahtijeva izuzetnu disciplinu u realizaciji daljnjih reformi.

Od 2014. godine, Europska unija na godišnjoj razini prati napredak svake članice u ostvarivanju strukturalnih reformi i korekcija makroekonomske neravnoteže, te ostvarivanja ciljeva Europa 2020, korištenjem metodologije Europskog semestra.

Perspektiva Europskog semestra⁸¹ omogućava bolje razumijevanje relevantnosti rezultata GEM istraživanja za oblikovanje reformi, politika i programa kojima se trebaju eliminirati ograničenja u postizanju održivog gospodarskog rasta.

Izveštaj Europskog semestra za 2018. godinu konstatira da će se oporavak gospodarstva Hrvatske nastaviti i u 2019. godini, ali uz manje stope rasta BDP (2,7%) i 2,6% u 2020. Nedovoljni potencijal rasta najviše se temelji na dugotrajno niskoj produktivnosti i niskoj, čak opadajućoj stopi korištenja ljudskih resursa.

Kritične točke koje zahtijevaju reformske aktivnosti, a specifičnije su vezane za jačanje konkurentnosti hrvatskog gospodarstva su⁸²:

- konkurentnost i investicijska aktivnost su izloženi brojnim preprekama i ograničenjima koja proizlaze iz poslovne okoline. Komplikirana poduzetnička okolina otežava produktivnijim poduzećima brži rast. Poslovna okolina i dalje je opterećenje, ali identificirani dobri primjeri unutar Hrvatske daju dobru podlogu za poboljšanja unutar Hrvatske.
- nisko izdvajanje za istraživanje i razvoj (0,86% BDP-a u 2017. godini) ne stimulira suradnju istraživačkih institucija i poslovnog sektora (a potvrđuje da Hrvatska neće ostvariti svoj nacionalni cilj u okviru Europe 2020 o ulaganju 1,4% BDP za istraživanje i razvoj, a cilj EU je 3%). Porezne olakšice za poduzeća za istraživačke aktivnosti (ili kroz suradnju ili unutar poduzeća), koje su u 2018. godini vraćene nakon što su bile ukinute 2014. godine, mogle bi doprinijeti jačim inovacijskim aktivnostima. Mala i srednja poduzeća su slabi inovatori, što se odrazilo i na pad pozicije Hrvatske u 2018. European Innovation Scoreboard (u inovacijama proizvoda i procesa; marketinga i tržišta – u razdoblju 2010-2017.) i dovelo Hrvatsku na razinu od 72% vrijednosti prosjeka EU u 2017. godini.
- niska performanca obrazovnog sustava, koja stagnira ili se čak pogoršava, urgentno zahtijeva radikalnu reformu s naglaskom na jačanje dimenzije iskustvenog učenja (povezanosti s potrebama poslovnog sektora). U 2016. godini postotak studenata u programima studiranja u kojima je uključeno iskustveno učenje je samo 27,3%, u usporedbi s 43,8% u EU. Hrvatska značajno zaostaje u usavršavanju ili prekvalificiranju odraslih (samo 2,3% odraslih 25-64 godine starosti su u 2017. godini imali neki oblik edukacije, prema 10,9% u EU).
- nerazvijenost alternativnih oblika financiranja poslovnih pothvata. Pristup malih i srednjih poduzeća bankarskim kreditima se poboljšava, ali alternativni izvori financiranja (rizični kapital, crowdfunding) su nerazvijeni. Hrvatska je na 20. mjestu u EU (bez Cipra i Malte) po učešću rizičnog kapitala kao postotka od BDP, iako je u 2018. godini Zagreb Stock Exchange pokrenuo platformu za mala poduzeća i start-up poslovne pothvate.
- reforme u području profesionalnih usluga još uvijek su ograničene zbog čega tržište tih usluga ostaje vrlo kontrolirano.
- Regionalne razlike su velike: u 2017. godini je nezaposlenost u Istri bila 4,6%, a u Sisačko-moslavačkoj županiji 26%. Od svih nezaposlenih čak je 40% u istočnoj i centralnoj Hrvatskoj.

⁸⁰ Po procjeni Standard and Poors, 22.3.2019.

⁸¹ 2019 European Semester, 27.2.2019.

⁸² Konstatacije i podaci su iz izvještaja 2019 European Semester

Izveštaj 2019 European Semester za Hrvatsku konstatira da je u 49% preporuka (specifičnih za Hrvatsku, tzv. *country specific recommendations*) ostvaren ograničen ili nikakav napredak, od 2014. godine kada je Hrvatska prvi puta uključena u cikluse Europskog semestra⁸³. Za preostalih 51% preporuka je konstatiran neki progres (32%), značajni progres (12%) i potpuno ostvarenje (7%).

U 2018. godini razina ostvarivanja preporuka za eliminiranje barijera za investicije procijenjena je kao⁸⁴:

Ograničeni napredak: regulatorno opterećenje, javna nabava / javno-privatno partnerstvo, okvir za rješavanje nesolventnosti, profesionalne usluge, digitalna ekonomija, energija, transport

Neki napredak: javna uprava, pravosudni sistem, obrazovanje

Nacionalni program reformi za tekuću godinu uvijek se referira na izvještaj Europskog semestra za prethodnu godinu. Ključna uloga ovog programa je u oblikovanju intervencija temeljenih na analitičkim i istraživačkim spoznajama, te u povezivanju raznih institucija radi njihove provedbe.

GEM istraživanje omogućava uvid u promjene poduzetničke aktivnosti i promjene u percepciji o kvaliteti pojedinih komponenti poduzetničke okoline. Budući da se napredak u ostvarivanju postavljenih ciljeva kroz Nacionalni program reformi mjeri „čvrstim“ pokazateljima, GEM istraživanje osigurava mišljenje i percepciju reprezentativnog uzorka odrasle populacije (reprezentativnost je s obzirom na kriterije spola, dobi i mjesta stanovanja), te eksperata. Na taj način se obogaćuje spoznajna baza o efektima vladinih mjera, što doprinosi djelotvornijim intervencijama u postojeće politike i programe i u oblikovanju novih.

I u mnogim drugim zemljama koriste se rezultati GEM istraživanja u oblikovanju nacionalnih politika ili programa, ne samo onima u kojima vladine institucije (ministarstva, agencije) financiraju istraživanje.⁸⁵

Nekoliko primjera kako pojedine zemlje koriste GEM istraživanje u analizama i/ili oblikovanju politika:

Izrael:

Vlada je pokrenula novi nacionalni inovacijski program koji nudi projekte poslovnom i akademskom sektoru, forsirajući industriju 4.0 i digitalne tehnologije. Osim toga, Vijeće za visoko obrazovanje nudi obrazovne programe za jačanje poduzetničkih kompetencija na preddiplomskoj i diplomskoj razini.⁸⁶

India:

Vladine inicijative u pojednostavljenju regulatornog okvira (registracija korištenjem digitalnog „jednog prozora“ i smanjenje troškova dobivanja dozvola) i novi zakon o nesolventnosti i bankrotu daju rezultate. Vladini programi *Start-up India*, *Stand-up India* i *Digital India* ostvaruju planirane efekte jačanja poduzetničkog djelovanja.⁸⁷

Francuska:

Broj novopokrenutih poslovnih pothvata je povećan za 12% u 2017. u odnosu na 2016, odnosno za 55 000 poduzeća. Ovo povećanje je ostvareno prvenstveno zbog vladinih politika koje su u primjeni u zadnjih deset godina. Najdjelotvornija politika čija implementacija je započela 2018. godine, odnosi se na izjednačavanje prava vlasnika pothvata i zaposlenika (npr. roditeljni dopust, doprinosi za mirovinu).⁸⁸

Koreja:

Nekoliko vladinih međusobno povezanih programa fokusirano je na jačanje poduzetničke aktivnosti: kreiranje Centra za kreativnu ekonomiju i inovacije, osnivanje fonda *Korea Fund of Funds* za privlačenje kapitala iz privatnog sektora, osnivanje *start-up* pothvata uz državnu financijsku podršku.⁸⁹

⁸³ 2019 European Semester, str. 14

⁸⁴ 2019 European Semester, str. 50

⁸⁵ Od 49 zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2018. godini, u 23 zemlje bila su ministarstva ili vladine agencije partneri u provođenju istraživanja, ne samo kao financijska podrška nego i kao korisnici. U većini drugih zemalja to su bile banke, asocijacije poslodavaca, sveučilišta, telekomunikacijske kompanije ili sredstva za međunarodnu pomoć pojedinih zemalja (npr. Kanada), koje sufinanciraju GEM istraživanje u zemljama s kojima imaju program pomoći

⁸⁶ Bosma and Kelley (2018), str. 86

⁸⁷ Ibid, str. 82

⁸⁸ Ibid, str. 78

⁸⁹ Ibid, str. 99

Rusija:

Vlada i državna poduzeća aktivno promoviraju važnost razvoja lokalnog poduzetništva. Osim toga, raste broj inicijativa od strane države i velikih poduzeća za pokretanje obrazovnih programa za osposobljavanje ljudi za poduzetničke kompetencije nužne za pokretanje poslovnih pothvata.⁹⁰

Švedska:

Rezultati GEM istraživanja koriste vladine institucije u oblikovanju programa podrške za poduzetničko djelovanje, na svakoj razini (npr. Švedska agencija za ekonomski i regionalni razvoj, vijeća na razini lokalne uprave). Političke stranke u promociji svojih programa koriste GEM podatke, a švedski GEM tim lider vodio je izradu zadnjeg vladinog izvještaja o poduzetništvu, 2016. (u okviru suradnje s Ministarstvom gospodarstva).⁹¹

Slovenija:

Rezultati GEM istraživanja su redovito korišteni prilikom izrade raznih vladinih dokumenata, kao što su Slovenska industrijska politika, Slovenska strategija pametne specijalizacije i Operativni program za implementaciju EU kohezijske politike u razdoblju 2014.-2020. Razna ministarstva koriste GEM pokazatelje u izradi svojih dokumenata: Ministarstvo ekonomskog razvoja i tehnologije u izradi Programa za implementaciju financijskih potpora 2015-2020; Ministarstvo rada, obitelji, socijalne skrbi i jednakih prilika u izradi Nacionalnog programa za jednake prilike žena i muškaraca 2015-2020.⁹²

Njemačka:

Vlade na svim razinama (federalna, države – sastavnice, lokalne) su identificirale kao najzanimljiviju ciljnu skupinu mlade ljude koji su pokrenuli poslovni pothvat za svoje edukativne, tehnološke, inovacijske i regionalne programe. To je doprinijelo poboljšanju poduzetničke okoline.⁹³

Osim toga, Europska unija i OECD koriste rezultate GEM istraživanja u svojim redovitim analizama i publikacijama:

Europska unija:

SBA Fact Sheet se koristi za godišnje praćenje realizacije zakona o malim poduzećima (*the Small Business Act for Europe*) koji je vodeća inicijativa podrške razvoju malih i srednjih poduzeća u EU. *SBA Fact Sheet* se publicira u godišnjoj dinamici sa ciljem boljeg razumijevanja trendova i nacionalnih politika relevantnih za mala i srednja poduzeća. Godišnja evaluacija se provodi od 2011. godine, prateći realizaciju nacionalnih politika koje se odnose na 10 osnovnih principa (od odgovorne državne administracije do internacionalizacije). Točka 3.1. Poduzetništvo koristi isključivo GEM podatke

file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Croatia%20-%202017%20SBA%20Fact%20Sheet%20(1).pdf

OECD:

Osim korištenja GEM istraživanja na razini nacionalnih politika, GEM pokazatelje koristi OECD u svojim publikacijama o poduzetništvu, kao što je *Entrepreneurship at a Glance*⁹⁴ ili serija o izgubljenom poduzetničkom kapacitetu i politikama za uključivo poduzetništvo (žene, mladi, stariji, ljudi s posebnim potrebama, migranti...) u kojoj je i Hrvatska.⁹⁵

⁹⁰ Ibid, str. 100

⁹¹ The influence of GEM on Policy 2017/18, Global Entrepreneurship Monitor, 2017

⁹² ibid

⁹³ Bosma and Kelley (2019), str. 79

⁹⁴ OECD-Eurostat Entrepreneurship Indicators Programme (EIP) je najrelevantnija baza međunarodno usporedivih indikatora koji su važni za oblikovanje nacionalnih politika i analizu djelotvornosti primjenjenih politika u području razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. Program je pokrenut 2006. godine i za dijelove koji se odnose na poduzetničke kompetencije i poduzetničku kulturu koristi GEM indikatore, vidjeti OECD (2016), "List of indicators of entrepreneurial determinants", in *Entrepreneurship at a Glance 2016*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/entrepreneur_aag-2016-38-en.

⁹⁵ Npr. OECD/European Union (2017), *The Missing Entrepreneurs 2017: Policies for Inclusive Entrepreneurship*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264283602-en>

Literatura i reference:

- Ahec Šonje, A., Deskar-Škrbić, M., Šonje, V. (2018). Efficiency of public expenditure on education: Comparing Croatia with other NMS. / INTED2018 Proceedings / Chova, Gomez L. ; Martinez, Lopez A. ; Torres, Candel I. (ur.). Valencia, Spain: IATED Academy, 2018. str. 2317-2326 doi:10.21125/inted.2018.0439
- Alpeza, M., Grubišić, N., Mikrut, M. (2015). Business Transfer Barometar Hrvatska, CEPOR, Zagreb
<http://www.cepor.hr/wp-content/uploads/2015/03/BUSINESS-TRANSFER-BAROMETAR-HR-web.pdf>
- Amorós, J. E., Bosma, N. (2014). Global Entrepreneurship Monitor 2013 Global Report: Fifteen years of assessing entrepreneurship across the globe
- Bosma, N. and Kelley, D. (2018). Global Entrepreneurship Monitor: 2018/2019 Global Report
- Bosma, N., Wennekers, S., Amorós Ernesto J. (2012). Global Entrepreneurship Monitor 2011, Extended Report: Entrepreneurs and Entrepreneurial Employees Across the Globe
- Deci, E.L., Ryan, R.M. (2000). The „what“ and „why“ of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior, *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
- Doing Business in the European Union 2018 - Croatia, Czech Republic, Portugal and Slovakia
<http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Subnational-Reports/DB18-EU2-Report-ENG.PDF>
- Doing Business 2010: Croatia, The World Bank
- 2019 European Semester: Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews under Regulation (EU) No 1176/2011, Brussels, 27.2.2019 SWD(2019) 1010 final
- Country Report Croatia 2019 Including an In-Depth Review on the prevention and correction of macroeconomic imbalances, Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN CENTRAL BANK AND THE EUROGROUP
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-croatia_en.pdf
 8.4.2019.
- Foo, M.D. (2011). Emotions and Entrepreneurial Opportunity Evaluation, *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 35: 375-393
- The influence of GEM on Policy 2017/18, Global Entrepreneurship Monitor, 2017
- Joint Food Wastage Declaration: Every Crumb Counts, 2013 http://www.everycrumbcounts.eu/uploads/static_pages_documents/Joint_Declaration_%28Sept_2013_UPDATED%29.pdf
- Maslow, A.H. (1943). A theory of human motivation, *Psychological Review*, Vol 50(4), 370-396.
- Maslow, A.H. (1968). Some educational implications of the humanistic psychologies, *Harvard Educational Review*, 38(4), 685-696.
- Nacionalni program reformi 2018, travanj 2018
<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/2018/04%20travnja/93%20sjednica%20VRH/93%20-%201.pdf>
- OECD (2014), "Focus on Inequality and Growth - December 2014."
<https://www.oecd.org/social/Focus-Inequality-and-Growth-2014.pdf>
- OECD (2017), *Entrepreneurship at a Glance 2017*, OECD Publishing, Paris http://dx.doi.org/10.1787/entrepreneur_aag-2017-en
- Piketty, T. (2014a). *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press
- Piketty, T. (2014b). *Capital in the Twenty-First Century: a multidimensional approach to the history of capital and social classes*, *The British Journal of Sociology*, Volume 65 Issue 4
- Piketty, T. and Saez, E. (2014). Inequality in the Long Run, *Science* 344(6186): 838–43.
- Poljak, V., Strikić, F., Bjeliš, M., Gugić, J., Mustapić, D., Antunović, B., Sokolić, D. (2019). Otpad od hrane ili gubitak poštovanja prema hrani, Proceedings: 31st Scientific and Educational Seminar with International Participation DDD and ZUPP, Novigrad, Croatia ISSN 1849-6741

- Reich, R. B. (2015). Saving Capitalism: For the Many, Not the Few, Knopf
- SEO Amsterdam Economics (March 2018). The rise and growth of gig economy in the Netherlands, Amsterdam, Commissioned by the Ministry of Social Affairs and Employment
- Schwab, K. (ed.). (2017). The Global Competitiveness Report 2017-2018, the World Economic Forum, Geneva
- Schwab, K. (ed.). (2018). The Global Competitiveness Report 2018, the World Economic Forum, Geneva
- Shir, N., Nikolaev, B.N., Wincent, J. (2018). Entrepreneurship and well-being: The role of psychological autonomy, competence, and relatedness, Journal of Business Venturing, <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2018.05.002>
- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman, S., (2003). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? – GEM 2002 Hrvatska rezultati, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2006). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku 2002-2005, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2007). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku, 2006, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2012). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002-2011, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2016). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2012-2015, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. (2017), Gender Patterns of Business with Growth Potential in Croatia, Technology, Commercialization and Gender – A Global Perspective, Palgrave Macmillan, 2017, pp.101-141
- Stam, E. (2015): Entrepreneurial ecosystems and regional policy: A sympathetic critique. European Planning Studies, 23(9), 1759-1769. DOI: 10.1080/09654313.2015.1061484.
- Sternberg, R., von Bloh, J, Coduras, A. (forthcoming): No theory without empirics – a proposal to measure entrepreneurial ecosystems at the regional level. In: German Journal of Economic Geography.
- Stevenson, H. H, (1983). A perspective on entrepreneurship. Harvard Business School Working Paper 9-384-131.
- United Nations Sustainable Development Goals, 2015. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

Izabrani dokumenti Europske unije

- Business Dynamics: Start-ups, Business Transfers and Bankruptcy (2011). European Commission
- EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework (2016). JRC Science for Policy Report, European Union <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/entrecomp-entrepreneurship-competence-framework>
- Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe, COM(2012) 795 final, European Commission, Brussels, 2013.
- RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC)

Web izvori

- <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/entrepreneurship/business-demography>, 28.2.2019.
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate, 28.2.2019.
- http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics, 28.2.2019.
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#High_growth_enterprises 28.2.2019.
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Recent_developments 28.2.2019.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/3/36/High-growth_enterprise_shares_in_EU_Member_States%2C_2016_%28%25%29.png 28.2.2019.

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-01aa75ed71a1.0023.02/DOC_1&format=PDF

<http://documents.worldbank.org/curated/en/804811468261878882/pdf/505100WP0DB020100HR-V0Box342000B01PUBLIC1.pdf>, 28.2.2019.

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ES>

<http://www.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/resolving-insolvency>, 28.2.2019.

<https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/> (svjetske makrogeografske regije), 23.2.2019.

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, 23.2.2019.

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>, 5.3.2019.

<https://www.smallbizdaily.com/small-businesses-survival-rates-rise/>, 28.2.2019.

<http://www.aik-invest.hr/konkurentnost/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/>

http://investcroatia.gov.hr/konkurentnost__trashed/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/

Izvori podataka za izradu razvojnih profila regija

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2016. godina

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD PO STANOVNIKU ZA REPUBLIKU HRVATSKU I PREMA NKPJS-u 2012. - 2. RAZINA I ŽUPANIJE, tablica 12.1.2.2., Državni zavod za statistiku

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/.../Bruto%20domaci%20proizvod.xls

- Broj stanovnika, 2017. godina

Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2017., Priopćenje broj 7.1.3. od 14.9.2018. godine

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-03_01_2018.htm

- Vitalni indeks (živorodeni na 100 umrlih), 2017. godina – Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018, Državni zavod za statistiku, Zagreb, prosinac, 2018., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2018/sljh2018.pdf

- Obrazovanost, 2011. godine

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku

Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće br 1582, 2016., obrada: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek

- Nezaposlenost, 2018. godina

Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)

- Stopa rizika od siromaštva, 2011. godine

https://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Osobna%20potrosnja%20i%20pokazatelji%20siromastva/Metodologija_HBS.htm

- Zaposlenost, 2017. godina

Podatak o stopi zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini nije raspoloživ zbog toga što podaci o radno sposobnom stanovništvu (osobe starije od navršениh 15 godina) postoje samo iz popisa stanovništva (tj. iz 2011. godine) i nisu aktualizirani u godišnjoj dinamici. Zbog toga se broj zaposlenih prikazuje samo u tablici o uspješnosti poslovanja, na temelju podataka iz FINA-e.

- Indeks razvijenosti, prema razvrstanju županija, od 1.1.2018. godine

Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na županijskoj razini (temeljem vrijednosti pojedinačnih pokazatelja iz razdoblja 2014.-2016.), Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 5.1.2018.

<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>

- Konkurentnost, 2013. godine

Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013., Zagreb, 2014. www.konkurentnost.hr

- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 30.6.2018.

Priopćenje broj 11.1.2/1 od 9. kolovoza 2018. , https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/11-01-02_01_2018.htm

- Uspješnost poslovanja, stanje 31.12.2017., izračunato iz FINA baze podataka za 2017. godinu, Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Osijek

Radovi članova istraživačkog tima u kojima se referira na GEM istraživanja:

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. and Oberman Peterka, S. (2017). Gender patterns of businesses with growth potential in Croatia, in Wyncarczyk, P. and Ranga, M. (Eds.) *Technology, Commercialization and Gender - A Global Perspective*, New York: Palgrave Macmillan

Oberman Peterka, S., Koprivnjak, T., and Zvijerac, M. (2016). Women and entrepreneurship in Croatia - stereotypes, impediments, incentives, 5th International Scientific Symposium *Economy of Eastern Croatia - Vision and Growth*, Mašek Tonković, Anka (Ed.), Osijek : Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, pp. 276-287

Alpeza, M., Eterović, D., Novosel, M., Oberman Peterka, S., Singer, S., Šarlija, N. (2016). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2015. - uključujući rezultate GEM – Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za Hrvatsku za 2014. Godinu, Zagreb: CEPOR

Singer i suradnici (2015). *Strategija razvoja Grada Osijeka*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur). (2015). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2014. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2013. godinu, Zagreb: CEPOR

Šarlija, N. and Pfeifer, S. (2015). Differences in Innovative Orientation of the Entrepreneurially Active Adults: The Case of Croatia, *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering* Vol. 9, No. 4, pp. 1167-1174

Singer i suradnici (2014). *Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013*, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb

Oberman Peterka, S., Singer, S. i Alpeza, M. (2013). Poduzetničko obrazovanje – nedostajuća komponenta u stvaranju multidisciplinarnog integriranog sveučilišta, *Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj - jučer, danas, sutra*, Čavrak, V. i Gelo, T. (ur.), Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 279-301

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2013). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2013. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2012. godinu, Zagreb: CEPOR

Delić, A., Alpeza, M. and Oberman Peterka, S. (2012). Role of Entrepreneurship Support Institutions in Development of the Economy of Eastern Croatia-Case of Centre for Entrepreneurship Osijek, 1st International Scientific Symposium *Economy of Eastern Croatia-Yesterday, Today, Tomorrow*, Singer, S., Mašek Tonković, A., Barković, D. and Gajos, M. (Eds.), Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku

Oberman Peterka, S., Delić, A. and Wilhelm, O. (2012). "Triple Helix" Model – Why It Is Not Easy To Implement? Case Of Grow Your Business Programme In Croatia, *Beyond the Economic Crisis: Lessons Learned and Challenges Ahead*, Mehić, E. (Ed.). Sarajevo: University of Sarajevo, School of Economics and Business, pp. 866-875

Singer, S. i Alpeza, M. (ur) (2012). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2012., Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (Ur.); Eterović, D., Oberman, M., Oberman Peterka, S., Pfeifer, S. Šarlija, N. i Tomić, J. (2011). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2011., Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Lenardić, M. (ur). (2011). *Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2010*, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb

Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2010). The Relationship between Entrepreneurial Activities, National and Regional Development and Firm Efficiency - GEM based evidence from Croatia. *The Journal of Entrepreneurship*, Vol. 19, No.1. pp. 23-41

- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2010). From ignoring to leading changes - what role do universities play in developing countries? (Case of Croatia). *Ekonomski vjesnik*, Vol. XXIII, No. 2
- Singer, S., Delić, A., Perić, J. and Eterović, D. (2009). Strategija poticanja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj, (ekspertiza)
- Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. and Jeger, M. (2008). Entrepreneurship Education in Croatia, International Conference on Economics, Law and Management, Szabo Z. (Ed.), Petru Maior University of Tirgu Mures, Tirgu Mures
- Pfeifer S., Oberman Peterka S. and Jeger M. (2007). Assessing entrepreneurship education programmes in Croatian higher education area ICSB 2007, Conference Proceedings, Turku, Finska
- Borozan, Đ. (2006). Implications of EU Enlargement on FDI Inflows in the Central and Eastern Europe, *Comparative Law Review*, Vol. 13, pp.33-53
- Borozan, Đ. and Barković I. (2006). Gender Differences in Perceiving Entrepreneurial Activities, *Review of Business Research*, Vol. VI, No. 1, pp. 72-77.
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2006). Entrepreneurship across campus: How far Croatian universities are from it?, *PODIM*, Maribor
- Barković, I. and Borozan, Đ. (2005). Gender Dimension of Economic Transition in the CEE Countries: Implications for Female Entrepreneurship Development, *Studies and Work of the Collegium of Management and Finance*, Vol. 63, pp. 128-145
- Borozan, Đ. and Barković, I. (2005). Creating Entrepreneurial Environment for SMEs Development: The Case of Croatia, *Silicon Valley Review of Global Entrepreneurship Research*, Vol. 1, pp.44 - 55
- Borozan, Đ., Barković, I. and Maliszewska-Nienartowicz, J. (2005). The Government Policy in Supporting SMEs Development: Croatian and Poland Perspective, Conference proceedings "Enterprise in Transition", University of Split, Croatia, pp.1455 – 1476
- Borozan, Đ. and Pfeifer, S. (2005). Unveiling Croatian International Competitiveness through Export Performance, *Studia Negotia*, No. 1, pp. 102-115
- Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2005). Benchmarking Entrepreneurial Framework Conditions among GEM Countries, 6th International Conference Enterprise in Transition, Split-Bol, Croatia, Faculty of Economics, University of Split, pp. 121-124
- Singer i suradnici (2005). Strategija razvoja Osječko-baranjske županije: od vizije do primjene, od primjene do vizije, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)
- Šarlija, N., Benšić, M. and Zekić-Sušac, M. (2005). Modeling Small Business Credit Scoring by Using Logistic Regression, Neural Networks and Decision Trees, *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, Vol. 13, No.3, pp. 133-150
- Barković, I. and Borozan, Đ. (2004). Supporting Female Entrepreneurship in Transitional Economies: the Croatian Experience, 13th Nordic Conference on Small Business Research, Tromso, Norway, pp. 1-17
- Borozan, Đ. (2004). Implications of EU Enlargement on Shaping the Business Environment for Foreign Investors in the CEEC, Proceedings „European Integration: Local and Global Consequences“, Brno, Češka Republika, pp. 50 – 63
- Borozan, Đ. (2003). Poduzetnička osnovica Osječko-baranjske županije: razvojni izazov, *Ekonomski vjesnik*, No. 1-2, pp. 99 -122
- Borozan, Đ. (2003). Unfavorable Financial Performance of SMEs in the Osijek-Baranja County: Expectation Gap, 48th World Conference Proceeding "Advancing Entrepreneurship and Small Business", Belfast: International Council for Small Business
- Singer, S. (2003) Education for Entrepreneurship – Missing Link in Economics in Transition, Forum on Best Practice in the Development of Entrepreneurship and SMEs in Countries in Transition: The Croatian and Slovenian Experiences, Geneva: United Nations, Economic and Social Council, Economic Commission for Europe
- Singer, S. and Gillman, J. (2003). How to Develop Entrepreneurship Education at Non-entrepreneurial Universities?, 48th World Conference Proceeding „Advancing Entrepreneurship and Small Business“, Belfast: International Council for Small Business
- Singer, S., Turkalj, Ž. and Medić, M. (2001). Business Development Services Market in Croatia, Proceedings, International Conference Enterprise in Transition: Competitiveness, Restructuring and Growth, Split-Hvar

Prilog 1

GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata

GEM konceptualni okvir (Slika 1, Poglavlje 1) pretpostavlja komplementarnost različitih komponenti ekonomskog ekosustava (od temeljnih do onih koji podržavaju inovativnost i poduzetništvo) i njihovu interakciju s percepcijom o društvenim vrijednostima fokusiranim na poduzetništvo i individualnim atributima i ponašanjima. Intenzitet poduzetničkih aktivnosti sinergijski je efekt te interakcije, a sposobnost nekog nacionalnog gospodarstva da ostvari prosperitet na razini pojedinca i zajednice (mjereno razinom zaposlenosti i bruto domaćim proizvodom po stanovniku) ovisi o kapacitetu i kvaliteti poduzetničkih aktivnosti u zemlji.

GEM istraživanje temelji se na podacima prikupljenima iz tri izvora: podaci prikupljeni anketiranjem reprezentativnog uzorka odrasle populacije, podaci prikupljeni anketiranjem i intervjuiranjem eksperata čije znanje doprinosi razumijevanju poduzetništva i podaci prikupljeni iz standardiziranih sekundarnih međunarodnih i nacionalnih baza podataka.

Uzorak odrasle populacije

Najznačajni skup podataka u GEM istraživanju dobiven je anketiranjem slučajnog uzorka od najmanje 2000 osoba starosti od 18-64 godine.

Svaki uzorak podataka ponderira se odgovarajućim težinama po spolu i dobi kako bi se dobili podaci koji predstavljaju radno aktivnu populaciju u državi. Tako pripremljen uzorak podataka za svaku godinu, šalje se konzorciju Global Entrepreneurship Research Association, čiji koordinacijski tim nadzire kvalitetu i harmonizaciju podataka. U postupku harmonizacije podataka, težine u uzorku se prilagođavaju s obzirom na strukturu po spolu i dobi u skladu s popisom stanovništva iz 2011. godine.

Struktura uzorka s obzirom na spol i dob, u % - 2016., 2017. i 2018. godina (ponderirane vrijednosti)

Ukupan uzorak ispitanika		2016.	2017.	2018.
Spol	Žene	50.2	50.4	50.1
	Muškarci	49.8	49.6	49.9
Dob	18-24	13.2	13.4	13.0
	25-34	21.5	21.3	21.4
	35-44	20.7	20.7	20.9
	45-54	23.0	23.2	23.0
	55-64	21.7	21.5	21.7

Svake godine se na ovako definiranom slučajnom uzorku odrasle populacije (najmanje 2000 osoba), primjenom standardiziranog, posebno razvijenog upitnika, prikupljaju podaci u cilju mjerenja poduzetničke aktivnosti na nacionalnoj razini. Način prikupljanja podataka u Hrvatskoj u 2002., 2003. i 2004. godini bio je „licem u lice“, a od 2005. godini provodi se telefonsko prikupljanje podataka. Anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS PULS isključivo preko fiksnih telefona.

Standardiziranim upitnikom prikupljaju se podaci o percepciji društvenih vrijednosti relevantnih za poduzetničko djelovanje, individualnih atributa o kojima ovisi poduzetničko ponašanje te o poduzetničkoj aktivnosti (od pokretanja preko rasta poslovnog pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti). S obzirom da se prikupljaju podaci o spolu, dobi, obrazovnoj razini, kućanstvu i regionalnoj pripadnosti moguće je dobiti uvid u poduzetnički kapacitet zemlje iz različitih perspektiva.

Uzorak eksperata

Drugi relevantan izvor podataka u istraživanju poduzetničke aktivnosti čine stavovi i mišljenja eksperata prikupljeni kroz standardizirani upitnik. Upitnik je sastavljen od nekoliko izjava koje su grupirane u devet komponenti poduzetničke okoline:

- Pristup novcima
- Vladine politike prema poduzetništvu (prioriteti; porezi i regulativa)
- Vladini programi za poduzetništvo
- Poduzetničko obrazovanje (osnovno i srednje obrazovanje; tercijarno obrazovanje)
- Transfer istraživanja i razvoja
- Komercijalna i profesionalna infrastruktura za poduzetništvo
- Otvorenost domaćeg tržišta (dinamika; barijere ulaska)
- Fizička infrastruktura
- Kulturne i društvene norme

Uzorak eksperata sastoji se od poduzetnika – praktičara, znanstvenika koji se istraživački bave poduzetništvom, funkcionera u vladinim institucijama, eksperata iz financijskog, obrazovnog i nevladinog sektora, te eksperata iz područja infrastrukture (fizičke, pravne i komercijalne). Eksperti se izabiru na temelju njihove reputacije i iskustva što znači da se ne radi o reprezentativnom uzorku eksperata iz područja poduzetništva. Najmanji broj eksperata mora biti 36, odnosno 4 eksperta po jednoj komponenti poduzetničke okoline.

U 2018. godini 39 eksperata su ocjenjivali poduzetničku okolinu korištenjem standardiziranog upitnika u kojem su s 66 tvrdnje opisane komponente poduzetničke okoline (u pravilu jedna komponenta opisana je sa 1 do 8 tvrdnji). Izražavanjem svog slaganja/neslaganja s pojedinim tvrdnjama ocjenama 1 do 9 (pri čemu 1 znači potpuno neslaganje s tvrdnjom, što znači nezadovoljavajuća kvaliteta, a 9 potpuno slaganje što znači visoko zadovoljstvo kvalitetom) dobiva se procjena raspoloživosti i kvalitete svake pojedine komponente poduzetničke okoline.⁹⁶

Prikupljanje mišljenja eksperata obavlja se on-line. Analiziranjem prikupljenih podataka kvantificiraju se stavovi eksperata te se na taj način mjeri percepcija o tome koliko pojedine komponente poduzetničke okoline u državi djeluju stimulirajuće ili ograničavajuće na poduzetničku aktivnost.

Tvrdnje su grupirane tako da formiraju mjerne instrumente kojima je moguće interpretirati percepciju eksperata o pojedinim komponentama poduzetničke okoline. Visoke vrijednosti Cronbach Alpha testa ukazuje na visoku pouzdanost mjernih instrumenata što daje kredibilitet procjenama kvalitete komponenti poduzetničke okoline. U 2018. godini Cronbach Alpha vrijednosti za pojedine mjerne instrumente su:

Komponente poduzetničke okoline	Cronbach Alpha 2018
Pristup novcima	0.854
Vladine politike prema poduzetništvu – prioriteti	0.840
Vladine politike prema poduzetništvu – porezi i regulativa	0.754
Vladini programi za poduzetništvo	0.885
Poduzetničko obrazovanje – osnovno i srednje obrazovanje	0.895

⁹⁶ Od 2015. godine koristi se Likertova skala u rasponu od 1-9. Za usporedbu s prethodnim godinama potrebno je obaviti transponiranje na skalu od 1-5. I bez transponiranja može se uspoređivati u kojoj mjeri su pojedine komponente stimulirajuće ili ograničavajuće za poduzetničku aktivnost, jer je u skali 1-5 ocjena 3 razdjelnik za stimulirajuće (vrijednosti iznad 3) i ograničavajuće (vrijednosti ispod 3) djelovanje pojedinih komponenti.

Poduzetničko obrazovanje - tercijarno obrazovanje	0.843
Transfer istraživanja i razvoja	0.858
Komercijalna i profesionalna infrastruktura za poduzetništvo	0.831
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika	0.912
Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska	0.812
Fizička infrastruktura	0.823
Kulturne i društvene norme	0.900

U 2018. godini ekspertima su bila postavljena pitanja u vezi obiteljskih poduzeća i GIG ekonomije i Cronbach Alpha vrijednosti za te mjerne instrumente pokazuje također zadovoljavajuću razinu interne konzistentnosti:

Zakonski okvir i vladina potpora obiteljskim poduzećima	0.808
Socioekonomska važnost GIG ekonomije	0.671

Harmonizirana baza podataka, koju izrađuje GERA koordinacijski tim, koristi se za izradu globalnog i nacionalnih izvještaja.

Standardizirani međunarodni / nacionalni skup podataka

U cilju potpunije slike o profilu nekog nacionalnog gospodarstva, uz primarne podatke o poduzetničkoj aktivnosti, GERA koordinacijski tim prikuplja i različite standardizirane makroekonomske podatke iz sekundarnih izvora kao što su Svjetska Banka, Svjetski gospodarski forum, Međunarodni monetarni fond, OECD i Ujedinjeni narodi. Ti podaci koriste se za izradu profila država uključenih u GEM istraživanje.

Za izradu profila teritorijalnih jedinica na sub-nacionalnoj razini (županije) GEM tim Hrvatska koristi raspoložive podatke o stanovništvu, vitalnom indeksu, bruto domaćem proizvodu, indeksu razvijenosti, indeksu konkurentnosti, zaposlenosti, nezaposlenosti, riziku od siromaštva i poslovnoj demografiji iz baza podataka Državnog zavoda za statistiku, Financijske agencije, Hrvatske gospodarske komore, Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije, te Nacionalnog vijeća za konkurentnost.

Prilog 2

Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju – 2018.*

Rb	Prezime i ime	Funkcija	Institucija
1.	Adrović Zdenko	direktor	Hrvatska udruga banaka HUB
2.	Aralica Zoran	znanstveni savjetnik	Ekonomski institut Zagreb
3.	Blagaić Tomislav	organizator poslovnih skupova	Lider poslovni magazin
4.	Brčić Ivica	direktor Direkcije malog poduzetništva	Erste&Steiermärkische Bank d.d, Zagreb
5.	Bronić Mihaela	viša znanstvena suradnica	Institut za javne financije
6.	Brusić Anny	direktorica HUP- Udruge malih i srednjih poduzetnika	Hrvatska udruga poslodavaca HUP
7.	Buljubašić Tomislav	menadžer za inovacije i tehnologije	Atos Convergence Creators.o.o., Zagreb
8.	Dabić Marina	redovna profesorica	Ekonomski fakultet Zagreb
9.	Delić Anamarija	docentica	Ekonomski fakultet Osijek, Sveučilište J.J. Strossmayer u Osijeku
10.	Đidara Vedran	viši analitičar	Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicija HAMAG BICRO
11.	Gajica Uzelac Božena	voditeljica Službe za poduzetničku infrastrukturu	Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta RH
12.	Galičić Hrvoje	savjetnik Uprave	Hrvatska banka za obnovu i razvitak HBOR
13.	Gregov Zrinka	profesorica	VERN, Zagreb
14.	Horvat Jako	voditelj Odjela razvoja gospodarstva	Regionalna razvojna agencija Međimurje REDEA
15.	Ikić Denis	direktor	HGK – Županijska komora Zadar
16.	Jukić Maja	direktorica	Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje
17.	Jurlina-Alibegović Dubravka	znanstvena savjetnica	Ekonomski institut Zagreb
18.	Jurković Ratka	poduzetnica, konzultantica	SvanConsulting, Zagreb
19.	Kukec Ljiljana	predsjednica	Hrvatska udruga za franšizno poslovanje
20.	Marović Omerzu Mirela	osnivačica	BIZkoshnica, Zagreb

21.	Mijok Bojan	direktor	Enkubator, Virovitica
22.	Mršić Hebrang Jadranka	rukovoditeljica Direkcije malog i srednjeg poduzetništva	Hrvatska banka za obnovu i razvitak HBOR
23.	Oršanić Nikola	partner	Expense Reduction Analysts - Europe
24.	Obad Dubravka	direktorica	Konto Obad, Zaprešić
25.	Paun-Jarallah Ankica	savjetnica	Hrvatski zavod za zapošljavanje
26.	Pribanić Danijel	odvjetnik	Odvjetnički ured Pribanić
27.	Prijic-Samaržija Snježana	rektorica	Sveučilište u Rijeci
28.	Pudić Dalibor	član Upravnog vijeća	Hrvatska energetska regulatorna agencija HERA
29.	Rendulić Krešimira	direktorica	Prorsus d.o.o., Zagreb
30.	Saganić Alma	predsjednica	Institut za razvoj ženskog poduzetništva Adria
31.	Šimić-Banović Ružica	docentica	Pravni fakultet, Zagreb
32.	Šonje Velimir	direktor	Arhivalitika d.o.o., Zagreb
33.	Švarc Jadranka	znanstvena savjetnica	Institut Ivo Pilar, Zagreb
34.	Tot Vedran	šef Službe za kontroling i upravljanje rizicima	HŽ Cargo, Zagreb
35.	Trbović Senčar Sandra	direktorica	SENKO d.o.o., Štefanec
36.	Vareško Pavlović Barbara	direktorica Poslovnog centra	Raiffeisenbank Austria, Poslovni centar Pula
37.	Vidović Pero	direktor	Ambijenti d.o.o., Čakovec
38.	Vrdoljak-Raguž Ivona	izvanredna profesorica	Sveučilište Dubrovnik
39.	Sanja Želinski Matunec	voditeljica Službe savjetovanja	Hrvatska obrtnička komora HOK

*Informacija o funkciji eksperta i instituciji u kojoj je bio/bila angažiran(a) odnosi se na vrijeme kada je obavljeno intervjuiranje.

Prilog 3

Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2018. godini

Economy	Institution	National Team Members	Funders	APS Vendor	Contact
Angola	Sociedade Portuguesa de Inovação	Augusto Medina	BFA – Banco de Fomento Angola, S.A.R.L.	Marktest Angola	augusto medina@spi.pt
	Universidade Católica de Angola	Douglas Thompson			
		Sérgio Ferreira Alves			
		Francisco Rocha			
		Daniela Coutinho			
		Manuel Alves da Rocha			
Argentina	IAE Business School	Silvia Torres Carbonell	Buenos Aires City Government - Economic Development Ministry	Celina Cantu - Universidad Austral	SCarbonell@iae.edu.ar
		Aranzazu Echezarreta			
Austria	FH Joanneum GmbH - University of Applied Sciences	Christian Friedl	Federal Ministry of Digital and Economic Affairs (BMDW)	OGM	christian.friedl@fh-joanneum.at
		Bernadette Frech	Federal Ministry of Transport, Innovation and Technology (BMVIT)		
		Christoph Resei	Austrian Federal Economic Chamber (WKO)		
		Rene Wenzel	Federal Economic Chamber of Vienna (WKW)		
			Austrian Council for Research and Technology Development (Rat FTE)		
			Austrian Economic Service (AWS)		
			Austrian Research Promotion Agency (FFG)		
			Joanneum Research		
			FH JOANNEUM - University of Applied Sciences		
Brazil	Instituto Brasileiro da Qualidade e Produtividade (IBQP)	Simara Greco	Serviço Brasileiro de Apoio às Micro e Pequenas Empresas (SEBRAE)	Agrodata Pesquisas Ltda	simaragreco@yahoo.com.br
		Morlan Luigi Guimaraes			
		Vinicius Larangeiras			
		Anderson Luz			
		Patrícia Aquila			
		Patrícia Chepelski			

Bulgaria	GEM Bulgaria	Iskren Krusteff	JEREMIE Bulgaria	Market Test JSC	office@gemorg.bg
		Veneta Andonova	InterCulture Foundation Inc.		
		Mira Krusteff	Iskren & Mira Krusteff		
		Svetozar Georgiev	Superhosting.bg		
		Petar Sharkov			
		Malina Kroumova			
		Milena Nikolova			
		Iskra Yovkova			
		Stela Gavrilova			
Canada	The Centre for Innovation Studies (THECIS)	Peter Josty	Listed alphabetically	Elemental Data Collection Inc.	p.josty@thecis.ca
		Chad Saunders	Futurpreneur		
		Etienne St-Jean	Government of Alberta		
		Nathan Greidanus	Government of Canada		
		Karen Hughes	Government of Ontario		
		Harvey Johnstone	Government of Quebec		
		Adam Holbrook	Ontario Centres of Excellence		
		Brian Wixted			
		Blair Winsor			
		Horia El hallam			
		Yves Bourgeois			
		Kevin McKague			
		Allison Ramsay			
		Marc Duhamel			
		Sandra Schillo			
		Amanda Williams			
		Richard Hawkins			
		Charles Davis			
		Chris Street			
		Dave Valliere			
		Howard Lin			
		Murat Erogul			
		Jacqueline S. Walsh			

Chile	Universidad del Desarrollo	Vesna Mandakovic	Telefónica Chile: Movistar Innova & Wayra	Questio, Estudios de Mercado y Opinion Limitada	vmandakovic@udd.cl
		Tomas Serey	SOFOFA (Federation of Chilean Industry)		
			InnovaChile Corfo		
			Ministerio de Economía		
China	Tsinghua University	Jian Gao	Tuspark	Horizon Research Consultancy Group	mur@sem.tsinghua.edu.cn
		Rui Mu			
Colombia	Pontificia Universidad Javeriana Cali	Fernando Pereira	Pontificia Universidad Javeriana Cali	INFO Investigaciones S.A.S.	fpereira@javerianacali.edu.co
	Universidad del Norte	Fabian Osorio	Universidad del Norte		
	Universidad Icesi	Alberto Arias	Universidad Icesi		
	Universidad EAN	Liyis Gómez	Universidad EAN		
	CECAR	Sara Lopez	Universidad Cooperative de Colombia		
	Universidad Cooperative de Colombia	Rodrigo Varela Villegas	CECAR		
		Francisco Matiz			
		León Dario Parra			
		Piedad Martinez			
		Piedad Buelvas			
		Javier Francisco Rueda			
		Gustavo García			
		Moises Galvis			
		Maria Camila Franco			
		Natalia Hernández Vargas			
		Jhon Alexander Moreno			
		Marcela Sacanamboy			
Croatia	J.J. Strossmayer University Osijek, Faculty of Economics	Slavica Singer	Ministry of Economy, Entrepreneurship and Crafts	Puls d.o.o., Zagreb	singer@efos.hr
		Nataša Šarlija	CEPOR SME & Entrepreneurship Policy Centre		
		Sanja Pfeifer	J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics		
		Suncica Oberman Peterka	Croatian Banking Association		

Cyprus	University of Cyprus - Centre for Entrepreneurship	Marios Dikaiakos	Ministry of Energy, Commerce, Tourism and Industry	IMR	mdd@cs.ucy.ac.cy
		Ariana Polyviou	University of Cyprus		
		Pantelitsa Eteokleous			
		George Kassinis			
Dominican Republic	Dirección de Desarrollo Estadístico	Luis Madera	Ministerio de Industria Comercio y Mipymes (MICM)	Dirección de Desarrollo Estadístico	luis maderasued@gmail.com
		Aura Madera			
	Ministerio de Industria Comercio y Mipymes	Alan Fernández			
		José Checo			
	Barna Management School	Ivette Cáceres			
Egypt	The American University in Cairo - School of Business	Ayman Ismail	The American University in Cairo - School of Business	PHI KNOWLEDGE	aymanism@aucegypt.edu
		Ahmed Tolba	Oxfam's Youth Participation and Employment Program		
		Seham Ghalwash	under the Danish Arab Partnership Program		
		Hakim Meshreki			
France	EMLYON Business School	Alain Fayolle	EMLYON Business School	Institut Think	fayolle@em-lyon.com
		Catherine Laffineur			
Germany	Institute of Economic and Cultural Geography, Leibniz Universität Hannover	Rolf Sternberg	RKW Kompetenzzentrum	Umfragezentrum Bonn	sternberg@wigeo.uni-hannover.de
	RKW Kompetenzzentrum	Johannes von Bloh			
		Matthias Wallisch			
		Natalia Gorynia-Pfeffer			
		Armin Baharian			
Greece	Foundation for Economic & Industrial Research (IOBE)	Aggelos Tsakanikas	Aegean Airlines S.A.	Datapower SA	atsakanikas@iobe.gr
		Sofia Stavraki			
		Evangelia Valavanioti			
Guatemala	Universidad Francisco Marroquin	Mónica Río Nevado de Zelaya	Francisco Marroquín University -UFM-	Khanti Consulting	zelaya@ufm.edu
		Maria Lucrecia Monge			
		Jershem David Casasola			
		Carolina Uribe			

India	Entrepreneurship Development Institute of India (EDII), Ahmedabad	Sunil Shukla	Centre for Research in Entrepreneurship Education and Development (CREED)	IMRB International	sunilshukla@ediindia.org
		Pankaj Bharti			
		Amit Kumar Dwivedi			
		Ajay Batra	Center of Innovation And Entrepreneurship, Bennett University, Greater NOIDA		
		Vinod Shastri			
		Abhinav Chaturvedi			
		N. S. Chatwal	Centre for Entrepreneurship Development Madhya Pradesh (CEDMAP)		
Indonesia	UNPAR - Parahyangan Catholic University, Bandung, Indonesia	Gandhi Pawitan	UNPAR - Universitas Katolik Parahyangan, Indonesia	PT Idekami Indonesia	gandhip08@gmail.com
		Catharina Badra Nawangpalupi	Higher Education Directorate General, Republic of Indonesia		
		Maria Widyarini	Center of Excellence in Small and Medium Enterprise Development - CoE-SMED		
		Agus Gunawan			
		Triyana Iskandarsyah			
Iran	University of Tehran	Leyla Sarafraz	Labour Social Security Institute (LSSI)	Faculty of Entrepreneurship	lsarfaraz@gmail.com
		Jahangir Yadollahi Farsi			
		Mohammad Reza Zali			
Ireland	Fitzsimons Consulting	Paula Fitzsimons	Enterprise Ireland	BMG Research	paula@fitzsimons-consulting.com
		Colm O'Gorman	Department of Business, Enterprise and Innovation		
Israel	The Ira Centre for Business Technology and Society, Ben Gurion University of the Negev	Ehud Menipaz	The Ira Foundation for Business Technology and Society, Ben Gurion University of the Negev	Brandman Institute	ehudm@bgu.ac.il
		Yoash Avrahami	The Ministry of the Economy and Industry, Government of Israel		

Italy	Centre for Innovation and Entrepreneurship	Donato Iacobucci	Università Politecnica delle Marche	Doxa	d.iacobucci@univpm.it
	Università Politecnica delle Marche	Diego D'Adda	Fondazione Aristide Merloni		
		Francesca Micozzi			
		Alessandra Micozzi			
Japan	Musashi University	Noriyuki Takahashi	Mizuho Information & Research Institute	Social Survey Research Information Co Ltd (SSRI)	noriyuki@cc.musashi.ac.jp
		Takeo Isobe			
		Yuji Honjo			
		Takehiko Yasuda			
		Masaaki Suzuki			
Kazakhstan	Nazarbayev University Graduate School of Business	Patrick Duparcq	Nazarbayev University Graduate School of Business	Economic Research Institute JSC	patrick.duparcq@nu.edu.kz
		Venkat Subramanian	Economic Research Institute JSC		
		Dmitry Khanin			
		Assel Uvaliyeva			
		Yerken Turganbayev			
		Bakyt Ospanova			
		Nurlan Kulbatyrov			
		Saltanat Yunussova			
		Danna Gafyatullina			
		Zhanna Yerubayeva			
Latvia	Stockholm School of Economics in Riga (SSE Riga)	Marija Krumina	Stockholm School of Economics in Riga (SSE Riga)	SKDS	marija@biceps.org
	Baltic International Centre for Economic Policy Studies (BICEPS)	Anders Paalzow			
Lebanon	UK Lebanon Tech Hub	Stephen Hill	UK Lebanon Tech Hub	Information International	stephen.hill@uklehub.com
		Abier Annan			
		Lama Zaher			

Luxembourg	STATEC Research	Cesare Riillo	STATEC Research	TNS ILRES	Cesare.Riillo@statec.etat.lu
		Chiara Peroni	STATEC (National Institute of Statistics and Economic Studies of the Grand Duchy of Luxembourg)		
			Chambre de Commerce Luxembourg		
			House of Entrepreneurship		
			Ministère de l'Économie		
Madagascar	Institut National Des Sciences Comptables et de l'Administration d'Entreprises	Claudine Ratsimbazafy	International Development Research Centre (IDRC)	INSTAT	cratsimbazafy@gmail.com
		Félix Rasoloarijaona			
		Oly Harimino Rakoto			
		Ida Rajaonera			
		Faly Rakotomanana			
		Mamy Tiana Rasolofoson			
		Paul Gilde Ralandison			
		Rasolonjatovo Andriamahery Ferdinand			
Mexico	Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey	Hugo Garza Medina	Instituto de Emprendimiento Eugenio Garza Lagüera (Tecnológico de Monterrey)	n/a	jmaguirre@itesm.mx
		José Ernesto Amorós	Instituto Yucateco de Emprendedores		
		Marcia Campos			
		Elvira Naranjo			
		Natzin López			
		José Manuel Aguirre			
		Rafaela Bueckmann Diegoli			
		Ján Reháč			
		Patricia Alonso			
		Lucía Rodríguez Aceves			

		Edgar Muñiz Ávila			
		Francisco Lezama Pacheco			
		Iñaki Ortega Chacón			
		Jesús Patiño Silva			
		Francisco Sainz de Murieta			
		Irene de la Torre Cuéllar			
		Carlos Álvarez E. Lavandeira			
Morocco	Université Hassan II - Casablanca	Khalid El Ouazzani	International Development Research Centre (IDRC)	ClaireVision	elouazzanik@ gmail.com
		Fatima Boutaleb			
		Komat Abdellatif			
		Salah Koubaa			
		Mekouar Riad			
		Sara Yassine			
		Hind Malainine			
		Kabbaj Meryem			
		Kabbaj Moncef			
		Lahsini Ismail			
Mozambique	Make It Happen Mozambique	Renato Pereira	Millennium BIM	n/a	pereiren@ hotmail.com
			Karigana Marketing Ltd.		
Netherlands	Panteia	Jacqueline Snijders	The Ministry of Economic Affairs and Climate Policy of the Netherlands	Panteia	j.snijders@ panteia.nl
		Amber van der Graaf			
		Paul van der Zeijden			
		Jan de Kok			
		Ton Geerts			
Panama	City of Knowledge's Innovation Center	Manuel Lorenzo	City of Knowledge Foundation	IPSOS	mlorenzo@ cdspanama. org
	IESA Management School (Panama Campus)	Federico Fernández Dupouy			
		Carla Donalicio			

Peru	Universidad ESAN	Jaime Serida	Universidad ESAN's Center for Entrepreneurship	Imasen	jserida@esan.edu.pe
		Jessica Alzamora			
		Carlos Guerrero			
		Armando Borda			
		Oswaldo Morales			
Poland	Polish Agency for Enterprise Development	Anna Tarnawa	Ministry of Entrepreneurship and Technology, Poland	Centrum Badan Marketingowych INDICATOR	anna_tarnawa@parp.gov.pl
	University of Economics in Katowice	Paulina Zadura-Lichota	University of Economics in Katowice		
		Melania Niec			
		Robert Zakrzewski			
		Przemyslaw Zbierowski			
Puerto Rico	University of Puerto Rico School of Business, Rio Piedras Campus	Marines Aponte	University of Puerto Rico School of Business, Rio Piedras Campus	Gaither International	marines.aponte@upr.edu
		Marta Alvarez	Institute of Statistics of Puerto Rico		
		Manuel Lobato			
Qatar	Qatar Development Bank	Farha Alkuwari	Qatar Development Bank	Intelligence Qatar	falkuwari@qdb.qa
		Ahmad Hawi			
		Maha Alsulaiti			
Russia	Graduate School of Management SPbU	Verkhovskaya Olga	Sberbank of Russia	Levada-Center	verkhovskaya@gsom.spbu.ru
		Karina Bogatyreva			
		Eleonora Shmeleva			
		Dmitrii Khatko			
		Maria Dorokhina			
Saudi Arabia	Prince Mohammad Bin Salman College (MBSC) of Business & Entrepreneurship	Amal Dokhan	Lockheed Martin Corporation	Top Level Mena	adokhan@babson.edu
	The Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL) at MBSC	Muhammad Azam Roomi	The Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL) at MBSC	monitored by Opinometre Institute LLS	
		Alicia Coduras			
		Osama M. Ashri			

Slovakia	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management	Anna Pilkova	Slovak Business Agency (SBA)	Crystall Call a. s.	anna.pilkova@fm.uniba.sk
		Marian Holienka	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management		
		Juraj Mikus			
		Jan Rehak			
		Zuzana Kovacicova			
Slovenia	University of Maribor, Faculty of Economics and Business	Miroslav Rebernik	SPIRIT Slovenia	Mediana	miroslav.rebernik@um.si
		Polona Tominc	Slovenian Research Agency		
		Katja Crnogaj	Institute for Entrepreneurship and Small Business Management		
		Karin Širec	at Faculty of Economics & Business, University of Maribor		
		Barbara Bradač Hojnik			
		Matej Rus			
South Korea	Korea Institute of Startup and Entrepreneurship Development	Kwang-Hyeon Kim	Ministry of SMEs and Startups	Korea Business Environment Institute	khkim@kised.or.kr
		Taewook Jeong			
		Min Wook Noh			
		Miae Kim			
		Sanglae Cho			
		MyoungJong Lee			
	Korea Entrepreneurship Foundation	Moonsun Kim			
		Hyeram Kim			
		Yunsoo Choi			
		Dohyeon Kim			
		Chaewon Lee			
		Byungheon Lee			
		Choonwoo Lee			
Spain	UCEIF Foundation-CISE	Ana Fernandez-Laviada	Santander Bank	Instituto Opinòmetre S.L.	ana.fernandez@unican.es
	GEM Spain Network	Federico Gutiérrez Solana	ENISA		
		Iñaki Peña	GEM Spain Network		
			Fundación Rafael Del Pino		

<i>Regional Teams</i>	Institution	Director			
<i>Andalucía</i>	Universidad de Cádiz	José Ruiz Navarro			
<i>Aragón</i>	Universidad de Zaragoza	Lucio Fuentelsaz Lamata			
<i>Asturias</i>	Univesidad de Oviedo	Beatriz Junquera Cimadevilla			
<i>Baleares</i>	Universitat de les Illes Balears	Julio Batle Lorente			
<i>Canarias</i>	Universidad de Las Palmas de Gran Canaria	Rosa M. Batista Canino			
<i>Cantabria</i>	Universidad de Cantabria	Ana Fernández-Laviada			
<i>Castilla y León</i>	Grupo de Investigación en Dirección de Empresas (GIDE), Universidad de León	Mariano Nieto Antolín			
		Nuria González Álvarez			
<i>Castilla La Mancha</i>	Universidad de Castilla La Mancha	Juan José Jiménez Moreno			
<i>Cataluña</i>	Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans	Carlos Guallarte Nuez			
<i>Ceuta</i>	Universidad de Granada	Lázaro Rodríguez Ariza			
<i>Comunidad Valenciana</i>	Universidad Miguel Hernández de Elche	José María Gómez Gras			
		Ignacio Mira Solves			
<i>Extremadura</i>	Fundación Xavier de Salas-Universidad de Extremadura	Ricardo Hernández Mogollón			
		J. Carlos Díaz Casero			
<i>Galicia</i>	Universidad de Santiago de Compostela	Loreto Fernández Fernández			
		Isabel Neira Gómez			
<i>La Rioja</i>	Ricari Desarrollo de Inversiones Riojanas	Luis Ruano Marrón			
	Universidad de la Rioja	Ruben Fernandez Ortiz			
<i>Madrid</i>	Centro de Iniciativas Emprendedoras (CIADE), Universidad Autónoma de Madrid	Isidro de Pablo López			
<i>Melilla</i>	Universidad de Granada	María del Mar Fuentes Fuentes			

Murcia	Universidad de Murcia	Antonio Aragón Sánchez			
		Alicia Rubio Bañón			
Navarra	Universidad Pública de Navarra	Ignacio Contín Pilart			
		Martin Larraza Quintana			
País Vasco	Universidad del País Vasco	María Saiz Santos			
	Deusto Business School	José L. González-Pernía			
Sudan	Ahfad University for Women	Widad Ali A/ Rahman	ENABLE Youth Sudan Program – financed by African Development Bank (AfDB)	MOEEN ICT	Widadali01@live.com
	Impact Hub Khartoum	Amira Kamil Ibrahim			
	Innovation and Entrepreneurship Community (IEC)	Nuha Hassan Almubasher Altaiyb			
		Khalid Mohamed Ali			
		Lena Mahgoub			
		Mohamed Osman Alsaeed Mahjoub			
		Mutaz Mohamed Nour			
		Moneera Yassin			
		Midaht Abdel-Magied			
Sweden	Swedish Entrepreneurship Forum	Pontus Braunerhjelm	Confederation of Swedish Enterprise	Solvero	pontus.braunerhjelm@entreprenorskapsforum.se
		Per Thulin	Vinnova		
		Carin Holmquist			
		Ylva Skoogberg			
Switzerland	School of Management (HEG-FR) Fribourg	Rico Baldegger	School of Management Fribourg (HEG-FR)	gfs.bern	rico.baldegger@hefr.ch
		Andrea Huber	Swiss Economic Forum (SEF)		
		Raphaël Gaudart	University of Applied Sciences and Arts of Southern Switzerland (SUPSI)		
		Gabriel Simonet			
		Pascal Wild			
		Siegfried Alberton			

Taiwan	Taiwan Institute of Economic Research	Xin-Wu Lin	Small and Medium Enterprise Administration	NCCU Survey Center	Xin-WuLin@tier.org.tw
		Yi-Wen Chen	Ministry of Economic Affairs of Taiwan		
		An-Yu Shih			
		Elvis Huang			
		RF Cheng			
		鄭宇庭 副教授			
		李麗君 小姐			
		Ju-Yin Tang			
Thailand	Bangkok University - School of Entrepreneurship and Management (BUSEM)	Ulrike Guelich	Bangkok University	Intage (Thailand) Co. Ltd.	ulrike.guelich@gmail.com
			OSMEP (Office of SMEs Promotion)		
Turkey	Small and Medium Enterprises Development Organization (KOSGEB)	Esra Karadeniz	Small and Medium Enterprises Development Organization (KOSGEB)	Method Research Company	ekaradeniz@yeditepe.edu.tr
	Yeditepe University	Özlem Kunday	Türkiye Halk Bankası		
		Thomas Schött			
United Arab Emirates	United Arab Emirates University	Ghaleb Al Hadrami	United Arab Emirates University	Kantar	nihel.chabrak@uae.ac.ae
		Nihel Chabrak	Khalifa Fund for Enterprise Development		
		Chafik Bouhaddioui			
		Elif Bascavusoglu-Moreau			
		Llewellyn D W Thomas			
		Yehya Al Marzouqi			
		Mohamed Al Qadhi			
		HadeFAl Shamsi			
		Essam Omran Disi			
		Omar Obeidat			
		Ahmed Salah			
		Faisal Al Hmoudi			
		Jean O'Neil			

United Kingdom	Aston University and Enterprise Research Centre	Mark Hart	Department for Business, Energy and Industrial Strategy (BEIS)	BMG Ltd	mark.hart@aston.ac.uk
		Jonathan Levie	Welsh Government		
		Tomasz Mickiewicz	British Business Bank		
		Niels Bosma	Hunter Centre for Entrepreneurship, University of Strathclyde		
		Wendy Ferris	Invest Northern Ireland		
		Neha Prashar	NatWest		
		Karen Bonner	Department for Education (NI)		
		Laura Heery			
United States	Babson College	Julian Lange	Babson College	Elemental	langej@babson.edu
		Candida Brush			
		Phillip Kim			
		Mahdi Majbouri			
		Abdul Ali			
		Donna Kelley			
		Doug Scibeck			
Uruguay	IEEM Business School, University of Montevideo	Leonardo Veiga	IEEM Business School, University of Montevideo	Equipos Mori	lveiga@um.edu.uy
		Agustina Trapp	Deloitte Uruguay		
		Fernanda Gaye	Transforma Uruguay		
			Agencia Nacional de Desarrollo		
			Uruguay XXI		
		Chafik Bouhaddioui			
		Llewellyn Thomas			
		Elif Bascavusoglu-Moreau			
		Eissa Eid Jawhar AlFaraj Al Rumaithi			
		Nizar Cheniour			
		Essam Omran Saleh Disi			
		Sophia Korayim			
		Jean O'Neill			
		Naema Al Shamsi			

United Kingdom	Aston University and Enterprise Research Centre	Mark Hart	Department for Business, Energy and Industrial Strategy (BEIS)	BMG Ltd	mark.hart@aston.ac.uk
		Jonathan Levie	Welsh Government		
		Tomasz Mickiewicz	Power to Change		
		Michael Anyadike-Danes	Hunter Centre for Entrepreneurship, University of Strathclyde		
		Karen Bonner	Invest Northern Ireland		
		Ute Stephan	Royal Bank of Scotland		
		Isabella Moore	Aston University		
		Wendy Ferris			
		Laura Heery			
		Niels Bosma			
United States	Babson College	Julian Lange	Babson College	Elemental	langej@babson.edu
		Abdul Ali			
		Candida Brush			
		Marcia Cole			colema@babson.edu
		Andrew Corbett			
		Donna Kelley			
		Phillip Kim			
		Mahdi Majbouri			
Uruguay	IEEM Business School, University of Montevideo	Leonardo Veiga	University of Montevideo	Equipos Mori	lveiga@um.edu.uy
			Deloitte Uruguay		
Vietnam	Vietnam Chamber of Commerce and Industry	Luong Minh Huan	Vietnam Chamber of Commerce and Industry	Vietnam Chamber of Commerce and Industry	huanlm@vcci.com.vn
		Pham Thi Thu Hang			
		Doan Thuy Nga			
		Doan Thi Quyen			
		Do Vu Phuong Anh			

Autorice

Slavica Singer

Slavica Singer je professor emeritus na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, gdje sudjeluje u vođenju međunarodnog interdisciplinarnog doktorskog studija **PODUZETNIŠTVO I INOVATIVNOST**. Voditeljica je GEM istraživačkog tima u Hrvatskoj od uključivanja Hrvatske u GEM u 2002. godini. Na razini GEM konzorcija vodi istraživački odbor (Research and Innovation Advisory Committee). Za svoj doprinos razvoju sveučilišnog poduzetničkog obrazovanja sa transdisciplinarnim pristupom i za promociju poduzetničkog obrazovanja na međunarodnoj razini profesorici Singer je 2008. godine dodijeljena UNESCO katedra za poduzetničko obrazovanje. Počasni doktorat od Turku School of Economics, University of Turku, Finska primila je 2010. godine. Članica je Nacionalnog vijeća za konkurentnost i Hrvatske udruge Rimskog kluba.

Nataša Šarlija

Nataša Šarlija je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku. Doktorat znanosti obranila je na Sveučilištu u Zagrebu na Ekonomskom fakultetu iz područja kreditnih rizika. Istraživački i edukativni rad fokusiran je na rast malih i srednjih poduzeća, financijski menadžment i upravljanje kreditnim rizicima. Pored rada na Sveučilištu, bavi se i konzultantskim radom u području kreditnih rizika. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine unutar kojega je zadužena za metodologiju i statističku obradu podataka. Područja interesa: modeliranje kreditnih rizika, upravljanje kreditnim rizicima, kreditna analiza, scoring modeli za mala poduzeća, procjena potencijala rasta malih i srednjih poduzeća i *business intelligence*.

Sanja Pfeifer

Sanja Pfeifer je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Ekonomski fakultet u Osijeku. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Područja istraživačkog interesa su poduzetništvo, menadžment i organizacija, determinante inovativnosti, konkurentnosti, rasta i razvoja poslovnih subjekata. Aktivna je članica Entrepreneurship Research and Education Network - ERENET, te European Council of Small Business – ECSB. U 2008. godini bila je voditeljica znanstvenog simpozija Ekonomskog fakulteta u Osijeku i Fakultät für Wirtschaft und Recht iz Pforzheima, Njemačka i znanstvena urednica zbornika radova simpozija. Od 2015. godine zamjenica je urednika časopisa Ekonomski vjesnik. U razdoblju 2007-2012, bila je voditeljica projekta „Transformacija poduzetničkog potencijala u poduzetničko ponašanje,“ a trenutno je suradnica na nekoliko domaćih i međunarodnih projekata.

Sunčica Oberman Peterka

Sunčica Oberman Peterka je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, gdje predaje poduzetničke i strateške kolegije. Doktorat znanosti iz područja ekonomije obranila je na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku 2008. godine. Prije nego što se zaposlila na Sveučilištu (2000.), radila je u Centru za poduzetništvo Osijek (1997.-2000.) kao trener i konzultant za mala i srednja poduzeća, te je vodila edukativno-konzultantski program Rast i razvoj Vašeg poduzeća, namijenjen rastućim poduzećima. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Članica je međunarodnih organizacija International Council for Small Business i European Council of Small Business. Područja istraživačkog interesa: poduzetničko obrazovanje, poduzetničko sveučilište, autentično liderstvo, pokretanje poslovnog pothvata, upravljanje malim poduzećima, strateški menadžment.

A series of horizontal dotted lines for writing.

CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih
poduzeća i poduzetništva
www.cepor.hr

ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku
www.ices.hr

ISBN 978-953-7520-10-6